

शुद्धिपत्र

अशुद्ध	शुद्ध	पृष्ठ-पंक्ति
वि. सं. १९३४	वि. सं. १९३३	२९-१२
हेमराज शाक्यद्वारा सम्पादित	हेमराज शाक्य तुलसीराम वैद्यद्वारा	
मिडिएभल नेपाल	सम्पादित मिडिएभल नेपाल	३५-२८
वि. सं. २०३१ मा बुद्ध निर्वाण भएको	वि. सं. २०३१ मा बुद्ध निर्वाण भएको	
१५१३ वर्ष हुन आउँछ	२५१३ वर्ष हुन आउँछ	३५-३२
भक्तपुर क्षमाहिटी टोलको	चाँगुनारायणको अमृतदेवका पालाको	
अभिलेखबाट	अभिलेखबाट	४९-२
लिपिचित्र ३९	लिपिचित्र ४१	५२-२७

THE EVOLUTION OF DEVANAGARI SCRIPT

Shankar Man Rajbanshi

Kathmandu

नेपाली लिपिविकास

अक्षर तथा लिपिवर्णन

अक्षरसृष्टि—

अक्षर ब्रह्माबाट सृष्टि भएको भन्ने आचार्यहरूको भनाइ छ¹। विक्रमको सातौँ शताब्दीमा भारतमा घुम्न आएका चीनिया यात्री ह्युयेनसाङ्गले पनि भारतवर्षको वर्णमाला ब्रह्माबाट आएको हो, त्यसैको रूपान्तर अहिलेसम्म चलिरहेको छ भनी भनेका छन्²। यो कुरो गौरीशङ्कर होराचन्द्र ओकाले पनि आफ्नो भारतीय प्राचीन लिपिमाला भन्ने पुस्तकमा उद्धरण गरेका छन् ।

ब्राह्मी लिपिको उत्पत्ति—

जैनको यन्त्रव्रणामुक्त र समयांगसूत्रमा १८ लिपिको नाम³ दिइएको छ । तिनमा सबभन्दा पहिलेको

¹ शाण्मासिके तु समये भ्रान्तिः सञ्जायते यतः ।

धात्राक्षराणि सृष्टानि पत्रारूढाण्यतः पुरा ॥

(वी. पु. च. ल. नं. ९७२ को ज्योतिषतत्त्व)

किन भने ६ महीनाको समयमा नै भ्रान्ति हुन जान्छ भने धेरै समयमा भ्रान्ति किन नहुनु, त्यसैले कहिले ब्रह्माजीले पत्रमा उतारिएका अक्षर सृष्टि गर्नु भयो ।

नाकरिष्यद्यदि ब्रह्मा लिखितं चक्षुस्तमम् ।

तत्रेयमस्य लोकस्य नाभविष्यत् शुभा गतिः ॥

(नारदस्मृति)

यदि ब्रह्माजीले अङ्कित उत्तम आंखा नवनाइदिनुभएको भए लोकको यस्तो असल गति हुने थिएन ।

² चीनिया यात्री ह्युएत्संग जिसने इ. सं. ६२९ सं. ६४५ तक इस देशकी धात्रा की लिखताहै कि भारतवासियोंकी वर्णमालाके अक्षर ब्रह्माने बनायेथे और उनको रूपरूपान्तर पहलेसे अवतक आरहे हैं ।

³ वंभी, जवणालि (या जवणालिया) दासापुरिया (या दोसापुरिया) खरोट्टी (या खरोठी) पुवखर सारिया, भोगवइया, पहाराइया, (या पहाराइया), उयअंतरिखिया (या उयंतरकरिया), अखरपिट्टिया (या अखर पुंठिया), तेवणइया (या वेणइया) गिरणहइया, (या गिणहइया) अंकलिवि (या अंकलिवखा) गणितलिवि (या गणितलिवि) गंधवलिपि, आदंसलिवि (या आयसलिवि) माहेशरी (या माहेशरी) दामिली और पोलिदी (भारतीय प्राचीन लिपिमाला पृष्ठ १७)

नाम बंभी (ब्राह्मी) छ । भगवतीसूत्रमा बंभी (ब्राह्मी) लिपिलाई नमस्कार गरेर (नमो बंभीए लिखिए) भन्ने सूत्रको प्रारम्भ गरेको छ । बौद्ध संस्कृत पुस्तकमा ललितविस्तर भन्ने पुस्तक छ । ललितविस्तरमा बुद्धको चरित्र छ । यो ग्रन्थ कहिले बन्यो भन्ने कुरा केही निश्चित छैन । यस पुस्तकको अनुवाद चीनमा भएको छ । यो अनुवाद वि. सं. ३६५ मा भएको थियो । त्यसमा ६४ लिपिको नाम^१ उल्लेख गरिएको छ । तिनमा अहिलो लिपिको नाम ब्राह्मी र दोस्रो लिपिको नाम खरोष्ठी छ । लिपिको सृष्टि ब्रह्माबाट भएको भनी मानेको कुरा माथि बताइसकेको छ । सायद ब्रह्माबाट सृष्टि भएको लिपि हुनाले नै ब्राह्मी लिपि भन्ने नाम रहेको होला । मौर्यवंशी राजा अशोकका कतिपय टक गिलालेख पाइएका छन् । तिनमा उल्लिखित लिपिको नाम ब्राह्मी भन्ने चलन छ ।

देवनागरी लिपिको उत्पत्ति-

ललितविस्तरमा उल्लिखित ६४ लिपिमा देवलिपिको पनि उल्लेख छ । तन्त्रशास्त्रको पुस्तकमा राष्ट्रिय पुस्तकालयको नं. ४६२८ को श्रीमतोत्तरतन्त्र भन्ने पुस्तक छ । त्यस पुस्तकमा लिपिको प्रत्येक वर्णका विभिन्न देवता अधिपति बताएको छ* । यो तन्त्रशास्त्र कुन समयमा बन्यो भन्ने कुरा विचारणीय छ । जे होम् देवताबाट लिपि सृष्टि भएर लिपिको वर्णमालाको अधिपति देवताहरू बनेका होलान् भन्ने अनुमान हुन्छ । ब्राह्मी लिपिबाट कालान्तरमा गएर विभिन्न लिपि बनेका छन् । लिपिको विकासक्रम हेरेमा सो कुरा थाहा पाइन्छ । ब्राह्मी लिपिको शाखा प्रशाखाको रूपले उत्पन्न भएको देवनागरी लिपि सायद देवता अधिपति भएको हुनाले नै देवनागरी लिपि भन्ने नामकरण भएको होला ।

^१ ब्राह्मी, खरोष्ठी, पुस्करसारी, अंगलिपि, वंगलिपि, मगधलिपि, मांगल्यलिपि, मनुष्यलिपि, अंगुलीय लिपि, शकारिलिपि, ब्रह्मवल्लीलिपि, द्राविडलिपि, कनारिलिपि, दक्षिणलिपि, उग्रलिपि, संख्यालिपि, अनुलोमलिपि, ऊर्ध्वधनुलिपि, दरदलिपि, खास्यलिपि, चीनलिपि, हूणलिपि, मध्याक्षविस्तरलिपि, पुष्यलिपि, देवलिपि, नागलिपि, यक्षलिपि, गन्धर्वलिपि, किन्नरलिपि, महोरगलिपि, असुरलिपि, गरुडलिपि, मृगचक्रलिपि, चक्रलिपि, वायुमहलिपि, भौमदेवलिपि, अंतरिक्षदेवलिपि, उत्तरकुरुद्वीपलिपि, अपरगौडादिलिपि, पूर्वविदेहलिपि, उत्क्षेपलिपि, निक्षेपलिपि, विक्षेपलिपि, प्रक्षेपलिपि, सागरलिपि, वज्रलिपि, लेखप्रतिलेखलिपि, अनुद्रुतलिपि, शास्त्रावर्तलिपि, गणावर्तलिपि, उक्षेपावर्तलिपि, विक्षेपावर्तलिपि, पादलिखितलिपि, द्विरुत्तरपदसंघलिखितलिपि, दशोत्तरपदसंघलिखितलिपि, अध्याहारिणीलिपि, सर्वस्वसंग्रहणीलिपि, विद्यानुलोमलिपि, विमिश्रितलिपि, ऋषितपस्तलिपि, घरणीप्रक्षेपणालिपि, सर्वौषधनिष्पन्दलिपि, सर्वसारसंग्रहणीलिपि, सर्वभूतरुद्रग्रहणीलिपि (भारतीय प्राचीन लिपिमाला पृष्ठ १७)

*स्वरवर्णका अधिपति-

अको श्रीकण्ठवागेश्वरी, आको अनन्तआमोटी, इको सूक्ष्मीशमायादेवी, ईको त्रिमूर्तीशगुह्यशक्ति, उको वरीशमोहनी, ऊको अर्धाशप्रज्ञा, ऋको हारभूमिनिवृत्ति, ऋको अतिथीशप्रतिष्ठा, लको स्थानुविद्या, लूको हरशान्ति, एको ऊष्ठीश ज्ञानी, ऐको भूतीशक्रिया, ओको सद्योजातगायत्री, औको अनुग्रहीशसावित्री, अंको क्रूरेशशुक्रादेवी, अःको महासेनाइच्छा ।

गुप्तलिपिकों नामकरण—

भारतमा मौर्यसाम्राज्यको अन्त भए पछि गुप्तसाम्राज्यको आरम्भ भयो । वि. सं. ३८७-४३२ मा भारतमा समुद्रगुप्तको ठूलो दबदबा थियो । समुद्रगुप्तले भारतमा दिग्विजय गरेका थिए । त्यसपछि वि. सं. ४३२-४७१ मा चन्द्रगुप्तद्वितीय (विक्रमादित्य) का पालामा गुप्तसाम्राज्यको शक्ति चरम सीमामा पुगेको थियो । तिन ताक कलाको नयाँ ढङ्गबाट विकास भयो । ब्राह्मी लिपिको पनि क्रमश विकास हुँदै गयो । तिन ताक नयाँ ढङ्गको लिपि प्रचलनमा आइसकेको थियो । गुप्तसाम्राज्यको प्रभाव फैलिएको हुनाले तिन ताकको लिपि गुप्तलिपि भन्ने भयो । यो लिपि पछि गएर कुटिल लिपिमा परिणत भयो । त्यही कुटिललिपिबाट कालान्तरमा गएर नागरी शारदा लिपि निस्क्यो । यसरी गुप्तलिपिको शाखा प्रशाखाको रूपमा अनेकन लिपि निस्के ।

लिच्छविलिपिको नामकरण—

जुन बखतमा भारतमा गुप्तसाम्राज्य थियो त्यस बखत नेपालमा लिच्छविको स्वतन्त्र राज्य थियो । यी लिच्छविले प्राचिन किरातवंशलाई पराजय गरी आफ्नो स्वतन्त्र राज्य स्थापना गरेका थिए । प्राचीन किरातवंशको ऐतिहासिक उपकरण प्राप्त भइसकेको छैन । लिच्छवि राजाहरूले आफूले गरेको काम तथा राज्यसंबन्धी सनद सवाल दुनियाँमा प्रचार गर्नका लागि शिलापत्रमा कुँदायी ठाउँ ठाउँमा राख्ने गरेका थिए । यो कुरो शिलामिलेखको अध्ययनबाट स्पष्ट थाहा हुन्छ । गुप्तसाम्राज्यताकाका भारतका शिलालेख र नेपालका लिच्छविकालका शिलालेखको तुलना गरी हेरेमा लिपिमा उत्तिको अन्तर पाइँदैन । लिच्छविकालमा नेपालमा चलेको लिपिलाई गुप्तलिपि नै भन्ने चलन थियो । वि० सं० २०१७ देखि नेपालसरकार पुरातत्व विभागबाट आफ्नै ढङ्गको नाम राख्नुपर्छ भनी लिच्छविकालको लिपिको लिच्छविलिपि भन्ने नामकरण भयो ।

नेपालमा लिच्छविअभिलेख अहिलेभन्दा करीब १५०० वर्ष पुरानो सम्म पाइएको छ, त्यो हो चाँगुको मानदेवको स्तम्भाभिलेख । अन्त्यमा गएर अन्दाजी विक्रमको नवौँ शताब्दीको अन्त्य सम्म पनि लिच्छविलिपिमा लेखिएका ताडपत्रका ग्रन्थ पाइन्छन् । तर लिपि पछि सम्म एकैनाशको मएर आएको छैन, प्रायः शताब्दी पिच्छे भने जस्तो लिपिमा फरक फरक हुँदै आएको छ । त्यस्तो हुनु कुनै आप्चयको कुरो छैन । किन भने

व्यञ्जन वर्णका अधिपति

कको क्रोधशंकरा, खको चण्डकालिका, गको प्रधण्डशिवा, घको शिवेशघोरामुखी, ङको एकरुद्रीरा, चको कूर्मचामुण्डा, छको एकनेत्रछागली, जको चतुर्मुखजयन्ती, झको अजेशकृष्णारिणी, ञको शर्मेशकृद्धनी, टको सोमेश्वरकपालिनी, ठको लांगलीशपूर्णमा, डको डाकुरलामा, ढको अर्द्धनारीश विनायकी, णको उमाकान्तनारायणी, तको आषाढीशतारा, थको दिण्डिमसनी दको धात्रीश दहनो, धको मीनेशप्रियदर्शिनी, नको मेघशनादिनी, पको लोहितपावनी, फको शिखीशफेत्कारिणी, बको छगलण्डवजनी, भको द्विगण्डभीषणी, मको महाकालमहाकाली, यको वालीशवायुवेगा, रको भुजंगदीपिनी, लको पिनाकीशपूतना, वको षडानन्दशिखिवाहिनी, शको वक्रानन्दकुसुमायुधा, षको श्वेतानन्दलम्बिका, सको भृगवानन्दपरमात्मा, हको लकुलीशअंबिका, क्षको संवर्तसंहारिणी ।

तिन ताका छापने चलन आइसकेको थिएन । त्यस कारण हातले लेख्दै गएका लिपिमा कालान्तरमा गएर फरक पर्दै जानु स्वाभाविक छ । यसरी लिपिको मात्रामा केही कुटिलता आए पछि त्यसलाई कुटिललिपि भन्ने नै चलन थियो । त्यसलाई पनि पुरातत्त्वविभागले लिच्छविलिपि नै भन्ने नामकरण गरे । तर मात्रामा कुटिलता आए पछिको लिपिलाई उत्तरलिच्छविलिपि र त्यस भन्दा अधिको लिपिलाई पूर्वलिच्छविलिपि भनी दुई भागमा विभाजन गरे । लिच्छविकालमा लिपिको विकास भएको कुरा तिन ताकाको ऐतिहासिक उपकरणबाट थाहा पाइन्छ ।

मल्लकालको लिपि

नेपालमा लिच्छविराज्यको अन्त भए पछि मल्लराज्यको उदय भयो । तिन ताका नेपालमा भिमथिलाको लिपि संग मिल्दो जुल्दो किसिमको लिपि चलेको थियो, जुन लिपिलाई प्राचीन नेवारी लिपि भन्ने चलन छ । यो लिपि प्राय ताड्यत्रमा लेखिएको ग्रन्थमा पाइन्छ । स्थितिमल्ल भन्दा पहिलेको मल्ल समयलाई प्राचीन मल्लकाल भन्ने चलन छ । प्राचीन मल्लकालका शिलाभिलेख थोरै मात्रामा पाइन्छन् । लिपिको विभिन्नता प्राचीन मल्लकालमा नै आइसकेको देखिन्छ । स्थितिमल्लको समयलाई मध्यकालको समय भन्ने चलन छ । मध्यकालमा कलात्मक ढङ्गले लिपिको विकास भएको पाइन्छ । जुन लिपिलाई भुजिमोल कुँमोल आदि नामले व्यवहार गर्दछन् ।

पछि यक्षमल्लका छोराका पालादेखि परस्परको कृगडाले गर्दा नेपालराज्य टुक्रिँदै गयो । अन्तिम मल्लकालमा नेपालमा लगभग ५२ जति राज्य खडा भए । तिनमा काठमाडौँ उपत्यकाका राज्यलाई नेपाल राज्य भन्न लागे । त्यस राज्यमा विशेष गरी नेवारभाषाभाषीहरू थिए । त्यसैले तिनीहरूले व्यवहार गरेको लिपि हुनाले नेवारी लिपि भन्ने भयो । तिन ताकाका अभिलेखमा नेवारी भाषालाई जातिगत भाषाको भावना नराखी नेपालभाषा भनेको पनि पाइन्छ । किन भने गोरखाका राजा श्री ५ पृथ्वीनारायणले पनि काठमाडौँ उपत्यकालाई नेपाल भन्दथे । श्री ५ पृथ्वीनारायणले टुक्रिएका राज्यलाई एकत्रित गरी नेपाललाई फेरि पूर्वरूपमा ल्याइ दिए । पूर्वरूप नेपालको जुम्ला प्रदेशमा पृथ्वीमल्ल सेदनीवर्माहरूका प्राचीन शिलाभिलेख पाइन्छन् । ती अभिलेख देवनागरी लिपिमा अङ्कित छन् । ती देवनागरी लिपिलाई प्राचीन देवनागरी लिपि भन्ने चलन छ । पूर्व तिर प्राचीन अभिलेख दोलखा सम्मका पाइएका छन् । दोलखाका अभिलेख नेवारी लिपिमा अंकित भएको पाइन्छ । पूर्व चौदण्डी विजयपुर तिर प्राचीन लिपिका अभिलेख प्राप्य नहुँदा त्यता तिरको प्राचीन लिपि कस्तो थियो सो अस्पष्ट छ । त्यहाँ रहेका भग्नावशेषको उत्खनबाट पछि थाहा होला ।

मल्लकालका विभिन्न लिपिका नाम

मल्लकालका नेवारी लिपिमा विभिन्न भेद छन् । ती विभिन्न भेदका लिपिका नाम भुजिमोल, कुँमोल, क्वेँमोल, गोलमोल, हीँमोल, पाचुमोल, लितुमोल, रञ्जना यी हुन् । मोलको अर्थ डिको हो । डिकालाई नेवारी भाषामा मोल भन्दछन् । भुजिमोल अर्थात् भुजंगमोल सर्पाकार जस्तो डिको लगाइएको लिपि भुजिमोल भनिन्छ । कुँमोलको अर्थ कोण परेको डिको लगाइएको भन्ने हो । त्यस किसिमको लिपि कुँमोल भनिन्छ । क्वेँमोल अर्थात् घुमाउरो डिको लगाइएको लिपि क्वेँमोल भनिन्छ । नेवारी भाषामा

तिन ताक आग्लो लगाउने साँचोको नाउलाई क्वे भन्दछन् । त्यो साँचो घुमाउरो किसिमको लामो हुन्छ । गोलमोल अर्थात् गोल पारी डिको लगाइएको लिपि गोलमोल भनिन्छ । हीमोल अर्थात् वेरिएको जस्तो गरी डिको लगाइएको लिपि हीमोल भनिन्छ । वेनुलाई नेवारी भाषामा हिनेगु भन्दछन् । पाचुमोल अर्थात् सम्म पारी डिको लगाइएको लिपि पाचुमोल भनिन्छ । सम्म परेकोलाई नेवारी भाषामा पाचु भन्दछन् । लितुमोल अर्थात् डिको फर्काई फर्काई लेखिएको लिपि लितुमोल भनिन्छ । फर्काउनुलाई नेवारी भाषामा लित छोयेगु भन्दछन् । रञ्जना लिपि यो अत्यन्त सुन्दर लिपि हो । त्यसैले यो लिपिको नाम रञ्जना रहेको हो । यो लिपि ऊँवाट्ट हेर्दा मानो बुट्टै बुट्टा हो कि भने ऊँ भान पर्दछ । त्यसलाई हेरि रहँ जस्तो मनलाई आनन्द लाग्दछ । रञ्जनको अर्थ रंगाउनु वा रमाउनु हो । त्यस कारण रञ्जना लिपिले मनलाई आनन्द दिनुका साथै आकर्षण पनि गर्छ । यो लिपि मुनको मसी तथा चाँदीको मसीले समेत लेखेको पाइन्छ ।

लिपिको महत्त्व र त्यसको पठन पाठन

हिन्दू वर्णमालाको महत्त्व—

ब्राह्मी लिपिदेखि लिएर आज सम्मका हिन्दू¹ लिपिमा वर्णमालाका अक्षर उत्तिने छन् । त्यस कारण लिपिमा विभिन्नता भए तापनि आखीर आधार वर्णमाला एउटै छ । यो हिन्दू वर्णमाला रोमन उर्दू तथा चीनका वर्णमालाका अपेक्षा कत्तिको महत्त्वपूर्ण छ भन्ने कुरा हामी स्वयं बुझ्न सक्छौं । यस वर्णमालाको उच्चारण सार्थक छ । यहाँ स्वरमिश्रित व्यञ्जन वर्णमा मात्रा लाउने एउटै नियमले पर्याप्त छ । यस वर्णमालामा लेखनमा लाघव पढनमा सुगमता अर्थमा सरलता आदि गुण छन् । प्रत्येक वर्णका एक एक देवता अधिपति हुनाले प्रत्येक अक्षर मन्त्र तुल्य छन् । एउटा अक्षर पढ्दा एउटा देवताको नाम लिएजत्तिकै पुण्य छ । यिनै तत्त्वबाट कूटाक्षरहरू निर्माण भएका छन् । जुन कूटाक्षर षडक्षरी सप्ताक्षरी आदि छन् । ती

1 हिन्दू शब्दको अर्थ—

ब्रह्माबाट अक्षर सृष्टि भयो । तिनमा स्वरवर्णका र व्यञ्जनवर्णका अक्षर छन् । व्यञ्जनवर्ण अव्यक्त वर्ण हो । किन भने व्यञ्जनवर्णमा स्वरवर्णको संयोग नभइकन उच्चारण व्यक्त हुँदैन । जस्तै ह् + इ = हि हुन्छ । तब

ह् + इन्दु = हिन्दु

(अव्यक्त) + (व्यक्त) = अर्द्धत

यहाँ अव्यक्त 'ह्' संग व्यक्त इन्दुको संयोग भएर हिन्दु शब्द बन्यो । अनि हिन्दु शब्दले साकार रूप लियो । ह् अर्थात् हकार पनि संस्कृत शब्द हो, इन्दु पनि संस्कृत शब्द नै हो । अतः दुइ संस्कृत शब्दको संयोग भए पछि हिन्दु शब्द पनि स्वभावतः विशुद्ध संस्कृत शब्द नै हुन्छ । योग दर्शन अनुसार हाम्रो सूक्ष्म शरीरको विशुद्ध चक्रमा शब्द वा आकाश तत्त्व छ । जसको बीजमन्त्र निराकार सदाशिव स्वरूप "हँ" हो । अतः हकार अव्यक्त अनन्त अनिवंचनीय आकाशको शब्द प्रतीक हो । अव्यक्त भएकोले यसमा हकार 'ह्' सत्याकाशको सूचक हो र इन्दु सत्यको चन्द्रमा हो । सत्याकाशरूपी ह्मा सत्यको चन्द्र अर्थात् इन्दु नै हिन्दु हो । यस ज्ञानरूपी इन्दुको खोजी गर्ने साधक पनि हिन्दुमै लय हुन्छ । हिन्दु उपनिषदमा भनेको पनि छ ।

अव्यक्तः ह शिवः प्रोक्तः इन्दुः शक्तिरिहोच्यते ।

तयोरेक्यं परब्रह्म हिन्दुरित्यभिधीयते ॥

[हाम्रो संस्कृति वर्ष ३ अंक ३ पृष्ठ ६१-६२ मा]

प्रकाशित श्री किरणशंकरको लेखबाट

कूटाक्षर तन्त्रशास्त्र महाकालसंहिता ग्रन्थमा उल्लेख छ । ती कूटाक्षर मन्त्रका बीजाक्षर हुन् । षडक्षरी कूटाक्षर भनेको ६ ओटा बीजाक्षरका मन्त्रले बनेका एउटा अक्षर हो । अरु कूटाक्षर पनि त्यस्तै हो । त्यस कारण हिन्दू वर्णमाला अन्य राष्ट्रको वर्णमाला भन्दा कति गौरव छ ।

नेपालमा प्राचीन लिपिको पठन पाठन-

पुस्तक छान्ने चलन आउनु भन्दा पहिले नेपालमा केही मानिस पुस्तक सारि आफ्नो जीविका चलाउने गर्दथे । यसरी पुस्तक लेख्ने चलन छउञ्जेल केही मानिसलाई प्राचीन लिपिको ज्ञान थियो । पछि पुस्तक छान्ने चलन आउँदा पुस्तक लेख्ने चलन हराउँदै गयो र प्राचीन लिपि मानिसले विसन थाले । जब अंग्रेजी शिक्षाको प्रभाव जम्दै आएथ्यो तब मानिसले प्राचीन लिपिको पठन पाठन अनावश्यक संझन लागे । नेपालमा उहिले ठोस रूपमा इतिहास लेख्ने कुनै परम्परा थिएन । स्थितिमल्लका पालामा गोपालवंशावली लेखियो । त्यस पछि मल्लकालमा लेखिएका इतिहासको पुस्तक पाइएको छैन । वि०सं० १८४९ मा अंग्रेजराजदूत कर्कपेट्रिक नेपालमा आउँदा उनले आफूले देखे सुनेका अनुभवबाट नेपालको इतिहास लेखेर वि०सं० १८६८ मा प्रकाश गरे । वि०सं० १९३४ मा राइटले नेपालको वंशावली तयार गरी प्रकाश गरे । त्यस पछि नेपाली जनताले इतिहासको महत्त्व बुझ्न थाले र कतिपय नेपालका इतिहासकारहरूले त्यसको आधारमा इतिहास लेखे । वि०सं० १९३७ मा भारतका पं. भगवानलाल इन्द्रजीले नेपालका लिच्छविकालका र मल्लकालका केही शिलालेख प्रकाश गरिदिए । अनि नेपालीले शिलालेखको पनि महत्त्व बुझ्न थाले र लिपि पढ्नुपर्ने चासो गरे । यसरी आफूसँग रहेको वस्तु विदेशीको वत्तीले मात्रै फल्यास्स भई देख्न थालेका नेपालीले इतिहास तथा लिपिको पठन पाठन चलाए ।

प्राचीन लिपिलेखनसामग्री

ताडपत्र-

ताडवृक्ष भारतको दक्षिण प्रदेशमा समुद्रको किनारमा प्राय पाइन्छ । त्यसको पातलाई ताडपत्र भन्दछन् । त्यसबाट हावा हुकने पंखा पनि बनाउँछन् । प्राचीन कालमा त्यस्ता ताडपत्रमा पुस्तक लेख्दथे । यसको पात ठूला तथा लामा हुन्छन् । जोर्नी जोर्नीमा काटेर टुक्रा टुक्रा पारी पत्र बनाउँछन् । चौडाइमा १ इञ्चदेखि ४ इञ्च सम्म पनि हुन्छ । पुस्तक लेखनका लागि ताडपत्र सुकाएर पानीमा उमालेर फेरि सुकाइदिन्छन् । अनि त्यसलाई शंख अथवा चिप्लो ढुङ्गाले घोट्छन् । अनि त्यसमा मसीले पुस्तक लेख्दछन् । त्यसमा कोही कीलाको टुप्पाले कोरेर पनि अक्षर लेख्दछन् । अनि त्यसमा गाजल दलिदिन्छन् । खाल्टोमा गाजल पुरिन्छ र अक्षर कालो स्पष्ट देखिन्छ । यसरी लेखिएको अक्षर उत्कीर्णक्षर^१ भनिन्छ । ताडपत्र लामो खालको छ भने छेउ छेउ अगल बगलमा प्वाल पारेर तथा छोटो खालको छ भने बीचमा प्वाल पारेर त्यस प्वालबाट घागोले उनेर फलेकको गातामा राखेर पुस्तक सुरक्षित संग राख्दछन् । यस्ता ताडपत्रमा लेखिएका ग्रन्थ नेपालमा प्रशस्त पाइन्छन् ।

भुजापत्र-

भुजवृक्ष विशेष गरी हिमालप्रदेश जुम्लामा हुन्छ । त्यसको बोक्रा भुजापत्र भनिन्छ । प्राचीन कालमा भुजापत्रमा पनि पुस्तक लेख्दथे । यो भुजापत्र पातलो खालको हुन्छ र एक गज सम्म लामो पनि पाइन्छ । यसलाई बलियो पार्नाका लागि तेल घसी सुकाइदिन्छन् । सुकेपछि शंखले घोटेर चिप्लो पार्छन् । अनि त्यसमा पुस्तक लेख्दछन् । विक्रमको चौथो शताब्दी ताका भुजापत्रमा लेखिएका आगमसूत्र तथा पंच-रक्षाका पुस्तक पाइन्छन् । सो भुजापत्र ताडपत्र जतिको बलियो हुँदैन । त्यस कारण भुजापत्रमा लेखिएका ग्रन्थ ताडपत्र जस्तै धेरै पाइदैन । किन भने भुजापत्रका पुस्तक^२ धेरै काल टिकाउ पनि हुँदैन ।

कागतपत्र-

चीनमा वि.सं. १६२ मा कागतको आविष्कार भयो । सो कागत काठको बोक्रा कुटेर पानीमा पकाई साँचोबाट बनाउने गर्थे । यो भन्दा पहिले भारतमा कपास कुटेर कागत बनाउँथे । तर त्यो सस्तो र सुलभ थिएन । कागत सस्तो र राम्रो उपलब्ध हुन थाले पछि त्यस कागतलाई २, ३ तह राखी माडले टाँसी

^१ वीरपुस्तकालय (हाल राष्ट्रिय अभिलेखालय) दोस्रा लगत नं. १५७ विषय नं. ८० को ताडपत्रमा लेखिएको स्कन्दपुराणपुरुषोत्तममहात्म्य भन्ने पुस्तक उत्कीर्णक्षरले लेखिएको छ ।

^२ लम्बकर्ण भट्टले लेखेको वि.सं. १७६२ को भुजपत्रको तान्त्रिक यन्त्र राष्ट्रिय अभिलेखालयमा छ ।

पाको कागत बनाउने चलन भयो । त्यस पाको कागतमा हरिताल लगाएर सुकाउँछन् । सुके पछि शंख वा चिप्लो पत्थरले धोटेर कागतलाई कमलो र चिप्लो बनाउँछन् । अनि त्यसमा पुस्तक लेख्छन् । यसै गरी कागत बाक्लो गरी टाँसी नीलो रंग र नीलोतुथो लगाई नीलपत्र पनि बनाउँछन् । नीलपत्रमा चाहिँ सुन र चाँदीका मसीले अक्षर लेख्छन् । पाको कागतमा हरिताल लाउने नीलोतुथो लाउने हुनाले त्यो कागत धेरै काल टिकाउ र बलियो हुन्छ । त्यस्तो कागत हतपति कीराले खान सक्तेन । बाक्लो पाको कागतको पुस्तक बनाउँदा ताडपत्रमा जस्तै पत्रको अगल बगल अथवा बीचमा प्वाल पारेर धागोले उनेर फलेकको गात राखेर पुस्तकलाई सुरक्षित गर्दछन् । पाको कागतको पत्र नछुट्टिने गरी पट्याउन हुने गरी पुस्तक बनाउँछन् । त्यस्तो पुस्तकलाई ठ्यासफु भन्दछन् । यस्ता पुस्तक राष्ट्रिय अभिलेखालयमा प्रशस्त छन् ।

कपासको कागत-

प्राचीन कालमा कपासको पनि कागत बनाउँथे । त्यस कागतमा चामलको पीठोको माड लगाएर सुकाउँछन् । सुके पछि शंखले धोटेर चिप्लो पाउँछन् । अनि त्यसमा पुस्तक लेख्छन् । यो कागत चित्रको पट्टा लेख्ने काममा पनि लगाउँछन् । तीर्थ जानेहरूले ब्रह्मीनाथको पट्टा जगन्नाथको पट्टा प्रसादको रूपमा त्याउँछन् र इष्टमित्रलाई बाँड्छन् । कपासको कागत बनाउने विधि मेकममुलरको हिस्ट्री अफ एन्सेण्ट संस्कृत लिटरेचरमा राम्रोसंग दिएको छ ।

कपडा-

रेशमको कपडामा र सूतीको कपडामा पनि पुस्तक लेख्ने चलन छ । तर ठूला ठूला धनी मानिसले मात्र लेखाउँछन् । यो महँगो पर्ने हुनाले चल्ती छैन । वृहत्ज्ञानकोष नामक जैनपुस्तकभण्डारमा रेशमको कपडामा मसीले लेखिएका जैनसूत्रको सूची पाइन्छ ।

फलेक-

उहिले विद्यार्थीहरू फलेकमा अक्षर लेख्न सिक्दथे । फलेकमा रातो माटो अथवा गोलको धुलो लिपेर सुकाउँछन् । सुके पछि त्यसमा खरीले अक्षर लेख्छन् । उहिले बौद्ध विहारमा पनि फलेकमा खरीले पञ्चाङ्ग लेखी सर्वसाधारणको जानकारीका लागि टाँग्ने गर्दथे । पञ्चाङ्ग छापने चलन आए पछि विस्तार विस्तार त्यो चलन हराएर गयो । ज्योतिषशास्त्रमा त्यसलाई धूलोकर्म गर्ने भन्दछन् । किन भने जस्तो धुलोमा लेखेको अक्षर मेटेर अर्को लेख्न हुन्छ त्यस्तै त्यसमा पनि मेटेर अर्को लेख्न हुन्छ । त्यसको रूपान्तर आजकल स्कूल पाठशालामा विद्यार्थीलाई सिकाइने गुरुद्वारा प्रयोग हुने बोर्ड (पाटी) मा परिणत भएको छ । भोटेहरू भोटे लिपिमा फलेकमा कुँदेर ग्रन्थ लेख्छन् । यस्तो ग्रन्थ ठूला ठूला गुम्बामा पाइन्छ ।

मसी-

उहिले खयरको पात पकाएर त्यसको मसी बनाउँथे । यो मसी साधारण चलन चल्तीमा प्रयोग गर्दथे । पाको कागतमा लेख्नका लागि पाको मसी बनाउँछन् । यो मसी लाहामा स्वाग हाली पकाएर त्यसको छोलमा गाजल घोटी पाको मसी बनाउँछन् । यो मसी सुके पछि पानीले पखाले पनि जाँदैन । यो मसी बलियो तथा टिकाउ हुन्छ । त्यस कारण यसरी बनाएको मसीलाई पाको मसी भनेको हो । त्यही लाहाको भोलमभ

रंग मिलाएर रंगीन मसी पनि बनाउँछन् । नीलपत्रमा लेखनका लागि सुन र चाँदीको मसी बनाउँछन् । सुन र चाँदीको मसी बनाउँदा सुन अथवा चाँदीलाई गुँदपानीमा घोटेर बनाउँछन् । सुनीला मसीले लेखेर सुकाउँछन् । सुके पछि शंखले घोटेर बहकिलो पाउँछन् । रातो मसी बनाउन हिगुल घोलेर पनि बनाउँछन् । पहेंलो मसी बनाउन चाँहि हरिताल घोलेर बनाउँछन् ।

कलम—

उहिले अक्षर लेख्दा चाँसको कलमले मसी चोपेर लेख्थे । नली बनाउने निगासो जस्तो शर हुन्छ, जुन शर ४,५ हात सम्म लामो हुन्छ । त्यस्तो शर खपतडमा पाइन्छ । ढाक्रे हल्लु भारीका भारी बाँधी नलीको साथसाथै वेचन ल्याउँथे । त्यो शरको आँखला आँखला सम्म टुक्रा पारी टुप्पो ताछेर कलम बनाउँछन् । प्वाँखको फेदको पनि कलम बनाउँछन् । धेरै लेख्नुपर्नेहरूले त फलामको पनि कलम बनाउँछन् । अरु कलम भन्दा फलामको कलम धेरै टिकाउ हुन्छ । प्वाँखको कलममा दुँसीको प्वाँख पनि प्रयोग गर्छन् । चित्र लेख्दा प्वाँखले लेख्छन् ।

कापा (रेखापाटी)

पाको कागतमा डोरो लगाउने यन्त्रलाई नेवारीमा कापा भन्दछन् । कापालाई नेपालीमा रेखापाटी भन्दछन् । फलेकमा समानान्तर पारी धागोको तान लगाएर बाँधेको हुन्छ । त्यस माथि पाको कागत राखी चाँसको टुप्पोले घोटेर डोरो लगाउँछन् । त्यही डोरोको धकोमा अक्षर सोको पारी लेख्छन् ।

रुल (सलाका)

सोको काठको डोलो वा च्याप्टो पारी रुल बनाएको हुन्छ । त्यस रुलको सहायताले मसीको डोरो हाल्ने गर्छन् । डोलो रुलबाट कागतमा मसीको डोरो हाल्दा कागतमा मसी लाग्ने संभव हुँदैन । च्याप्टो रुलबाट मसीको डोरो हाल्दा कागतमा मसी लत्पतिने संभव हुन्छ । त्यस रुललाई संस्कृतमा सलाका भन्ने प्रयोग पाइन्छ । त्यसलाई नेवारी भाषामा दासी भन्दछन् ।

संवत् प्रचलन

कलियुगसंवत्

कलियुगसंवत् भारतयुद्ध पछि चलेको भन्ने कुरा दक्षिण चालुक्यवंशी राजा पुलकेशी (दोस्त्रा) का समयको एहोलको पहाडछण्डमा रहेको जैनमन्दिरको शिलालेखबाट थाहा हुन्छ । त्यसमा भारतयुद्धदेखि ३७५३ तथा शकराजा (शकसंवत्) ५५६ वर्ष विते पछि यो मन्दिर बनाइयो भन्ने लेखेको छ । यसबाट (३७५३-५५६=३१९७) शकसंवत् भन्दा ३१९७ वर्ष पहिले भारतयुद्ध भएको थियो भन्ने देखिन्छ । भारतयुद्धमा विजय भए पछि युधिष्ठिरले राज्य चलाए । तब कलियुगसंवत्लाई युधिष्ठिरसंवत् पनि भन्दछन् । कलि आरम्भको विषयमा पुराण तथा भागवतमा पनि वर्णन गरेको छ ।^१

विभिन्न संवत्को प्रचलन -

कलियुगसंवत् अर्थात् युधिष्ठिरसंवत् पछि अनेक संवत्को प्रचलन हुँदै गयो । जुन प्रचलन

^१ यदेव भगवद्विष्णोरंशो यातो दिवं द्विज ।

वसुदेवकुलोद्भूतस्तदेव कलिरागतः ॥

(विष्णुपुराण ४।२४।५५)

जब वसुदेवको कुलमा उत्पन्न भएका विष्णुका अंश श्रीकृष्णजी स्वर्गारोहण हुनुभएथ्यो त्यसै बेलादेखि कलियुगको आरम्भ भयो ।

विष्णुभंगवतो भानुःकृष्णाख्योऽसौ दिवंगतः ।

तदाविशत्कलिर्लोकं पापे यद्रमते जनः ॥

(भागवत १२।२।२९)

देवताका सूर्य भएका भगवान् श्रीकृष्णजी स्वर्गारोहण हुनुभए पछि मानिस पापमा रमाउन लागे । त्यसै बेलादेखि लोकमा कलि पर्यो ।

भविष्यं संप्रवक्ष्यामि कलिकञ्च यथाक्रमं ।

जातो दुयोधनो राजा कलिसंवत् प्रवर्तते ॥

(सुमतित्र २)

कलिदेखि क्रमैले भविष्य संवत् बताउँछु । दुयोधन राजा भए पछि कलिसंवत् प्रारम्भ हुन्छ ।

श्री कृष्णजीका पालामा सूर्यग्रहण लागेको कुरो श्रीमद्भागवत दशमस्कन्ध ८२ अध्यायमा वर्णन गरेको छ । गणेश देवजले यो ग्रहण गणना गरेर द्वापरको ८६३९९२ वर्ष वितेपछि कलि लाग्नु भन्दा ८ वर्ष अगाडि विक्रमसंवत् पूर्व ३०५२ मा तारण संवत्सरमा फाल्गुनकृष्ण औंसी शुक्रवार १० घडी दिन चहुँदा सूर्यग्रहण लागेको थियो भन्ने कुरा सिद्धान्तशिरोमणिको टीकामा उल्लेख गरेका छन् ।

महापुरुषको नामबाट, राजनीतिपरिवर्तनबाट, प्रभावकारी महत्त्वपूर्ण कामबाट भएका छन् । ताडपत्रमा लेखिएको सुमतित्र नामको ज्योतिष पुस्तकमा विभिन्न संवत् विषयको चर्चाको उल्लेख गरेको छ । त्यसमा युधिष्ठिरसंवत् २००० पछि नन्दसंवत् चलेको, नन्दसंवत् ८०० पछि चन्द्रगुप्तसंवत् चलेको, चन्द्रगुप्तसंवत् १३२ पछि शूद्रकदेवसंवत् चलेको, शूद्रकसंवत् २४७ पछि शकसंवत् चलेको, शकसंवत् ४९८ पछि मानदेव संवत् चलेको, मानदेवसंवत् ३०४ वर्ष सम्म रह्यो भनेको छ^१ । यो मानदेवसंवत्को खण्डन मेरो लिच्छवि-संवत्को निष्कर्ष भन्ने पुस्तकमा गरिएको छ । सो पुस्तक राष्ट्रिय अभिलेखालयमा पनि हेर्न पाइन्छ ।

अर्को कुरो देवज्ञ शिरोमणि लक्ष्मीपतिले वि०सं० १८५४ मा बनाएको रत्नदीप नामको ज्योतिष पुस्तकको टीकामा संवत्सरका विषयमा भविष्योत्तरको वचन दिइएको छ । त्यसमा युधिष्ठिर-संवत् ३०४४ पछि विक्रमसंवत् चल्ने र विक्रमसंवत् १३५ पछि शकसंवत् चल्ने कुरो लेखेको

^१ युधिष्ठिरमहाराजो दुर्योधनस्तयोःपिवा
उभौ राजौ सहस्रे द्वे वर्षन्तु सम्प्रवर्तति
नन्दराज्यं शताष्टञ्च चन्द्रगुप्तमततो परे
राज्यङ्करोति तेनापि द्वात्रिंशच्चाधिकं शतम्
राजा शूद्रकदेवश्च वर्षसप्ताब्धिचाश्विनी
शकराजा ततो पञ्चादसुरन्ध्रकृतन्तथा...

शुभा ॥ युधिष्ठिर दुर्जोधन उभौ राजाब्द २००० नन्दराज्याब्द ८०० चन्द्रगुप्तराज्याब्द १३२
शूद्रकदेवराज्याब्द २४७ शकराज्याब्द ४९८ मानदेवस्य राज्याब्द ३०४ शुभा ॥ ॐ नमः सूर्याय ॥ नेपाल-
सम्बत्सर कर्मभूमौ स्थाप्य । नयनाघ्रनागा ८०२ संयोज्यं शककालम्भवति । तं शककालं कर्मभूमौ स्थाप्य ।
नन्दाद्रिभूरगिनयुक्ता ३१७९ योज्ये । एतत् कलियुगम्भवति ।

(राष्ट्रिय अभिलेखालय विषय नं. ४९५ सुमतित्र)

[२००० वर्ष सम्म युधिष्ठिर र दुर्योधनको संवत् चल्यो । त्यस पछि ८०० वर्ष सम्म नन्दको संवत्
चल्यो । त्यस पछि १३२ वर्ष सम्म चन्द्रगुप्तको संवत् चल्यो । त्यस पछि २४७ वर्ष सम्म शूद्रकदेवको संवत् चल्यो ।
त्यस पछि ४९८ वर्ष सम्म शकसंवत् चल्यो । त्यस पछि ३०४ वर्ष सम्म मानदेवको संवत् चल्यो । नेपाली-
संवत्मा ८०२ जोड्नु शकसंवत् हुन्छ, शकसंवत्मा ३१७९ जोड्नु कलिगत वर्ष हुन्छ ।

छ । महात्मा बुद्धको निर्वाण भएपछि उनको नामबाट चलेको संवत्लाई बुद्धनिर्वाणसंवत् भन्दछन्^१ । नेपाली संवत् चार्हि शङ्खधर साखवाले चलाएको भन्ने वंशावलीमा उल्लेख छ । नेपाली संवत् चलु भन्दा पहिले नेपालमा अशुवर्मासंवत् चलेको थियो । अशुवर्मासंवत् चलु भन्दा पहिले नेपालमा लिच्छविसंवत् चलेको थियो । नेपालको आफ्नो संवत्को विषयमा विस्तृत विवरण मेरो लिच्छवि-संवत्को निष्कर्ष भन्ने पुस्तकमा हेर्नुहोस् ।

संवत्को सम्बन्ध-

पाटन उकुवहीको भगवानमन्दिरको ढोकामाथि रहेको स्थितिमल्लका पालाको सुवर्णपत्रमा तथा पाटन सुनघाराको धर्ममल्लका पालाको शिलाभिलेखमा कलिगत संवत् विक्रमसंवत् शकसंवत् नेपाली संवत् गरी ४ संवत्को उल्लेख छ । ती अभिलेख अनुसार संवत्को संबन्ध थाहा हुन्छ । धर्ममल्लको पालाको अभिलेखमा दिइएका संवत्मा कलिगत संवत् ४५०५ विक्रमसंवत् १४६१ शक-संवत् १३३६ नेपाली संवत् ५२४ उल्लेख छ । तब

$$\text{कलिगत र विक्रमसंवत्को अन्तर} = ४५०५ - १४६१ = ३०४४$$

$$\text{कलिगत र शकसंवत्को अन्तर} = ४५०५ - १३३६ = ३१७९$$

1

कुरुवंशोद्भवो राजा कुन्तीपुत्री युधिष्ठिरः
वेदवेदाभ्रामाब्दं ३०४४ स्वं शकं चालयिष्यति
जातेऽधर्मं पुना राजा विक्रमार्को भविष्यति
पञ्चत्रिचन्द्रवर्षाणि १३५ स्वं शकं चालयिष्यति
शालिवाहो नृपो नाम शङ्कराराधने रतः

[रत्नदीप टीका]

कुरुवंशमा पैदा भएका कुन्तीका छोरा राजा युधिष्ठिरको संवत् ३०४४ वर्ष सम्म चलनेछ । फेरि अधर्म भएमा राजा विक्रम हुनेछन् । १३५ वर्ष सम्म उनको संवत् चलनेछ । त्यस पछि महादेवको आराधना गर्ने शालिवाह नामका राजा हुनेछन् ।

2 बुद्धको निर्वाणकाल नेपालमा तथा सिलोनमा इ० पू० ५४४ केन्टनमा इ० पू० ४८९ विन्सेन्टास्मिथले इ० पू० ४७८ मानेको छ । तर अहिले हेबज्रप्रकाश भन्ने प्राचीन पुस्तकमा बुद्धनिर्वाणकालको एक प्रमाण पाइएको छ । जस्तै

“भगवति शाक्यसिंह परिनिवृत्तिशत १८०० वर्ष ११ मास ४ दिवस ५
शकाव् (शकाब्दा) ११९४ भाद्र (दि) ने १४ लिखितमिद”

(हेमराज शाक्यद्वारा संपादित मिडिएभल नेपाल २२ पृ)

यस प्रमाणबाट बुद्ध निर्वाण भएको १८११ वर्ष ४ महीना ५ दिन जाँदा साके ११९४ भाद्र महीनाको १४ दिनमा उक्त हेबज्रप्रकाश पुस्तक लेखिएको भन्ने कुरो स्पष्ट छ । त्यस कारण १८११-११९४ = ६१७ शकपूर्व (इ. पू. ५३९) मा बुद्ध निर्वाण भएको भन्ने त्यस बेला मानिएको सिद्ध छ । यसबाट अहिले वि.सं. २०३१ मा बुद्ध निर्वाण भएको १५१३ वर्ष हुन आउँछ ।

$$\begin{aligned} \text{कलिगत र नेपाली संवत्को अन्तर} &= ४५०५ - ५२४ = ३९८१ \\ \text{विक्रमसंवत् र शकसंवत्को अन्तर} &= १४६१ - १३२६ = १३५ \\ \text{विक्रमसंवत् र नेपाली संवत्को अन्तर} &= १४६१ - ५२४ = ९३७ \\ \text{शकसंवत् र नेपाली संवत्को अन्तर} &= १३२६ - ५२४ = ८०२ \end{aligned}$$

हुने कुरो स्पष्ट छ । भास्वती नामको ज्योतिष पुस्तकमा पनि कलिगत वर्षमा ३०४४ घटाए पछि विक्रमसंवत् हुन्छ विक्रमसंवत्मा १३५ घटाए पछि शकसंवत् हुन्छ भनेर बताएको छ ।^१ सुमतितन्त्रमा पनि नेपाली संवत्मा ८०२ जोड्नु शकसंवत् हुन्छ, शकसंवत्मा ३१७९ जोड्नु कलिगत वर्ष हुन्छ भनी बताएको कुरो माथि गडसकेको छ । इस्वीमा ५७ जोडे विक्रमसंवत् हुन्छ^२ ।

यो विक्रमसंवत् नेपालको आफ्नो राष्ट्रिय संवत् होइन भन्ने कुरा मेरो लिच्छविसंवत्को निष्कर्ष भन्ने पुस्तकमा प्रतिपादन गरिएको छ । यसको चर्चा वि०सं० २०२० आषाढ १० गते सिंहदरवारस्थित अफिसमा एक पत्रकारसम्मेलन हुँदा शिक्षासहायक श्री राजेश्वर देवकोटाले पनि यसरी गर्नुभएको थियो—

नेपालमा हाल प्रचलनमा भएको विक्रमसंवत्को प्रवर्तक को थियो त्यो आज सम्म पता लाग्न सकेको छैन । संवत् चलाउने व्यक्ति र चलेको ठाउँ पनि थाहा नराखी आज पनि हामी विक्रमसंवत्को भोरमा परिराखेका छौं । राष्ट्रिय दृष्टिकोणले शोचने र कुनै विषयलाई औचित्य र वैज्ञानिक दृष्टिकोणले चलाउने आदत लागिसकेका हामीहरूले हाम्रो संस्कृतिको अनुकूल र आधारपूर्ण नेपाली संवत् कायम गर्नु पर्ने देख्छु ।

(वि०सं० २०२० आषाढ ११ गतेको गो०प०)

सुमतितन्त्रमा वर्णित युधिष्ठिरादिको राज्यवर्षानुसार संवत्को संबन्ध निम्न प्रकारको छ । जस्तै

$$\begin{aligned} \text{कलिगत र शकको अन्तर} &= \text{युधिष्ठिरराज्याब्द} + \text{नन्दराज्याब्द} + \text{चन्द्रगुप्तराज्याब्द} + \text{शूद्रकदेवराज्याब्द} \\ &= २००० + ८०० + १४२ + २४७ \\ &= ३१७९ \end{aligned}$$

१ कृतयुगाम्बरवह्निभिरुज्झितो गतकलिः किल विक्रमवत्सरः ।

शरहुताशनचन्द्रवियोजितो भवति शाक इह क्षितिमण्डले ॥

[कलिगत वर्षमा ३०४४ घटाए पछि विक्रमसंवत् हुन्छ । विक्रमसंवत्मा १३५ घटाए पछि शकसंवत् हुन्छ]

२ इस्वीयसनाब्देषु क्षेप्यः सप्तशरस्तथा ।

सम्बत्सरपरिज्ञानं मुखेनैव प्रजायते ॥

(पंचांगविज्ञान)

इस्वीसंवत्मा ५७ जोड्नु भजिलंसित विक्रमसंवत् पाहा हुन्छ ।

$$\begin{aligned} \text{शके र नेपाली संवत्को अन्तर} &= \text{शकराज्याब्द} + \text{मानदेवराज्याब्द} \\ &= ४९८ + ३०४ \\ &= ८०२ \end{aligned}$$

नेपाली संवत् कार्तिकशुक्ल प्रतिपदामा फिर्दछ । शकसंवत् चैत्रशुक्ल प्रतिपदामा फिर्दछ । विक्रमसंवत् चाहिँ हाम्रो नेपालमा वैशाख १ गतेदेखि फेर्ने चलन छ । त्यस कारण विक्रमसंवत् र नेपाली संवत्को अन्तर कार्तिकशुक्ल प्रतिपदादेखि वैशाख १ गते भित्र ६३६ अन्तर हुन्छ । त्यस्तै शकसंवत् र नेपाली संवत्को अन्तर कार्तिकशुक्ल प्रतिपदादेखि चैत्रशुक्ल प्रतिपदा भित्र ८०१ अन्तर हुन्छ ।

इस्वीसंवत् जनवरी १ तारीखमा फिर्दछ । त्यो हाम्रो पौष १६, १७ गते तिर पर्दछ । त्यस कारण विक्रमसंवत् र इस्वीसंवत्को अन्तर पौष १६, १७ गतेदेखि वैशाख १ गते भित्र ५६ अन्तर हुन्छ ।

$$\begin{aligned} \text{शक संग इस्वीसंवत्को संबन्ध} &= \text{वि० सं०} - ५७ \\ &= (\text{श० सं०} + १३५) - ५७ \\ &= \text{श० सं०} + ७८ \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{नेपाली संवत् संग इस्वीसंवत्को संबन्ध} &= \text{वि० सं०} - ५७ \\ &= (\text{ने० सं०} + ६३७) - ५७ \\ &= \text{ने० सं०} + ५८० \end{aligned}$$

उपर्युक्त संबन्धबाट शकसंवत्मा ७८ जोडे इस्वीसंवत् हुन्छ । त्यस्तै नेपाली संवत्मा ५८० जोडे इस्वीसंवत् हुन्छ । पौष १६, १७ गतेदेखि वैशाख १ गते भित्र उक्त सम्बन्धमा ५ क्रम गर्नु पर्छ ।

लिपिविकासको ऐतिहासिक सारांश

जुनसुकै परिवर्तन हुनलाई पनि केही काल लाग्दछ । जस्तै २५ वर्ष अगाडि खिचेको आफ्नो फोटो र अहिले खिचेको आफ्नो फोटोमा आफ्ना रूप केही न केही फरक परिसकेको हुन्छ । अपरिचित मानिसले जाँच्दा बेग्ला बेग्लै मानिस जस्तो देख्दछ । तर अलि नियालेर हेरेको खण्डमा एउटै व्यक्ति भन्ने थाहा हुन्छ । त्यस्तै १०० वर्ष अघि लेखेको लिपि र १०० वर्ष पछि लेखेको लिपि फरक परिसकेको हुन्छ । उहिचे पुस्तक हातैले लेख्नु पर्दथ्यो, किनकि त्यस बेला प्रेस थिएन । हातले लेख्दै गएका लिपि कालान्त रमा फरक पर्दै गएका छन् । लेखनकलामा छिटो र राम्रोपनमा मानिसको प्रवृत्ति हुने स्वभाव छ । त्यसो हुँदा लेखन-कलामा कठिनता र नराम्रोपनलाई छोड्दै गएर सरलतामा मानिस अभ्यस्त हुँदै गएकोले नै लिपिमा परिवर्तन आएको छ । ५० वर्षको वर परका लिपिमा त त्यत्तिको फरक भए जस्तो देखिँदैन, किनकि एक दुइ ओटा अक्षरको लिपि फरक हुँदैन संपूर्ण लिपि फरक देखिँदैन । क्रमशः अक्षरको डिकोमा मात्रामा आकार प्रकारमा परिवर्तन हुँदै शताब्दी पछि गएर लिपिमा स्पष्ट फरक भएको देखिन्छ ।

प्रथम मानदेवको ताकाको लिपि पूर्वलिच्छविलिपि भनिन्छ । त्यही लिपि अशुवर्मा पछि गएर डिकोमा केही कुटिलता ओइसकेको देखिन्छ । नरेन्द्रदेवको ताका त्यो लिपि स्पष्ट फरक भएको देखिन्छ । यसरी फरक परिसकेको लिच्छविलिपिलाई उत्तरलिच्छविलिपि भन्ने भएको छ । विक्रमको दशौं शताब्दी ताकाका लिपि नेवारी लिपिको पूर्वरूपमा आएको देखिन्छ । त्यस कारण त्यसलाई प्राचीन नेवारी लिपि भन्ने भएको छ । विक्रमको एघारौं वाह्रौं शताब्दी ताका लेखकहरूमा कलात्मकता आएकोले तिन ताका भुजिमोल कुँमोल गोलमोल आदि विभिन्न प्रकारका लिपिको प्रचलन भयो । सुनको मसी चाँदीको मसी बनाएर पनि ग्रन्थ लेख्ने प्रचलन भयो । यसै सिलसिलामा रञ्जनालिपिको आविर्भाव भयो । तर ती लिपिहरूमा रमणीयता भए तापनि व्यावहारिक प्रचलनमा कठिनता हुनाले जुन लिपि छिटो लेख्न सकिन्छ त्यही लिपिलाई मानिसले व्यावहारिक प्रचलनमा अपनाए । त्यस लिपिलाई प्रचलित नेवारी लिपि भन्ने भयो । रञ्जनालिपि चाहिँ केवल सौखिनका लागि मात्र भयो । सौखिनहरूले धेरै पछि सम्म पनि रञ्जनालिपिमा ग्रन्थ लेखाएर राख्ने गरेका थिए ।

काठमाडौं उपत्यकाका मल्ल राजाहरूको विशेष संपर्क मिथिला प्रदेश संग थियो । त्यस कारण काठमाडौं उपत्यकाका मल्लकालका प्रचलित नेवारी लिपि मैथिली लिपि संग प्राय मिल्दो जुल्दो छ । कर्णाली प्रदेशका लिपि देवनागरी लिपि संग मिल्दो छ । ती लिपिहरूमा आफ्नै आफ्नै मौलिकता छ । कोशी प्रदेशका लिपि किरातलिपि संग मिल्दो होला । तर किरातको सभ्यताले अग हाल नसकेकोले नै संकुचित भएर

किरातलिपिको प्रचलन डिगो नभएको होला भन्ने अनुमान हुन्छ । किरातका ऐतिहासिक साधन उपलब्ध हुन कठिन भएको हुनाले किरातको इतिहास प्राय अन्धकारमय छ । किरात जातिको सीमित परिवारमा व्यवहार गरिने आधुनिक प्रचलनको लिपि पाइएको छ । त्यसलाई किरातलिपि भनी मानिएको छ । तर प्राचीन प्रचलनका किरातालपि पाइएका छैनन् । त्यस कारण त्यो कुन शाखाको लिपि हो कति मौलिकता छ भन्ने निर्णय हुन सकेको छैन । कारण हाम्रो लिपिपरिवार संग उक्त किरातलिपि धेरै फरक छ । त्यो लिपि पनि त विकास भएर नै आएको हुनुपर्छ । त्यसको पूवरूप कस्ता छ भन्ने कुरा अभुसन्धान गर्नु बाकी नै छ ।

यसरी लिपि परिवर्तन हुँदा एक लिपि गएर तुरुन्तै अर्को लिपिमा परिवर्तन भएको होइन । जस्तै उहिले कागतका आविस्कार नभए ताका ताडपत्रमा पुस्तक लेख्दथे । कागतको आविस्कार भए पछि कागतमा पुस्तक लेख्ने गर्न थाले । तर कागतको आविस्कार भएर पनि कतिपय मानिसले ताडपत्रमा लेखन छोडेनन् । प्रमाण राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेका हस्तलिखित ग्रन्थमा कागतमा लेखिएका ग्रन्थ भन्दा धेरै पछि पनि ताडपत्रमा लेखिएका ग्रन्थ छन् । पछि विस्तार विस्तार ताडपत्रमा लेखन चलन हराउँदै गयो र कागतमा लेख्ने चलन डिगो भयो ।

त्यस्तै लिच्छविलिपिबाट प्राचीन नेवारी, प्राचीन नेवारीबाट भुजिमोल, भुजिमोलबाट कुँमोल, कुँमोलबाट गोलमोल, गोलमोलबाट रञ्जना, इत्यादि लिपि विस्तार परिवर्तन भएका हुन् । प्राचीन नेवारी लिपिको प्रचलनमा आउँदा उत्तरलिच्छविलिपि पनि साथै प्रचलन थियो । पछि प्राचीन नेवारी लिपि डिगो भयो उत्तरलिच्छविलिपि डिगो भएन । त्यस्तै भुजिमोललिपिको प्रचलनमा आउँदा कुँमोल गोलमोलको पनि साथ-साथै प्रचलन थियो । पछि भुजिमोललिपि कुँमोलको लिपिमा, गोलमोललिपि रञ्जनाको लिपिमा परिणत भयो । त्यस पछि कुँमोललिपिबाट पाचुमोललिपिमा परिणत भयो । पाचुमोललिपिको प्रचलनमा आउँदा गोलमोललिपि रञ्जनालिपि लितुमोललिपिहरूको पनि साथसाथै प्रचलन थियो । पछि पाचुमोललिपि डिगो भयो अरू लिपि डिगो भएन । त्यही लिपि नै प्रचलित नेवारी लिपिमा परिवर्तन भयो ।

मल्लकालमा काठमाडौं उपत्यकामा नेवारी लिपिकै प्राय प्रचलन थियो साथै देवनागरी लिपि पनि थोरबहुत प्रचलन थियो । शाहराज्यको संस्थापन पछि पनि काठमाडौं उपत्यकामा प्रचलित नेवारी लिपिको व्यवहार थियो । शाहराज्यको पश्चिममा विस्तार भए पछि पश्चिमी विद्वान्हरू संग बढी संपर्क रहन गयो र नेपाली भाषा डिगो भए जस्तै देवनागरी लिपि डिगो हुन गयो र देवनागरी लिपि नै व्यावहारिक प्रचलनमा आयो । नेवारी लिपि व्यावहारिक प्रचलनमा आउन सकेन र ऐतिहासिक रूपमा रहन गयो । यसरी सरलता एवं प्रभाव र आवश्यकताले गर्दा चीज डिगो रहन्छ अनावश्यकता भए पछि डिगो रहन सक्दैन भन्ने स्पष्ट छ । त्यस कारण अहिले हाम्रो लिपि आधुनिक देवनागरी भएको छ । देवनागरी लिपिमा पनि प्राचीन देवनागरी र आधुनिक देवनागरीमा लिपि फरक छ । देवनागरी लिपिको छापा आए पछि पनि प्राचीन छापा र आधुनिक छापाको लिपिमा केही फरक छ । यसरी प्राचीन ब्राह्मी लिपिदेखि लिएर विकास हुँदै आधुनिक देवनागरी लिपिमा परिवर्तन भएको छ । इत्यादि ज्ञान प्राचीन लिपिबद्ध सामानबाट प्राप्त भएको छ । यदि लिपिबद्ध नभएको भए प्राचीन आचार्य विद्वान्हरूको आफ्नो तपस्याद्वारा आर्जित ज्ञान उनीहरूकै साथमा लोप हुने थियो । उनीहरूको तपस्याद्वारा आर्जित विभिन्न ज्ञान विभिन्न साहित्यिक भाषाका प्राचीन

ग्रन्थहरू राष्ट्रिय अभिलेखालयमा सुरक्षित छन् । ती ग्रन्थको अवलोकनबाट तिनीहरूको लालित्यपूर्ण साहित्यको चमत्कार विभिन्न बौद्धिक ज्ञानहरूको रस हामी अहिले पनि चाख्न पाएका छौं र त्यसबाट कहाँ कहाँ कति कति सभ्यता थियो भन्ने ऐतिहासिक ज्ञान पनि हामी पाउन सकेका छौं । लिपिबद्ध नभएर सुदूर अञ्चलका कतिपय रचनाहरू लोप भएका छन् । किरातकालको लिपिबद्ध ग्रन्थ वा तिन ताकाको कुनै लेख प्राप्त हुन सकेको छैन । त्यसले गर्दा किरातकालको सभ्यता तथा इतिहास थाहा पाउन गाह्रो भएको छ । प्राचीन लिपिबद्ध सामानहरूबाट विभिन्न ज्ञान हासिल गर्नका लागि विभिन्न लिपिको विकासक्रम नै पहिले अथम जान्नुपर्ने आवश्यक छ ।

लिपिचित्रको देवनागरी उतार

अशोककालको ब्राम्ही लिपि

लिपिचित्र १

लुम्बिनीको स्तम्भलेखबाट¹

देवान प्रियेन प्रियदसिन लाजिन वीसतिवसाभिसितेन
अतन आगा च महीयिते ह्रिदबुधे जाते सव्यमुनीति
सिलाविगड भीचाकालापित सिलाथंभे च उसपापिते
ह्रिद भगवं जातेति लुंमिनि गामे उबलिके कटे
अठभागिये च

लिपिचित्र २

निग्लिहवाको स्तम्भलेखबाट

देवान प्रियेन प्रियदसिन लाजिन चोदसवसा
बुधसकोनाकमनस थुंवे दुतियं वढिते
.....साभिसितेन च अतन आगा च महीयिते
... .. पापिते

लिपिचित्र ३

गिरनारको अभिलेखबाट²

इयं धामलिपी देवानं प्रियेन
प्रियदसिना राजा लेखापिता इधन किं
चिजीवं आरभित्पा . . . जू हितव्यं
न च समाजो कतव्यो बहुकं हि दोसं
समाजह्मिपसति देवानं प्रियो प्रियदसि राजा
अस्ति पितु एक चासमाजा साधुमता देवानं
प्रियस प्रियदसिनो राजा पुरा महानसह्मि
देवानं प्रियस प्रियदसिनो राजो अनुदिवसं ब
द्वनि प्राणसतल्लहस्रानि आरभिसु सूपाथाय

1 राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको छापाबाट उद्धृत

2 राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ९९३ को हुल्स पी. एच्. डी. को इन्सक्रिप्सन् अफ अशोकबाट उद्धृत

पूर्वलिच्छविकालको लिपि
लिपिचित्र ४

चाँगुको स्तम्भलेखबाट

प्रायात्पूर्वपथेन तत्र च शठा ये पूर्वदेशाश्रया
सामन्ताः प्रणिपातबन्धुरशिरः प्रभ्रष्टमौलिस्रजः
तानाज्ञावसवतिनो नरपतिः संस्थाप्य तस्मात्पुनः
निर्भीः सिद्ध इवाकुलोत्कटसटः पञ्चाद्भुञ्जग्मिवान्

लिपिचित्र ५

लाजिमपाट क्षेमसुन्दरीको अभिलेखबाट

कान्त्या कान्तिमतः सुरानिहमहैवद्वत्तया पण्डितान्
शूराञ्छूरतयार्त्थिनोपि वसुभिश्शुद्धैर्यशोभिन्नृपान् ।
दाक्षिण्येन च दक्षिणानरमयत्सर्वांश्च सर्वैर्गुणैः
यः श्रीमान्स विशुद्धकाञ्चनवपुश्श्रीमानदेवो नृपः ॥१॥
पत्नी तस्याञ्जपत्त्रामलशुभनयना श्लाघ्यमौभाग्यरूपा
सञ्चिन्त्य क्षेमसुन्दर्यनुपमगुणधीर्द्धर्मकार्यैककार्या ।
श्रीमत्संस्थानरूपम्भवनमिह दृढङ्कारयित्वानुरूपम्
ऐशानं लिङ्गमग्यं विधिवदनुपमं स्थापयामास भक्त्या ॥२॥

लिपिचित्र ६

देउपाट रत्नसंघको अभिलेखबाट

महेन्द्रसमवीर्यस्य कन्दर्पसदृशद्युतेः ।
राजाश्रीमानदेवस्य सम्यक्पालयतःप्रजाः ॥१॥
तत्पादभक्त्या विधिवद्रत्नसङ्घेन सर्वदा ।
रत्नेश्वरःप्रयत्नेन स्थापितोयं सुरोत्तमः ॥२॥

लिपिचित्र ७

जंसीदेवलको वसन्तदेवको अभिलेखबाट

ॐ स्वस्ति मानगृहात्परमदेवतवप्पभट्टारक
महाराज श्रीपादानुध्यातः श्रुतनयदयादान
दाक्षिण्यपुण्यप्रतापविकसितसितकीर्त्तिर्भट्टा
रकमहाराज श्रीवसन्तदेवःकुशली

लिपिचित्र ८

पशुपतिको आभीरीको अभिलेखबाट

आभीरी ख्यातगुणा भय्या परमाभिमानिनःसूनोः
 पुण्यविवृद्धर्च भर्तुर्देववमितःप्रयातस्य १
 पुण्येहनि धननिचये द्विजजनमभिसूज्य दानमानाश्याम्
 पुत्रेणानुज्ञाता चकार संस्थापनं शम्भोः २
 दत्त्वा चाक्षयनीवी वप्रपरिच्छदविभूषादीन्
 अनुपरमेश्वरसंज्ञाञ्च शम्भोर्भुवनमहितस्यास्य ३
 भगवते देवदेवायास्मै स्वयम्प्रतिस्थापितायानु
 परमेश्वरसंज्ञितायाश्चङ्गस्तनपनार्चनगन्धधू
 पवलिनिवेदनादिप्रवर्तनार्थं खण्डफुट्टप्रति
 संस्कारात्थञ्च

लिपिचित्र ९

देउपाटनको स्वामिवार्तको अभिलेखबाट

शुबलद्वितीयायाम्भट्टारकमहाराज श्रीगणदेवे काल
 मपरिमित समाज्ञापयनि परमर्देवत श्रीभौमगुप्त
 पादानुष्ठयातो विदितविनयः शशवत्कुशलकर्मण्युप
 हितपरमानुग्रहःप्रकृष्टकुलजन्मा दिवमुपगत
 योर्मात्रापित्रोरात्मनश्च पुण्योषचितये स्वामिवात्तः
 सकलभुवनसम्भवस्थितिप्रलयकारणमनादिनि
 धनं भगवन्तमिह शङ्करनारायणस्वामिनं प्रति
 ष्ठापितवानपि च

लिपिचित्र १०

बूढानीलकण्ठको शिवदेवको अभिलेखबाट

स्वस्ति मानगृहाच्छ्रुतनयविनयगाम्भीर्यधैर्यवीर्या
 च शेषु सद्गुणगणाधारो लिच्छविकुलकेतुर्भट्टार
 क महाराज श्रीशिवदेवःकुशली

उत्तरलिच्छविकालको लिपि
लिपिचित्र ११

बुंगमतीको अंशुवर्माको अभिलेखबाट
स्वस्ति कैलासकूटभवनान्द्भगवत्पशुपतिभट्टारक
पादानुगृहीतो बप्पपादानुध्यातः श्रीमहासामन्तां
शुवर्मा कुशली बूगायूमीग्रामनिवासोपगतां कुटु
म्बिने यथा प्रधानङ्कुशलमाभास्य समाज्ञापयति
पशुपतिको अंशुवर्माको अभिलेखबाट

ॐ स्वस्ति कैलासकूटभवनान्दनिशिनिशिचानेकशास्त्रार्थ
दिग्दर्शावसादितासद्दर्शनतया घर्माधिकारस्थितिका
रणमेवोत्सवमनतिशयम्मन्यमानो भगवत्पशुप
तिभट्टारकपादानुगृहीतो बप्पपादानुध्यातःशुंशुवर्मा

लिपिचित्र १२

पाटन छिन्नमस्ताको ध्रुवदेवको अभिलेखबाट

भट्टारक महाराज श्रीध्रुवदेव
कैलासकूटभवनान्द् भगवत्पशुपतिभट्टारकपादानुगृही
तो बप्पपादानुध्यातः श्री जिष्णुगुप्तः कुशली थम्बुगाङ्गुल्मूक्त
वाटिकाग्रामेषु निवासमुपगतान्कुटुम्बिनःकुशलमाभाष्य
समाज्ञापयति विदितमस्तु भवताम्भट्टारकमहाराजाधिराज
शुंशुवर्मपादैर्युष्मदीयग्रामाणामुपकाराय यो सो ति
लमक आनीतोभूत्प्रतिसंस्कारा

लिपिचित्र १३

पाटन मीननाथको ध्रुवदेवको अभिलेखबाट

सम्यग्ज्ञानादियुक्तः सकलगुणगणं क्षोभयित्वा प्रधानम्
ब्रह्मादिस्थावरान्तञ्जगदिदमखिलं योसृजद्विश्वरूपम्
आजीव्यं सर्व्वपुंसाङ्गिरितरुगहं यःकरोत्येकरूपम्
पायात्सोद्य प्रसन्नःस्मरतनुदहनश्छत्रचण्डेश्वरो वः
स्वस्ति श्री जिष्णुगुप्तस्य प्रवर्द्धमानविजयराज्ये
आचार्यं भगवत्प्रनर्द्धन प्राणकौशिकेन भगवतः
श्छत्रचण्डेश्वरस्य

लिपिचित्र १४

पशुपतिवज्रघरको नरेन्द्रदेवको अभिलेखबाट

भूमिपालास्तेरप्युभयलोकनिरवद्यमुखाधिभिः पूर्वराजवि
हितोयं विशिष्टः प्रसाद इति प्रयत्नतस्म्यक् परिणा
लनीय एव यतो धर्मशास्त्रवचनम्बहुभिर्वमुधा इत्ता
राजभिःसगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य
तदा फलमिति स्वयमाज्ञा दूतकश्चात्र भट्टारक श्रीशि
वदेवः

लिपिचित्र १५

पाटन मीननाथको अभिलेखबाट

पूर्वराजस्थितिपरिणालने व्यवहितमनोभिर्भव्यं यथाचाह ये
प्राक्तनावनिभुजां जगतीहितानां धर्म्यां स्थिति स्थितिकृतामनुपा
लयेयुः

पशुपतिको द्वितीय जयदेवको अभिलेखबाट

अन्तर्दूरसातलाश्रितगतेर्देवप्रभावाश्रया
किं क्षीरस्तपनं विधातुमुदिताः क्षाराणवस्यार्मगः
विष्णोः पातालमूलफणिपतिशयनाक्रान्ति लीला मुखस्था
दाज्ञां प्राप्योत्पतन्त्या स्त्रिपुरविजयिनो भक्तितोभ्यच्चनाय

लिपिचित्र १६

राष्ट्रीय अभिलेखालय प.ल.नं. ८३१ को स्कन्दपुराणबाट

सागुज्याश्रुणुयाद्विकाः सेवनाद्योगसंसिद्धिः मोक्षञ्च परमं लभेत्
आद्यम्पुण्यमुमातो द्विजवृषां स्तोत्रानुवाद परम् देव्याश्चापि महाप्र
भाधिकथनसर्वांगमरन्वितम् स्कन्दस्य विजयम् पुन्युः
न्द्रैरसुरेन्द्रपक्षविवृधैः सिद्धैर्द्विजेन्द्रैरपि । शम्भो बोधितसर्वभावहृ
दयं ये वैरयं सेवतः सर्वता ज्वालदेवकंवाह्वत्रपुत्रस्त्यूक्षःशशङ्का
न्विषः देवस्यानुचरा । वसुगण व ... देवदेवस्य भक्ताः
तत इह परमन्तःप्राप्य योगम्मुनीन्द्रा । परमभाजारमन्तःप्राप्य
थेषाधिवासमिति ॥०॥ आर्ष्यैस्कन्दपुराणसंयोगविधि समाप्तः

प्राचोन नेवारी लिपि

लिपिचित्र १८

विक्रमको दशौं शताब्दी

राष्ट्रिय अभिलेखालय प.ल.नं. १६४७ को लङ्कावतारबाट

नेन त्रिष्कालान्त्रिविधस्तथा ॥ पीतरक्तप्रकारंस्तु पूजयेद्रक्तलोचन । रक्ता
ङ्गमेकवचनं द्विभुजं च द्विलोचनम् ॥ रक्तांबरधरं रौद्रं तृज्ज्वालद्गदधारिणां
अर्घादी पूर्ववत् दद्याद्गुतीं च जले तथा ॥ पूर्ववत्पूजयत्सर्व्वमनच्छ्वाचीन्मणे
षतः ॥ तृदशाधिकहस्ते हि मण्डलसम्प्रकीर्तितां ॥ पञ्चरङ्गिकसूत्रेण
बहिर्घातञ्च वेष्टिता ॥०॥ अथ राजा धियःसूद्रप्रणाम्याञ्जलिना ब्रवीत्
इदानीं छार्तिरोगस्य स्रोतुमिच्छामि निश्चय । सम्बत् २८ कार्तिककृ
ष्णदिवाष्टम्याम् । सर्वेषु तन्त्रेषु मुद्दृतं सारं लङ्कावतार पुस्तकमिति ॥

लिपिचित्र १९

विक्रमको एघारौं शताब्दी

पाटन सुनधाराको अभिलेखबाट

ॐ सम्बत्सरे शते पष्टे ॥ मासे कार्तिके
नराणांम्परिभोगार्तं

लिपिचित्र २०

पाटन कुम्भेश्वरको गुणकामदेवको अभिलेखबाट

नमश्चो लजितेशाय सर्वज्ञ त्रिगुणात्मने देवात्मज वरेशाय भुक्तिमुक्ति
प्रदायिने

लिपिचित्र २१

भक्तपुर तौमढोटोलको निर्भयदेवको अभिलेखबाट

ॐ स्योस्तु ॥ सम्बत् अथह चंद्रशुक्लात्रयादस्याम् ॥
महाराजाधिराज श्रीनिर्भयदेवविजयराज्येः ॥ श्रीखपृ
शिकवलोत्तरटोलकवास्तव्य जय चतुपाकन श्रियाधरद्वकपरक
देवस्थानार्थं द्वादसमानिधानि प्रज्ञातयति ॥ तिलकमराण

लिपिचित्र २२

पाटन त्यागलटोलको भोजदेवको अभिलेखबाट

ॐ स्वस्ति कैलासवामसिरसि त्रिपथगा...ङ्कपालः
भाति कर्णो भुजङ्गफणिर्माणिकरणकण्ठशिलट्कालकूटः
शम्भोः...मृगेन्द्रं हिमगिरिस्तनया वामपार्श्वे निधाय
सेनानी...गणपतिप्रमथैः पान्तु वः चन्द्रमौलिः
राज्ये पुण्यमलङ्कृतयशनिधिः श्रीरुद्रदेवो नृपः
साधुभ्रातृज पुत्र धर्मणिरति श्री भोजदेवोपि राट्
तावेतो शशिभास्करोपमतिथौ सन्दशकाले हनि
नेपाले गहणारविन्दकुमुब श्रीलालिताख्यपुरे

लिपिचित्र २३

राष्ट्रिय अभिलेखालय ते.ल.नं ३७० को ब्रह्मयामलतन्त्रबाट

इति भैरवसोतासि महातन्त्रे विद्यापीठे ब्रह्मयामल नवाक्षर विद्या
ने पि च मते द्वादश साहस्रके एकोत्तरशतमःपटलः समाप्तः ॥०॥
सम्बत् अच २ माघशुक्लाष्टम्याम् आदित्यदिने राजाधिराजपरमे
श्वर श्रीबलदेवराज्ये । श्रीपशुपतिवास्तव्य श्रीजयाकरजीवेन ब्रह्म
यामल नाम शास्त्रं लिखितम् ॥

लिपिचित्र २४

विक्रमको बाह्रौ शताब्दी

पाटन थैनाटोलको अभिलेखबाट

बन्धासीति नियुक्तवत्सरगतं प्राप्ता सुपूर्णं सुभा
मूलादित्ययुता विधिश्च धवलाषाढत्रयोदस्यपि
श्रीप्रद्युम्नमहीपतेश्च सुखवद्राज्यं प्रतिष्ठापिता
तत्राचार्यवरेण सा प्रतिकृती रत्नाकरस्वामिना

पाटन सुनधाराको अभिलेखबाट

ॐ त्रिभिर्वर्षैः समायुक्ते संवत्सरशतद्वये । वै...
वल सप्तम्यां बुध पुष्योदयशुभे । श्रीयशोदेवभूनाथः...

नयो घमंतपरः । श्री वाणदेवःकृतवान् प्रति ...
प्रतिष्ठिता । दिवाकरस्य या ... पुरा संकल्पिता मुदा
कतुं मुनास्तु सततं तेजसि ष्ठिरनुत्तरा ॥०॥

लिपिचित्र २५

नरदेवीको जलडोणीको अभिलेखबाठ

सम्बत् आ थ १ श्री देवगुप्त

केन प्रनालि दातव्ये

राष्ट्रीय अभिलेखालय पं. ल. नं. ७४३ को सिद्धान्तसार

पद्धतिबाठ

इति महाराजाधिराज श्रीभोजदेवविरचितायां सिद्धान्तसारपद्ध

तो जीर्णोद्धारविधिः समाप्तः

राष्ट्रीय पुस्तकालय नं. ४८ को पञ्चरक्षाबाठ

श्रंयोस्तु ॥ सम्बत् आलू ३ अशुनिशुक्लतृतीयायां ॥ श्री नेपालमण्डले राजाधि
राजः परमेश्वरः परमभट्टारक श्रीइन्द्रदेवस्य विजयराज्ये ॥ श्रीललित
पुरे श्रीमानीगवल्के उकुरवु विहाराधिवासिन देय धर्मोयं प्रवरमहायानया
यिन श्रीतिलोचनवर्मस्य यदत्र पुण्यन्तद्भवत्याचार्योपाध्याय मातापितृपूर्वज्ज
मकलसत्वरसे अनुत्तरज्ञानफलाप्रोति ॥ कायस्थ देववर्मनेन तत्पुस्त
कोयं लिखितं ॥ उदकानलबोरेभ्यो मूसिकेभ्य तथैव च । रक्षितव्यं

लिपिचित्र २६

विक्रमको तेह्रौं शताब्दी

पाटन वलटोलको अभिलेखबाठ

ॐ अब्दे याति बुजग्रहाक्षिगुणिते मासे तथा

कार्तिके रुद्राह्णे नृपती च शासति भुवं चन्द्रोजया

द्यः सुधीः । पार्श्वे घट्टिकया सहाम्लजलद्रो

णीमिमां दत्तवान् मार्गोन्मार्जनगोष्ठिका

सु निहितं क्षेत्रञ्च बुरोपणं ॥ तस्घट्टि

कापटलाच्छादनाय च शिवका चतुष्टयम् ॥

लिपिचित्र २७

भक्तपुर क्षमाहिटी टोलको अभिलेखबाट

ॐ स्वस्ति । ऋतुग्रहसमायुक्ते सम्बत्सरशतद्वये ।
ज्येष्ठमासासिताष्टम्यां राज्ये श्रीमृतभूपतेः ॥
भ्रातृविजयदेवस्य स्वर्गसम्प्राप्तिहेतवे
श्रीविशाखादिदेवेन जनन्या मधुकश्रियः ॥०॥
आज्ञां सृजमिवाधाय मूर्ध्ना दीलाचलस्थितेः ।
कृष्णस्य विधिवद्भूतया विष्णोरर्चा निवेदिता ।
पुण्येनानेन लोकोयं सुखी भवतु सर्वदा ।
परार्थकरणायैव प्रवृत्तिर्हि महात्मनां ॥०॥

लिपिचित्र २८

राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ७०१ को बृहज्जातकबाट

टीकेयं सक्षिप्तो होराशास्त्रे वराहमिहिरकृते भट्टोत्पलेन . . . इति
सम्बत् ३०५ प्रथमाषाढशुक्ल तृतीयायां ॥ आदित्यवासरे । पुष्यनक्षत्रे ।
राजाधिराज श्रीमानेश्वर परमभट्टारक श्रीमद्गुणकामदेवस्य राज्ये लि
खितमिति ॥ भट्टदेवज्ञज नेपालकस्य पुस्तमि

लिपिचित्र २९

देउपाटन सरस्वतीको अभिलेखबाट

ॐ कन्या विजयपालस्यामृतश्रीनामसोभना
कालस्य वसमापंता अलब्धोद्दहनक्रिया ।
नत्सोकोकुलितैरेभिः पितृमातृभिदुःखितैः
समुन्निनीषया तस्या शिवसायोज्यकारणात् ॥
रषपंत्यग्निसंख्याते प्राप्ते सम्बच्छरे शुभे
मास्याषाढे शिताष्टम्यां हस्तर्क्षे बुधवासरे ।
स्थापिता श्रीमहागौरी भोगामोक्षसमीहया
निर्मितानन्दपालेन शिल्पिता शुभजन्मना

लिपिचित्र ३०

विक्रमको चौधौं शताब्दी

राष्ट्रिय अभिलेखालय ते.ल.नं. ३६७ को पञ्चरक्षाबाट

ॐ नमो भगवत्यै आर्यमहामाहस्रप्रमदन्त्यै । एवम्यया श्रुतमेकस्मि
न्समये भगवान् राजगृहे विहरतिस्म । गृध्रकूटे यवन्ते दक्षिणे पाश्व
बद्धगोचरे रत्नवृक्षप्रभासे वनषण्डे महता भिक्षुसघेन सार्द्धमर्द्धत्र-
योदशभिर्भिक्षुशतैः ॥

लिपिचित्र ३१

देउपाटन टुटे धाराको अभिलेखबाट

श्रियोऽस्तु सम्बत् ४३७ फाल्गुनवर्ष २ राजाद्विराज श्री श्री जयान
न्ददेवस्यः घर्मविजं भवति । रगुवंशावतार श्री श्रीजयरुद्रमल्ल
देवस्यः लफधवरिषराजं भवतिः श्री देवगोव्राह्मना पात्रानां सुखाय
भवति । यजमान भवति किच्छावतार राजव्येद्य मलोतारोस म
नो वाञ्छा शिद्धिरस्तु पूर्वदिवंगतपितादीना स्वर्गलोक संप्राप्तमन्तु ।
वारिश्च प्रतिगृह्णाति जस्तु वारि प्रयच्छति उभौ दौ पून्यक्रमानौ नियक्त
स्वरगगामिनौ शुभ

लिपिचित्र ३२

विक्रमको पन्धौं शताब्दी

पाटन सुनधाराको अभिलेखबाट

ॐ नमः शिवाय ॥ अथः श्रीकलिंगतवर्ष ४४०५ श्रीविक्रमराजवर्ष
१४६१ श्रीसकराजवर्ष १३२६ श्रीमन्तः नेपालिकः श्रियोऽस्तु ॥
सम्बत् ५२४ चैत्रकृस्न ॥ अष्टम्यायां तिथौः ॥ उत्तराषाढनक्षत्रे ॥
साध्ययोगे ॥ बृहस्पतिवाशरे ॥ युवराजराजाधिराजश्रीश्री म
ज्जय घर्ममल्लदेवस्य विजयराज्ये ॥ श्री श्रीकुमारदेवताधिष्ठित

लिपिचित्र ३३

फर्पिङ खासिडोलको अभिलेखबाट

ॐ शुभश्रेयोऽस्तु सम्बत् ५२७ फाल्गुनशुक्लतृतीयायां तिथौ रेवतीन
क्षत्रे ॥ शुक्लयोगे ॥ शुक्रवाशरे ॥ समस्तप्रक्रियासमलंकृतयुवराजा
धिराज श्री श्रीमज्जय घर्ममल्लदेवस्य विजयराज्ये ॥ श्रीश्रीकेश
रीवरलब्धप्रसादित्यादिविरुदावलीविभाजमानसमस्तप्रक्रियासम

लंकत रावुत्त श्रीजय जैत्रसिंहदेव ॥ तथा रावुत्त श्रीजय योर्धसिंह
देव ॥ तथा रावुत्त श्रीरामसिंहदेव ॥ तथा रावुत्त श्रीदेवसिंहदेव ॥
एतं भूपतिभिःसंपालिते ॥ श्रीशिखरपत्तननगरे ॥

लिपिचित्र ३४

विक्रमको सो-हौं शताब्दी

पशुतिको सतलमा रहेको अभिलेखबाट

स्वस्ति ॥ श्रीसूर्यवंशनृपतिजययक्षमल्ल प्रौढप्रतापभुवनेकमहाप्र-
वीणः । नेपालमंडलविभूषितराजराजो भूयाद्विपक्षमथनो भुवि
सुप्रसिद्धः ॥ तत्पुत्राःश्रीमंतःकुमाराःसन्ति ॥ ज्येष्ठः श्रीजयरायम
ल्लनृपतिः श्रीरत्नमल्लःप्रभुःश्रीमच्छीरणमल्लदेवगुणवान् श्रीराम
मल्लो नृपः खयातः श्रीअरिमल्लदेव मुकृती श्रीपूर्णमल्लोवरस्तेषां बैरिण
णाःप्रयांतु निघनं शंभो प्रसादादिह ॥ तद्विजयराज्ये ॥

लिपिचित्र ३५

विक्रमको सत्रौं शताब्दी

राष्ट्रिय अभिलेखालय च.ल.नं. १७९७ को नागरसर्वस्वबाट

राजा धम्मरत्नोऽस्तु निज्जितरिपुः षड्वर्गवश्यो वशी निःत्केशाः
कृतिनो भवन्तुमुदिताःसत्कारलाभान्विताः । अन्योन्यप्रियता प्र
सन्नमनसः सव्वत्र सन्तु प्रजा नित्यं तिष्ठतु सव्वंसत्वनिचयं सं
पूरिता मेदिनी ॥ इति पण्डितपद्म श्रीज्ञानविरचिते नागर
कसव्वस्वे सूतोदयो नामाष्टमः परिच्छेदः समाप्तः ॥ ॥ इति
नागरकसव्वस्वं परिसमाप्तमिति शिवं ॥ ॥ नाम्ना नागरसव्वस्वं
नागराणां रसालयः ॥ श्रीजगज्ज्योतिरीशेन लेखयित्वा प्रयत्नतः
नेपाले पोषराकायां भम्मते छशरस्वरं ॥ प्रीत्या समप्पितः
सिद्धिनरसिंहमहीभूते ॥ शिवमस्तु ॥ ॥

लिपिचित्र ३६

विक्रमको अठारौं शताब्दी

राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. १९३ को शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिताबाट

शतसाहस्याःप्रज्ञापारमितायाः द्वादशःपरिवर्तः । प्रथमखण्डः
समाप्त इति ॥ ॥ श्रीमद्राजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारक श्रीम

च्छ्री श्री सिद्धनरसिंहमल्लदेवस्थ विजयराज्ये ॥
 सम्बत् अम्र च तु प्रथमाषाढशुक्लद्वितीयायां शनैश्चरदिने पुनर्वसुनक्षत्रे
 योगे वृद्धिशुभानुकूले । श्रीरयमुनिबौद्धाचार्येण लिखित समाप्तकृत
 मिति ॥ . . . श्री श्रीनिवासो नरदेवराजा यो भूतप्रजानां प्रतिपाल
 दक्षः । तस्य प्रम दत्तव विजित्य मारांलिलेख प्रज्ञां सकलां सलक्षां ॥ यच्छ्री
 निवासो नयधर्मवारी ददौ विवं ध्वी लिखनाय प्रज्ञां ॥ अवे नेपालिके ख्या
 ते ग्रहण्डिरिसंयते । मासे तु प्रथमाषाढे शुक्लपक्ष द्वितीयके ॥ पुनर्व
 सौ च नक्षत्रे वृद्धियोगे शनेदिने । प्रज्ञः पारमिता पूर्णं जगाम लिखिता
 शुभं ॥

लिपिचित्र ३७

हनूमान्ढोकाको पेटीको अभिलेखवाट

महाराजाधिराज श्री श्रीराजराजेन्द्रकवीन्द्रजयप्रतापमल्लदेवन जिम
 न्याता अखल श्लोक दयकाव थम चोम्यं तथा पण्डितजनपतिसेन थव
 श्लोक बोडाओ अर्थ यायमाल गोमहन थव वोडाओ अर्थ यात ओह्य धा
 य पण्डित । सम्बत् ७७४ माघशुक्ल श्रीचमी उत्रभद्र नक्षत्र
 शिवयोग शुक्रवार थव कुन्दु संपूर्ण ॥ ॥

लिपिचित्र ३८

विक्रमको उन्नाईसौं शताब्दी

कमलादो गणेशस्थानको अभिलेखवाट

ॐ स्वस्ति ॥ वैशाखमास शुक्रपक्ष ॥ एकादसि प्र द्वादश्यान्तिथे हस
 नक्षत्रे, शुद्धिज्योगे आदि यवांसरे वृषरासिगते सबित्रे कन्य
 रासिगते चन्द मसि, श्री ३ गनेस कमरात्रि देओ दाडा ॥ श्री ३ जय
 ज्योतिप्रकाशमलदेवस प्रज्यास त्हीडा ॥ गुथिसमुचयन, महज
 न, ज्यतनुगुराम, मन्वाका ग्यासिहन तडा ॥ शुभ ॥ पताय छाय
 मेवया आदिन ॥ सम्बत् ८७० मङ्गुगुथिजनमाल ॥ शुनानं सेके
 मदु, पंचमहापाप

लिपिचित्र ३९

प्राचीन रञ्जना लिपि

विक्रमको वाहौं शताब्दी

राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. १६६ को उष्णीषविजय धारणीवाट

ॐ नमो भगवते वज्रधरसागरनिर्घोषाय तथागतयाहते
 सम्यक् सबुद्धाय ॥

आयोष्णीषविजयानाम धारणी समाप्ता ॥ देव धर्मोयं प्रवरमहायान
यायिनः । राजाधिराज परमेश्वर परमभट्टारक । श्रीमदिन्द्रदेवस्य वि
जयराजे । श्री गोकुलेश धिवासिनः परमोपासिका । धनसिंहस्य य
दत्र पुण्यं . . . मातापितापूर्वंगमेन । सकलसत्त्वरासे अनुत्तर
फल सप्रप्तमिति ॥ सम्बत् आलू ६ कार्तिकशुक्लपंचम्यां श्रीजाव
लकेश्रीकनचंद्रमहाविहाराधिवासो साक्यभिक्षु रत्नगुप्तलेखकेन लि
खितमिदं पुस्तकमिति ॥

लिपिचित्र ४२

विक्रमको तेहौ शताब्दी

राष्ट्रीय पुस्तकालय नं. २१० को प्रज्ञापारमिताबाट

देवधर्मोयं प्रवरमहायानयायिनः ॥ श्रीललिद्ब्रुमे श्रीलोगलकेधि
वासिनः । सोमलछि भारी नाम्न यदत्र पुण्यं तद् भवत्वाचार्योपाध्याय
मातापितृपूर्वङ्गमं कृत्वा सकल सत्त्वराशेरनुत्तरज्ञानफलावा
प्तयेदिति ॥ ॥ सम्बत् आलू २ वैशाखसुकलपौर्णमस्यां आदित्य
दिने श्रीपरमेश्वरपरमभट्टारक महाराजाधिराज परमशैव
श्री आनन्ददेव प्रबद्धमानविजयराज्ये लिखितमिति ॥ ॥

लिपिचित्र ४३

इचंगुनारायणथानको अभिलेखबाट

...यद्धर्माभिरतिस्त्रिविक्रममतिर्नैपुण्यसत्पद्धतिः ॥ श्रीमत्पश्चिम
पर्वतेन्द्रशिखरप्रासादवेदोलसद्वारे श्रीहरिदत्तभूपतिकृतनाराय
... .. सिंही चक्रकम्बुक्रन्धरकलालङ्कारकान्तो शिवो ताम्रा ...
... .. ढीकितौ जगदघट्टवस्त्राय तेनानघो ॥ मम सुकृतवलेनानेन
नन्दन्तु ... हरिवपुषि लयन्ते प्राप्नुवन्तु प्रकामम् । पितृभिरथ ज
नन्याःसाद्धमन्ते...स्मात्पितर इति समन्तात्प्रार्थनाङ्कुर्वन्तोच्चैः ॥ आ
काशनयनदहने याते नेपालवत्सरे राज्ये । माघसित शौरिदिव
से राज्ञःश्री विजयकामदेवस्य...लसत्पदसुवर्णवतीम्प्रशस्ति
सार्थामिमामिहमहीमिव माघवेन ।

लिपिचित्र ४४

विक्रमको चौधौं शताब्दी

राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. १६७ को नामसंगीतबाट

पृष्ठ ४-

अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ अं अः । स्थितो हृदि । ज्ञानमूर्ति च
हं बुद्धो बुद्धानां अथववर्तिना ॥

अन्तिम पृष्ठ-

“एवं गच्छ” आर्यमालाजालात्षोडशसाहसिकात्महायो
गतन्त्रान्तपातिसमाधिजालपट्टलाद्भ्रुगवत्तथागतशाक्यमुनिभा
षितात्भगवतो मञ्जुश्री ज्ञानसत्त्वस्य परमार्था नामसङ्गीति परि
समाप्ताः ॥ ॥ श्रीकाष्ठमण्डपपुरे सुरलोकसाम्ये देवालये व
सति श्रीजिनरखितः सः । यो धार्मिकः परमशिष्यदयाभिरामो
धम्मैन्द्रस्तेनकृत्नपुस्तक शुद्धसद्धं ॥ नेपाल हायनशुद्धे गुणषड्व
ह्लिवत्सरे । गते भद्रपूर्णमाषां शतवृषादित्यमाशरे ॥ राजा
धिराज परमेश्वर परमभट्टारकः श्रीमदभयमल्लदेवस्य
विजयराज्येति ॥ सावयभिक्षु श्रीअमतसेनस्य लिखितमिदं ॥

लिपिचित्र ४५

विक्रमको पन्ध्रौं शताब्दी

राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ६८१ दुर्गासप्तशतीबाट

ॐ नमश्चण्डिकायै ॥ श्रेयोऽस्तु सम्वत् ५२१ वैशाखशुक्लपञ्च
म्यान्तिथौ ॥ मूलनक्षत्रे ॥ शिवयोगे ॥ आदित्यवासरे ॥ श्री श्री
श्रीमत्पशुपतिचरणकमलसेवित श्रीश्रीश्रीमानेश्वरीष्टदेवताव
रलब्धप्रसादवीरनारायण जुवराज श्रीश्रीजयधम्ममल्लदेवस्य
विजयराज्ये ॥ नेपाले ऽस्ति महीपतीश्वरवरो दाता गुणग्राहको
दीनानां सकलार्थिनोश्च महतां सत्कल्पवृक्षोपमः । जातः सूर्य
कुलावतंसतिलके सर्वान्त्रिपूर्त्तिजितो वीरः श्रीजयकीर्तिम
ल्लनृपतिः श्रीरूपनारायणः ॥ रूपोत्तमःसकलनीतिवि
दाम्बन्दिष्ठो नाट्याङ्गशास्त्रगुणगीतमहाप्रवीणः । सत्सुंदरीहृद
यमोहनमन्मथश्रीः श्रीकीर्तिमल्लनृपती रिपुत्रकमल्लः

तस्याज्ञां शिरसा घृत्वा लिपिकरेण महात्मना । जसपतिना
समालेखि चण्डीमाहात्म्यपुस्तकम् ॥ शुभ ॥

लिपिचित्र ४६

विक्रमको अठारौ शताब्दी

राष्ट्रीय अभिलेखालय ते. ल. नं. ७१२ को अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमितावाट

ॐ नमो भगवश्यं आर्यप्रज्ञापारमितायै ॥ निर्विकल्प
नमस्तुभ्यां प्रज्ञापारमितेऽमिते ॥ वा त्वं सर्वानवद्याङ्गनिरय्यं
निरीक्षये ॥ आकाश्यामिव निलेपा निष्प्रपञ्चा निरक्षरा ॥
यस्ताभ्येस्यति भावेन स यस्यति तणागतं ॥ तव रायंगुणा
द्याया बुद्धस्य च जगद्गुरोः । ... ये धर्मा हेतुप्रभ
वा हेतु तेषान्तथागता ह्यवदत्तं पाञ्च यो निरोध एवं वादी
महाश्रमण ॥ ... महाराजाधिराज परमेश्वर पर
मभत्तारकः श्रीश्रीगण्डध्वजावतार श्रीश्रीकवीन्द्र जयप्र
तापमल्लदेव प्रभु थाकुरस्य विजयराज्ये ॥ ...
श्रं योऽस्तु सम्बत् ७७४ भं देवमासे शुक्लपक्ष चतुर्थ्याति
थौ स्वातिनक्षत्रेन्द्रयोगे यथाकरणमुहूर्ते सोमवारसले कवर्क
लासिगते सवितलि तुल्यलासिगते चन्द्रमसि एतद्दिने लिखित
संपूर्णमिति ॥

लिपिचित्र ४७

काठमाडौं लगनवहालको अभिलेखवाट

ॐ नमः श्री २ वज्रसत्वाय ॥ स्वस्ति ॥ श्रीमत्पशुपतिचरण
कमलधूलिधूशरितशिरोरुह भीमन्मानेश्वरी इष्टदेवतावरलब्ध
प्रसाददेदीप्यमानमानोनतरविकुलतिरकहनुमध्वजनेपालेश्व
र महाराजाधिराज राजेन्द्र सकरचक्राधिश्वर श्री २ जयपाथिवेन्द्र
मल्ल परमभट्टारकदेवाना सदा समरविजयिना विजयराज्य

लिपिचित्र ४९

प्राचीन देवनागरी लिपि

विक्रमको ते-हौं शताब्दी

राष्ट्रीय अभिलेखालय प. ल. नं. ९३४ को वाल्मीकिरामायणवाट

प्राप्तभूयिष्ठपारश्च सर्व्वतः प्रविलोकयन् । योजनानां शतस्या
न्ते वनराजो ददशंह । रुचिरश्च पतन्नेव विविधद्रुमशोभितं । द्वीपि

शाखामृगदृष्टं मलयोपवनं महत् । सागरं सागरभूषान् सागरा
नूपजान् द्रुमान् । सागरस्य च पत्नीनां मुखानि व्यवलीकयन् । सम
हामेघसंकाशं वीक्ष्यन्नात्मानमात्मवान् । निस्तमनमिवाकाशं चका
र मतिमान्मति । कायवृद्धिप्रवेशञ्च मम दृवृष्टैव राक्षसाः ।...
इत्यार्षे रामायणे किष्किन्ध्याकाण्डे समुद्रलंघनं समाप्तं ॥ संवत्
१०७६ आषाढ वदि ४ महाराजाधिराजपुण्यावलेकसोमवंशोद्भू
व गरुडध्वज श्रीमद्गाङ्गेयदेवभुज्यमानतीरभुक्ती कल्याणविजय
राज्ये नेपालदेशीयभाण्डशालिक श्री आनन्द ।

लिपिचित्र ५०

विक्रमको चौधौं शताब्दी

राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ४४८ को हरिवंशवाट

श्रीमद्वाराणस्यां गोविन्दचन्द्रविजयराज्ये सम्वत् १२०१ अग्रहणमा
से शुक्लपक्षे तिथौ पीण्णमास्यां नन्दशाली श्रीराजलचन्द्रदेवस्यार्थे लेखापि
तं नायक श्रीवन्सोमाह्वयेः लेखापितं पारिजातहरिवंशपुस्तकं लिखितं च
पठितश्रीमल्लदेवेनेति ॥... इति महाभारते शतसहस्र्यां संहितायां वै
याशिक्यां पारिजातो हरिवंशः समाप्तः ॥

लिपिचित्र ५१

राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ८०१४ को लक्ष्मीसहस्रनामवाट

इति हिरण्य पा...ख्ये महातंत्रे भगवत्पद्भनाभप्रोक्तं हिरण्यगर्भह
दशमवर्षस्वं लक्ष्मीनामसहस्रं सपूर्णमिति शुभं ॥ ॥ संवत् १२३७
आषाढशुदिपंचमी गुरुदिने लिखितं कृष्णपंडितेन ॥ ॥

लिपिचित्र ५२

विक्रमको पन्ध्रौं शताब्दी

जुम्लाका राजा पृथ्वीमल्लको तामापत्रवाट^१

ॐ स्युस्ति । स्वस्तिके नद्यावर्तश्रीशा भवतुःशालं सुधाधवलमीघोत्संगतामनासं

^१ कुमारी मिट्ठूदेवी सिजापतिको गोरखा राष्ट्रिय ऐतिहासिक चित्रावलीको
९७ पृष्ठवाट उद्धृत ।

अरु लिच्छविकालका शिलालेख तथा मल्लकालका शिलालेखहरूको लिपिको उतर
संशोधनमण्डलमा काम गर्दा अभिलेख पढ्दा आफ्नो कापीमा संग्रह गरिएको थियो ।
राष्ट्रिय अभिलेखालयको ऐतिहासिक अनुसन्धान शाखामा मेरो सबिस हुनाले
हस्तालिखित ग्रन्थहरूबाट पनि लिपि पूर्ति गर्न सकियो ।

मीरमनोहरो हरकुकाराअंघुक्षणिक्षपितप्रतीककुसुमाशुगजीवानुरमणीय ---
कटाक्षविक्षेपवारिवाहप्रमुदिततरुणजनमनःशिखावलापातः अपारसौरभ्य
लुभ्यन्मधुकरमुखरसहकाराशोकपुन्नागसुरलितपरिसरे श्रीमतिसेनानग
रे ॥ गरुडवजावतारापारसंसारसागरोत्तारसेतुभूतापधनश्रीवनाराध
नाधिमनप्राज्यराज्यरक्षाक्षमप्र चंडनिजभुजदंडकुंडलित कठिनकोदंड
निर्मुक्तनिशितशरनिकरनिभिन्नारतिप्रतीकोच्छलरक्षतजासवयानोन्न
तोत्कटकटपूतनोत्तालधैतालकोलाहलकाहलीकृतसमरधरणीमंडलाधीशो
पायनीकृतमत्तवेरंडगंडस्थलगलन्मदामोदमुदितमधुकरमधुरकाकार
मुखरिताप्रथितनारज्ञानसमोभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर
राजतारातरुणि श्रीमत्पृथ्वीमल्लदेवाः । सान्तःपुरपालिवाराः विजयिनः ॥
श्रीश्लोके १२७८ भावणसुदि १० शुके राइको भादेस्

* * *

संख्यालाई कहने अंकनिघण्टु

कुनै वस्तुलाई कहने शब्दको पदप्रयोगद्वारा संख्या बुझाउनेलाई अंकनिघण्टु भन्दछन् । त्यस अंकनिघण्टु अनुसार प्रयोगमा आएका संख्यालाई संकेत गर्ने कतिपय शब्द तल दिइन्छ ।

- ० - शून्य, ख, गगन, आकाश, अंबर, अभ्र, वियत्, व्योम, अंतरिक्ष, नभ, पूर्ण,
- १ - आदि, शशि, इन्दु, विधु, चंद्र, शीतांशु, शीतरश्मि, सोम, शशांक, सुधांशु, अब्ज, निशाकर, भू, भूमि, क्षिति, घरा, उर्वरा, वसुधरा, पृथ्वी, क्षमा, धरणी, वसुधा, इला, कु, मही, रूप, पितामह, नायक, तनु,
- २ - यम, यमल, अश्विनी, अश्वि, नासत्य, दत्त, लोचन, नेत्र, अक्षि, कृष्टि, चक्षु, नयन, ईक्षण, पक्ष, बाहु, कर, कर्ण, कुच, ओष्ठ, गुल्फ, जानु, जंघा, द्वय, द्वन्द्व, युगल, युग्म, अयन, कुटुम्ब, धन,
- ३ - राम, गुण, त्रिगुण, लोक, त्रिजगत्, भुवन, काल, त्रिकाल, त्रिगत, सहोदर, अग्नि, बन्धि, पावक, वैश्वानर, दहन, तपन, हुताशन, ज्वलन, शिखिन्, कृशानु, होतृ, अनल, सहज, धनञ्जय,
- ४ - वेद, धृति, समुद्र, सागर, अब्धि, जलधि, उदधि, वारिधि, जलनिधि, अंबुधि, केन्द्र, वर्ण, आश्रम, युग, तुर्य, कृत, अय, बंधु, कोष्ठ, चतुष्क, सुहृत्
- ५ - वाण, शर, सायक, इषु, भूत, पर्व, प्राण, पाण्डव, अर्थ, विषय, महाभूत, तत्त्व, इन्द्रिय, रत्न, अक्ष, सुत, तनय, पुत्र
- ६ - रस, अंग, काय, ऋतु, दर्शन, राग, अरि, रिपु, शत्रु, शास्त्र, तर्क, कारक, षड्,
- ७ - नग, अग, भूभृत्, पर्वत, शैल, अद्रि, गिरि, ऋषि, मुनि, अत्रि, वार, स्वर, धानु, अश्व, तुरग, वाजि, छंद, धी, कलत्र, जाया
- ८ - वसु, अहि, नाग, गज, दंति, दिग्गज, हस्तिन्, मातंग, कुंजर, द्विप, सर्प, तक्ष, सिद्धि, भूति, अनुष्टुभ्, मंगल, मृत्यु,

९ - अंक, नंद, निधि, ग्रह, रंध्र, छिद्र, द्वार, पवन, रत्न, गो, खग, धर्म,	
१० - दिग्, दिशा, आशा, अंगुलि, पंक्ति, ककुब्, रावणशिर, अवतार, कर्म	
११ - रुद्र, ईश्वर, हर, ईश, भव, भगं, शूलिन्, महादेव, अक्षौहिणी, आय,	
१२ - रवि, सूर्य, अर्क, मार्तंड, द्युमणि, भानु, आदित्य, दिवाकर, भास, राशि, व्यय,	
१३ - विश्वेदेवा, काम, अतिजगती, अघोष	
१४ - मनु, विद्या, इन्द्र, शक्र, लोक	२३ - विकृति
१५ - तिथि, घस्र, दिन, अहन्	२४ - मायत्री, जिन, अहंत, चिद्धि
१६ - नृप, भूप, भूपति, अष्टि, कला,	२५ - तत्व
१७ - अत्यष्टि, मेघ	२७ - नक्षत्र, उडु, न
१८ - घृति	३२ - दंत, रव
१९ - प्रतिघृति	३३ - देव, त्रिदश, सुर, अमर,
२० - नख, कृति	४० - नरक
२१ - उत्कृति, प्रकृति, स्वर्ग	४८ - जगती
२२ - कृती, जाति	४९ - तान

अनुवार्ता

लिपिको इतिहास कसरी शुरू भयो भन्ने बारे दुइ थरी विचारधाराका विद्वान्हरूको मत भिन्न भिन्न छ । एक थरी विद्वान्हरूको विचारधारा अनुसार मानव सृष्टि हुनु भन्दा पहिले एक किसिमको अज्ञानी पशु सृष्टि भयो, त्यही पशुको विकासबाट मानव बन्यो र मानवको विकास पछि लिपिको शुरू भयो भन्ने कथन छ । अर्को थरी विद्वान्हरूको विचारधारा वैदिक युग भन्दा पर जाँदैन । त्यस विचार अनुसार त्यस युगमा एक ऋत्विग्वान् पुरुषको उत्पत्ति भयो, जुन पुरुषलाई ईश्वर भनेर पुकार्छन्, तिनै ईश्वरबाट मानवको सृष्टि भयो र तिनै ईश्वरले मानवलाई ज्ञान तथा लिपि सिकाइदिए, त्यसैले वेद जस्तो गहन ग्रन्थको निर्माण हुन सक्थो भन्ने कथन छ । प्रत्यक्ष प्रमाण नपाएसम्म हामी शास्त्रलाई प्रमाण मान्ने हिन्दू धर्मविलम्बी हुनाले यहाँ शास्त्रानुसारको कुरा प्रस्तुत गरिएको छ ।

नेपालमा आफ्नो प्राचीन लिपि पढ्ने पढाउने कुनै परम्परा नहुनाले प्राचीन लिपिविषयको प्रामाणिक ग्रन्थ थिएन । पाको कागजमा पुस्तक लेखाएर राख्ने साहुमहाजनमा एक प्रकारको भावना हुनाले सुनको मसीले चाँदीको मसीले समेत पुस्तक लेखाउँथे । त्यस्तो भावना रहनुज्याल गुभाजु तथा बाँडाहरू पुस्तक सार्ने वृत्ति गर्दथे । त्यसैले गर्दा गुभाजु तथा बाँडाहरू नेवारी लिपि जान्दथे । पछि अंग्रेजी शिक्षाको प्रवाहले सो भावना र परम्परा पनि खतम भयो । नेपालको प्राचीन इतिहास तयार गर्न प्राचीन अभिलेख प्राचीन हस्तलिखितग्रन्थ प्राचीन वंशावली तामापत्र ताडपत्र आदिबाट काम लिनु पर्छ । छिच्छविकालको अभिलेख प्रौढ संस्कृत भाषामा पाइन्छ । मल्लकालको अभिलेख संस्कृत भिसिएको प्राचीन नेवारी भाषामा पाइन्छ । हस्तलिखित ग्रन्थ पनि प्राय संस्कृत भाषामा नै पाइन्छ । गोपालवंशावली नामक प्राचीन वंशावली आधा भाग संस्कृतमा र आधा भाग प्राचीन नेवारी भाषामा छ । यसरी भाषाको दृष्टिले पनि प्राचीन इतिहास प्रामाणिक रूपले तयार गर्न इतिहासकारहरूलाई एउटा कठिनाई खडा हुन गएको छ । अर्को कुरो शताब्दी पिच्छे भने जस्तो लिपिमा फरक फरक हुँदै आएकोले लिपि पढ्न इतिहासकारहरूलाई समस्या पर्ने गएको छ । त्यस कारण प्राचीन ऐतिहासिक उपकरणहरू पढ्नका लागि प्रथम खुड्किलो लिपि नै हुन आएको छ । त्यसका लागि लिपिवर्णमालाका साना साना पुस्तक पुरातत्त्वविभाग तथा वीरपुस्तकालय मार्फत प्रकाश गरिँथे । तर त्यसबाट लिपिज्ञान हुन्छ तामपनि लिपिमा राम्रो देख्न गर्न त्यतिले पर्याप्त थिएन र विभिन्न अभिलेखको आधारमा शास्त्रीय ढंगबाट नेपालको वृहत्लिपिग्रन्थ तयार गरिँथे । अहिले त्यो संपूर्ण प्रकाश गर्न अनुकूल नभएकोले त्यसमा रहेका लिपिपत्र र संक्षिप्तरूपले लिपिवर्णनको सारांश दिई नेपाली लिपिविकास नामले यो पुस्तक प्रस्तुत गरियो । पछि अनुकूल भएमा लिपिका नियम सहित वृहत् रूपमा निकालिने छ ।

अन्वेषक तथा लेखक

शङ्करमान राजवंशी

विषयसूची

अक्षर तथा लिपि वर्णन—	२३-२७
अक्षरसृष्टि-ब्राह्मी लिपिको उत्पत्ति-देवनागरी लिपिको उत्पत्ति-गुप्तलिपिको नामकरण- लिच्छ-विलिपिको नामकरण-मल्लकालका लिपि-मल्लकालका विभिन्न लिपिका नाम	
लिपिको महत्त्व र त्यसको पठन पाठन—	२८-२९
हिन्दू वर्णमालाको महत्त्व-नेपालमा प्राचीन लिपिको पठन पाठन	
प्राचीन लिपि लेखन सामग्री—	३०-३२
ताडपत्र-भुजापत्र-कागदपत्र-कपासको बागत-कपडा-फलेक-मसी-कलम-कापा (रेखापाटी)-हल (सलाका)	
संवत् प्रचलन—	३३-३७
कलियुग सम्बत्-विभिन्न सम्बत्को प्रचलन-सम्बत्को संबन्ध	
लिपिविकासको ऐतिहासिक सारांश	३८-४०
लिपिचित्रको देवनागरी उतार	४१-५५
संख्यालाई कहने अंकनिघण्टु	
लिपिपत्रमा परेका हस्तलिखित ग्रन्थको सूची	
अनुवार्ता	६०

लिपिपत्रमा परेका हस्तलिखित ग्रन्थको सूची

लिपिचित्र	अभिलेखमा परेका ग्रन्थनाम	पुस्तकालयको संख्या
१६	स्कन्दपुराण	राष्ट्रिय अभिलेखालय प्र. ल. नं. ८३१
१८	लङ्का गीतार	" प्र. ल. नं. १६४७
२३	ब्रह्मयामलतन्त्र	" ते. ल. नं. ३७०
२५	सिद्धान्तसारसिद्धि	" पं. ल. नं. ७४३
२५	पञ्चरक्षा	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ४८
२८	वृहज्जातकसंक्षेपटीका	" नं. ७०१
३०	पञ्चरक्षा	राष्ट्रिय अभिलेखालय ते. ल. नं. ३६७
३०	गुह्यकालीपूजा	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ३६०
३१	नागरसर्वस्व	राष्ट्रिय अभिलेखालय च. ल. नं. १७९७
३६	शतसाहसिका प्रज्ञापारमिता	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. १९३
३९	खण्डखाद्य	राष्ट्रिय अभिलेखालय प्र. ल. नं. १६९२
३९	श्रीमतोत्तरतन्त्र	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ४६२८
४१	उष्णीषविजयधारणी	" नं. १६६
४२	प्रज्ञापारमिता	" नं. २१०
४४	नामसंगीत	" नं. १६७
४५	दुर्गासप्तशती	" नं. ६८१
४६	अष्टसाहसिका प्रज्ञापारमिता	राष्ट्रिय अभिलेखालय ते. ल. नं. ७१२
४९	आत्मोकिरामायण	" प्र. ल. नं. ६३४
५०	कृत्यकल्पतरु	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ७१६
५०	हरिवंश	" नं. ४४८
५०	खरपुच्छागभोग	" नं. ३६१
५१	लक्ष्मीसहस्रनाम	" नं. ८०१४

लिपिचित्र	अभिलेखमा परेकाग्रन्थनाम	पुस्तकालयको संख्या
५१	मतङ्गमातेश्वरतन्त्र	" नं. ६८८
५१	कुलमूलरत्नपञ्चकावतार	" नं. ४२५
५१	कुलालिकाम्नाय	" नं. ४२८
६३	कालमाहेश्वरविधि	राष्ट्रिय अभिलेखालय ते.ल. नं. ३७४
६३	पञ्चिमचरुविधान	" प.ल. नं. १५५९
६४	महालक्ष्मी	" ते.ल. नं. ३९

लिपिचित्र	अंकतालिकामा परेका ग्रन्थनाम	पुस्तकालयको संख्या
३	संक्षिप्तभगवद्गीता	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ६९०
३	निश्वासतत्त्वमुखसंहिता	राष्ट्रिय अभिलेखालय नं. ४१५
४	अभिसमयालंकारकारिका	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ५५
४	उष्णीषविजयधारणी	राष्ट्रिय अभिलेखालय ते.ल. नं. ३५९
५	सर्वज्ञानोत्तरतन्त्र	" प्र.ल. नं. १६९२
५	भजवत्या स्वेदाया यथालब्धतन्त्रराज	" ते.ल. नं. ३५९
		" विषय नं. ६२
६	माध्यन्दिनीयशुक्लयजुर्वेदसंहिता	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ३७९
७	प्रतिष्ठा लक्षणसमुच्चय	" नं. ३१६
८	महालक्ष्मीमत	राष्ट्रिय अभिलेखालय प्र.ल.नं. १३२०
९	सुग्रीवशास्त्र	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ३४५
१०	गुह्यसिद्धि	राष्ट्रिय अभिलेखालय प्र.ल.नं. १६९२
१०	ज्योतिषरत्नमाला	" च.ल.नं. १६१
१०	एकादशीमाहात्म्य	" प्र.ल.नं. १५५६
११	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ७६
१३	चण्डीस्तव	राष्ट्रिय अभिलेखालय प्र.ल.नं. १६४५
१३	भोजदेवभंग्रह	" प्र.ल.नं. १६९२
१३	पञ्चरक्षा	" प्र.ल.नं. १११४
१४	"	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ८३
१९	किरणतन्त्र	" नं. ८९३
१९	योगयाज्ञवल्क्यसंहिता	राष्ट्रिय पुस्तकालय नं. ६९६

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

शेमसुन्दरीको अभिलेख -

नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

[लिपिचित्र ६]

शेमसुन्दरीको तत्समष्टको अभिलेखबाट -

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

शेमसुन्दरीको तत्समष्टको अभिलेखबाट -

मानदेवले स्थापना गरेको लजिमपाटको वासनको अभिलेखबाट -

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

मानदेवकी रानी शेमसुन्दरीले स्थापना गरेको लजिमपाटको शिवलिङ्गको पाटपीठबाट -

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

PLATE 9

पूर्व लिच्छविलिपि

इ इ इ इ इ इ
इ इ इ इ इ इ

रत्नसङ्घको अभिलेख -

मउठुम मयथुंमु नहुं मउठु मयुं
रहुं मयउठुठु मयुं कुलथनः प्रहः -
नहुं उरकु विधिवउ कु मयुं उरकु
रकु मयः प्रथाउ उ सुपिन थं मयुं नः =

[लिपिचित्र ७]

जैसी देवलको राजा वसन्तदेवको अभिलेखबाट -

उ नुं कू उ नुं नि र उ उ उ उ उ उ
कुं का की कू ठ ता ति तो दा दि धि पा पि व मि
थं र नि उ नि उ ठ म कि उ कि उ उ उ उ
या ग रि लि लो ले वा सु सि ही सि ज्ञा ज्ञा

PLATE 10

पूर्व लिच्छविलिपि

इ इ इ इ इ इ
इ इ इ इ इ इ

वसन्तदेवको अभिलेख -

उ मयुं मयउठु मयुं मयउठु मयुं
मयउठु मयुं मयउठु मयुं मयउठु मयुं
मयउठु मयुं मयउठु मयुं मयउठु मयुं
मयउठु मयुं मयउठु मयुं मयउठु मयुं

[लिपिचित्र ८]

पशुपति कोटिलिङ्ग मुनिको आभीरीको अभिलेखबाट -

उ नुं कू उ नुं नि र उ उ उ उ उ उ
कुं का की कू ठ ता ति तो दा दि धि पा पि व मि
थं र नि उ नि उ ठ म कि उ कि उ उ उ उ
या ग रि लि लो ले वा सु सि ही सि ज्ञा ज्ञा

राजा गणदेवका पालको पशुपतिको स्वामियातेको
अभिलेखबाट

अं कु ख न य थ ग्गु ष व वृ षि ङ य नु सु ल
अं कु ख ग घ ण जो थ थ थु धा थि ण फ म ष ख ल

कुं कुं थु थु थु थु कुं कुं प्रं म् म् म् म् म्
लो नो नं कुं सु णो णो णो आ हा ष षा को षा

स्वामिवातेको अभिलेख -

सुतुद्विरीं थथप्रं। नपड। ररसिगणदठे कल
पयिदिं सगहुपथनिपामटे वगसिने मगप्र
दटककुने ठिठि गविकथः मसमुसल कम्पुप
उगपा यकृणुः यकृष कुलदकटि वपुपगत
थेभु नपिने गद कसुपथुपठिनथे स्रपिठः
सकल गवक सप्रवस्रिपुलथकाणयकटिकि
ठकं गवकृपिउसङ्गा कणथणस्रपिकंप्रति
कृपिनठ कपिठ

उ द लु लु कु म्
ख द लु लु न्ध षा

आभिरिको अभिलेख -

सुनीं छु नगणु नथु पा म नि म कि कः सुकः
पथु विवृद्वै ग नु ट व नु वि नः प्रथ क सु
यथु उ कि ठ क कि व थै दि द द क म गि य द्दु र क म क सु
पथे लु क सु ग स न। मं क्क प कं म प्रः =
र व स क्क थ क रं वं थ य पी क्क र ठि ग्गु क र्
सु क या यि स। क सु उ म प्र न व क म डि ग सु क्क =
न ग व ने टे ठे व थ क्कै सु थ य्थि क्क प न थ क
पा ये सु। मं क्क न थ य्थु न्धु प क सु क ग क्क पु
पठ वि क्कि रे र क टि प्र व न् कं क्कै स र्थु प द य रि
मं क्क र् क्क उ

[लिपिचित्र ११]

[लिपिचित्र १०]

उत्तर लिच्छविलिपि

बुंगमतीको अंशुवर्माको अभिलेखबाट -

कु ग ढ ण षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु
 कृ गा दु णा पू यू सू हा हो हो इष्टा अ तथा आ
 बुंमतीको अंशुवर्माको अभिलेख -
 अक्षि तैल स कु ट न व क द्वा व य म्वा प तिन द्वा न
 पा ट कृ म् कृ न षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु
 म्वा व य कु म ली षु ग षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु
 अ क्थ षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु

राजा शिवदेवको ब्रह्मनीलकण्ठको अभिलेखबाट

क षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु
 कु ण णा थु था या द हा हो हो जा जा कु कु षु षु

शिवदेवको अभिलेख -

अक्षि पा कृ म् कृ न क्थ षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु
 अंशु म्वा अ षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु
 क म्वा षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु षु

इति लिच्छिविलिपि

पाठन दिनमस्ताको धुवेदेवको अभिलेखबाट

क न न सु ष क ग च ए ट वा र न ष र षि

कुं अ अ आ ए क ग च ज ट ण ड त थ द धि

क य ष न मू थ ग विसाभासककि हू

न प्र ब भ मू य र ल वि शा का सा ह सि जा

शु कृ शु कृ शु कृ पु दु षि लू षु ह स्ता सि

ण्या म्या थ था स्या थ्य धु दू थि लू षु ह स्ता सि

दिनमस्ताको धुवेदेवको अभिलेख

गद्याकयजएसुपुठहव ...

कैलासकुटगतकङ्कगवथमथतिगद्याकपाठकपुठ

नठपयाठकपुठःसिदिभूणथःकुमलुषधुणफुल्ल

वाठिकुणयभकिठसमुपगतकुपथिकःकुमलपागम्य

अगल्लयथतिठिकयस्यगवतमुद्याकयठणहठिगए

शुंनवमथारथुम्युथगणालम्यपकपाथथोभोति

वमक मुठिकेमुपति संक्षर

इति लिच्छिविलिपि

काठमाडौं लागतको द्रुतक राजपुत्र विक्रमसेन भरको अभिलेखबाट

ण वा ए थु यु ग्गु ग क ख श श श य्या श्रु श्रु श्रु

ण णा था द प्र मू रा ह क्षे त्य न्य म्या स्य था

कुं श्रि

था श्रि

पशुपति चौबटोको अंशुवर्माको अभिलेखबाट --

उ कु के ट वा ष थु ष ष ष ष ष ष ष ष

ऊं कू के ट ण था द ध ध ध ब ब झ हा हि हो

ऊं श्रु श्रु श्रु श्रु श्रु श्रु श्रु श्रु श्रु श्रु श्रु श्रु

ह म्या या था दू नू रं थं हं हं

पशुपतिको चौबटोको अंशुवर्माको अभिलेख

उम्वसिनेलासकुटपुठकटकिमिकिसिउकेकसाकृ

विमर्मवसरितासद्वसेकृथापयधिकारिः

गणपयोश्वटयकृतिमथयश्रुयाकेनगवथम

किरुहाकपाठकपुठिकेठोपुपाठकपुठःशुंनव

[लिपिचित्र १४]

जा लिच्छवीलिपि
पशुपतिवज्रघरको नरेन्द्रेवको अभिलेखबाट

ॐ प के क ल ग व ह प ल न र ष र ० क य थ
इ ए क क ल ग च ज टु ण त थ द ध न प फ
० क न य र ल व श स सा ह षि जा न्य ष्या स्तो तु
व भ म य र ल व श स सा ह षि जा न्य ष्या स्तो तु
व श्चु कु कृ द्वि च सु मु धु धु श्च
ख स्व इष्णा न्त षि स भू मू वं व ष स स

पशुपतिवज्रघरको अभिलेख -

शुपियपलक्षैययलोककिावशुअलविसिःसुवगाहवि
किनेयंविजिभःयभादः०निययकगश्चुत्पिया
लकीयपवसनेपमसशुववकमुफजिबसुपारन
गाहनिश्चागादिनिःयश्चयश्चयदशुमिअश्चगश्च
गरकुलपिनिश्चापल्लुनकस्रात्रनहाकश्चि
वदेवः

[लिपिचित्र १३]

जा लिच्छवीलिपि
पाटनभीतनाथको बुबदेवको अभिलेखबाट

ः। क र ह ल लो ते वि पो ड मु द्यु ष्च यो ह
इ को ख जा ण जे तो थि यो ही न इष्णा अ ओ ह
पशुपतिदवचण्डेश्वरको लिखुगुरको अभिलेखबाट -
अ अ ख ख ध धा य ह ज्ञा अ णे वं स स
अ अ ख ख ध धा य ह ज्ञा अ णे वं स स

दवचण्डेश्वरको अभिलेख -

अशुगुकाटियनःअकलणणालंकेनथिअशुपकम
प्रदरिश्चवाकूहणदिउमसितंयाश्चदृश्चउयम
अदिशुंअधुंअद्रिगनगुगलंकंयःकोशुकउयम
यायाशोअपुअकःश्चागकुउकककृमुउशुशोवः
अभिमिद्विश्चुणुअशुयवधुंमाकविदयाहु
अुगुयंगवयुठदृकयालकैलिकेकनगतः
कृमुउशुशोअ

लिपिचित्र १६ ।
उत्त लिच्छवीलिपि
नाडपन्नमा लेखिकेको स्कन्दपुराणबाट

अ अ ॐ क का के खि च ङ ण ल ल न न ष से द द टि
आ आ इ क का के खि च जे ण णु त तो थ थे द दे धि
ऐ ऐ य य प्र णी ज भा (म) या ये र ग ल व सा सा थ
धे नु प पु बु भा भे मा मि सु या ये र ग ल व सा सा थ

स्कन्दपुराणबाट -

भावूङ्ग स ल्प्यादि काः सवकाद्यागं सिद्धिः शास्त्रेषपरं लज्ग
अद्याप्यथयुगादि इव धोभायागवायं परमदर्थमपि मसाय
नावकवकुसर्वोगमरश्चि न म्भुश्च आ ... वविज्या ... भूयः
त्रुरभ्रभु यकेशिपुः सिद्धेद्विद्वेत्तु रपि । सभ्रावपिनसर्वेणो व
येयेयेययं भवितः सर्वतस्तव क्वे वक्रिव युषभ्युक्तः समाङ्क
क्षिषः य व भ्रावृवना । यस्तुर्मगव दवदव भ्रावृक्तः
तत ॐ रुपरयक स्याथथागभूनीकु । ययमन्नसंरयक स्याभा
से भवित्वा भविति ॥० ॥ भ्रुभुश्च युगलं सथागविति कसायकः

लिपिचित्र १५ ।
उत्त लिच्छवीलिपि
पादन मीननाथको दूतक विजयदेव भस्केको
अभिलेखबाट

अ ॐ क पा ट प ठ ठ थ नु मु थ क पु क्क ने नि
अ इ क घा ट ध ठ न न नु शु थ ह जा खा थि जे नि

पादन मीननाथको अभिलेख -

धर्षाह किपियी पालकेवृवकि न मभनि र्ने श्रं य स क श
अकृ ना वलिनु सं ह ग री कि न जा प म्भुं कि र्ने कि न त य नु या

वययु

पशुपतिको द्वितीय जयदेवको अभिलेखबाट -

अ ॐ गु ङि ङ ण नि र य र रु नु धुं कु
अ इ गु जि डा ण नि र य ह न्द थ्यां श्या

पशुपतिको द्वितीया जयदेवको अभिलेख -

अकृ र्ण र ग भा न ला सि न ग न ट्टे व य न व सि या
किं की ग भू य कं वि ण नु मु दि ताः कुं ग र्ण व र्ण म्भु यः
वि भूः पा त ल सु ल द्द णे प नि ज य क क्क (क्षि ती ला) म व र्ण
दं धं य ष्ठ र त क्क श्रि य वि ह्दि क न त्रि न श्रु र्ण य

[लिपिचित्र १८]
 प्राचीन नेवारी लिपि

नाडपत्रमा लेखेको लह्यावतार भने पुस्तको पत्रबाट उद्धृत
 विक्रमको दशौं शताब्दी

अ ॐ क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ
 ण त थ द ध न प फ ब भ म य र ल
 व ष ण ध स र ह क्ष

लह्यावतारको अन्तिम पत्रबाट -

.....नन विष्णुलक्ष्मिपुत्रम् ॥ यीतरक्तपुत्रोविष्णुजययत्कलाचन।रक्त
 दामकवचंदिष्णुजयद्विलाचनम् ॥ रक्तपुत्रपंचनादं कृत्वात्तद्वचपात्रिणां
 श्रुयोदीयुववत्तद्व्यादृगीचजलतथा ॥ सर्ववयुजयत्तद्वचमृत्तमृत्तमृत्तमृत्त
 धनः ॥ कृत्वापिकाद्विष्णुमउलनस्यकीर्तिगा ॥ यधरक्षिकसुपुल
 वरिषीतत्रवक्षिगा ॥ ॐ ॥ शुभनाडपियः चकथपाशाज्जलिनावरीत्
 षुं दानाकृत्तिनागशुभुपिष्णुमिनिधय । समृद्धवउ कार्त्तिकरु
 कृदि वाह्यात् ॥ सर्ववृत्तकृष्णुत्तं सारं लक्षवगारयत्कस्यि ॥

लिपिको विकास

ब्राह्मी	लिच्छवि	देवनागरी	लिच्छवि	देवनागरी
७	५. ७	फ	ह. ह. ह.	देवना
०	०. ०. ०. ०. ०.	ब	क. क. क. क.	ज्ञ
१	१. १. १. १.	भ	के. के. के. के.	का
४	४. ४. ४. ४.	म	कु. कु. कु. कु.	कि
५	५. ५. ५. ५.	य	कृ. कृ. कृ. कृ.	कु
६	६. ६. ६. ६.	र	के. के. के. के.	कृ
७	७. ७. ७. ७.	ल	के. के. के. के.	के
८	८. ८. ८. ८.	व	क. क. क. क.	को
९	९. ९. ९. ९.	श	के. के. के. के.	को
१०	१०. १०. १०. १०.	ष		
११	११. ११. ११. ११.	स		
१२	१२. १२. १२. १२.	ह		
१३	१३. १३.	क्ष		

प्राचीन नेवारी लिपि

पाटन घौयुवुको अभिलेखबाट -

क षष्ठीललित गायमत्र कृति गुणा कथय वाक्त्रवशभायनुक्तुर्भुक्ते
 पुस्तिके

[लिपिचित्र २१]

मङ्गपुर तौमटोल भैरवस्थानको निर्भयेवको सं १२५ (वि.सं १०६२)को
 अभिलेखबाट

७ श्रु क स्थ य ये ऊ ऊ ल न (नि हु थ द द प वा
 ऊं अ क ख च चै ज जा ण त तिति तु थ द दे ध घ
 प पे न ना (नि प पा पु ष षा ह्य ग या ट्या च चा
 थि धे न ना नि प पा पृ म मा म् य या यो र रा
 लो लि वा वि गु ङि अ ल ङ ग (ठि प्र णी ङ्गु ष्व
 ला लि वा वि शु शि स हा जा न त्रि प श्री सु म्ब
 क्कं ख्यां ऊं ऊं गु र्कं च ङ्का थ द्वा
 क्कं ख्यां र्थं ज्ये म्ब त थ स्या र्थं हा

[लिपिचित्र १९] क
 प्राचीन नेवारी लिपि
 पाटन घुनधाराको सं १०० (वि.सं १०३७)को अभिलेखबाट
 विक्रमको स्यारौं घाताब्दी

के का ग ल्प ण न प र्ण ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७ ७
 के का गा णा ते न प जो मा रे रा रि डा स से म्ब
 क थृ म्म र्त् (रि) ७
 ल्प षे म्प र्त् ति ऊं

अभिलेख -

७ श्रुश्रुश्रुश्रुश्रु । प्पथका (रि) क
 न प ल्प म्म रि ग र्त्

[लिपिचित्र २०]

पाटन कुम्भेश्वर घौयुवुको गुणकामदेवको सं १०७ (वि.सं १०४४)को
 अभिलेखबाट

ऊ ल्प ते दा द ठ तु गु म क म थि य ल लि व वा णा
 ज णा ते दा दे न भु गु म ने य थि रे ल लि व वा णा
 म ङ्क णी व ठि म्भुक्ति
 म न श्श्री व वि ल्म ति

ल वा ष स र (कि ख सि) सु क (सु क उ) सु क
 ल वा ष स र ह दि ख सि अ क णो न ष अ
 म्भुं वृ षी झ ग्य ख की का वृ वी कुं
 म्भो ई ध्वं श्री भ्रा ख्य ण्डी छा ण्ठ न्य धी ना

पाठन त्यागल गचाननीको अभिलेख -

७ ख्रिस्तिकलासवाअसिभसिपिपषगासु - ककयानः
 आतिक(र्षु)रुजकुरुलमलिकिपकठुल्लुलकुरः
 अम्भु - म्भुगचुं(किमगिसिअनयायामया(र्षु)त्रिपय
 अनानी - गणयत्रिपुम(वेः)याकुठः वहुमोसिः
 बाहुपुणमलरुतयगनिपिः पीकहुदवानपः
 साधुदुनृजपठपम्मलिरिपीकामयवायिगाठ
 नायतीगलिनाखुनापमति(षो)सकृर्गकालरुनि
 लयाल गलुणावठिकु कुमुद पीलसिनाग्यपर

भक्तपुर तोमठीको अभिलेख -

७ अथास्तुः ॥ सब्ब तस्यथदुवेउगुल्लदि याद र्थोसु < ॥
 मरुसाजापिचाइजीनिइयदयदिइयवाऊः चो णीययु
 (वि)वम्लान्नेगनकवाअवइयवन्नुयाकन(वि)यापवदकयपरक
 दवसुनान्पं द्वाइयमानिचानि सुच्चुनयदि ॥ (लि)ककमाल

[लिपिचित्र २४]

पाठन त्यागलटोल गचाननीको भोजदेव रुद्रदेवका पालाको
अभिलेखबाट

७ म्भु क (कि) की कुत्तं क ग गा (ग) र ट ठ ल
 अं अ आ क कि की कु कू के ग गा गे च ट ठ ण
 णालि र तृ उ (ग) ता ति तु त तो ष षि छि खो
 णाणि त तृ ज जि ता ति तु ते तै थ थ थि थै थो
 र दि ट प पा पु न य ष यु रु णा म य र क र
 द दि दे ध धा धु न प पु फु फा म य र रु रु

पादन थेनाटोलको अभिलेख

७ यत्वासीति निम्र कु वत्तव णां यापुसुयुं उ का
ह्लादित्य युता विधिष्व पठलाषाठ १ यादस्ययि
ण्युयुद्ध भ्रमदीय न स्वस्यवद्वाहं युति स्यायिटा
न त्रासचवच णस्ययति कृती च त्राक च स्वाभित

पादन सुन को वाडो देवका पालाको संयंको पादपीठको आसलखवाट

१ ५ य व कि रु यु र ण स
ॐ ध उ बु भि म यु र श स

पादन सुन धाराको मयका पादपीठको अभिलेख

१ ति कि व र्वेः सनायुक्तु संवत्सर णात द्वय । वे
त्क स पूरुं ण्यो वृ पयुष्ठाटय सुम । णीय णाट व रुनाथ
न था प र्म न थ चः । णीवाणट वः कुरु वान यति
यति स्थिता । टि वा क र स्या या ... युगं सं क ल्यि ता म्रु
क र्नु मु ना मु म र तं न क सि षि र न रु या ॥ ० ॥

नाडपत्रमो लेखिको ब्रह्मयामलतन्त्रवाट

आ ०० ष्य ङि ० ७ ण णा कं द
आ इ घ शि ठे स श शा क्ष हा

ब्रह्मयामलतन्त्रवाट -

०० तिने र व सा न सि म हा ति कु ति छा यी ० ७ वृ द्ध या म ल न वा क्त र वि षा
न पि र्व म ग द्वा द ण सा क् सु क प का न र ण ति मः य ट लः स मा युः ॥ ० ॥
स म्भु त् श्रु र मा ष्य लु ला वृ षा र्वा दि य दि न रा णा पि शी ज य र य
श्च र शी र्व ल ट व रा इ । शी य णु य ति वा म्भु श णी ज या क र जी व न वृ द्ध
या म लै ना म मा म्भु लि षि त् ॥

[लिपिचित्र २४]

पादन थेनाटोलको प्रथुमकामदेवका पालाको
अभिलेखवाट

विक्रमको वाडो हाताब्दी

७ क र ट ष (ष यु या ङा च णुं) वा द्ध ईं य
ॐ क कृ ट ध धि यु के मा र ण्णं था यु ङं य

ताडपत्रको पञ्चरक्षा पुस्तकबाट

अ आ उ अ अ इ इ क खि च ज थि पु रु न खे हू डि
अ आ उ अ इ इ क खि च जा थि पु रु न खे ज्ञा थि

पञ्चरक्षा पुस्तकको -

सुधासु ॥ सम्यग् आ ८३ अणुनिपुक्त त गीयायां ॥ धीमपालमनुल राज धि
रागः पनमभ्यः यनमनदान क धी ०० दुदवस्थावि ड्यराड ॥ धीलित
युव धीमानी मुक्षु ड के र व विहावा धिवासिन । दयपत्रायं युवर म हायानया
धिनधीतिलाचन वअस्ययद गपृथक इवत्याचायाथायमागापि ह पू च ड
मकलमत्वराय अत्रु रु र हुन रु ला ग्राणि ॥ कायमुदववअमन गत्यसू
कायं लिखितं ॥ उदकानलवोपशो मुसिकस्य त सिवव । रक्षितं

[लिपिचित्र २५]

पादन बलदेवको तदुदेवको पालाको अभिलेखबाट

विक्रमको तेदो शताब्दी

१ अ क गु य व ज ट (ल) न था पा न प नु मा
अ अ क गु घ च ज ट णि त था धा न प थु मा

प्राचीन नेवारी लिपि

काठमाडौं नरदेवीको जलदोणीको अभिलेखबाट

आ गु ष न लि स फ
आ गु थ न लि स प

नरदेवीको जलदोणीको अभिलेख -

अस्य त आष १ पी इ व ग फ
क न पु न लि य न व

गाडपत्रमा लेखिएको सिद्धान्तसारपद्धतिबाट -

०० य अ नौ ट (प) भा द्यो सि डा
इ च ज नौ दे धि भो यं सि हा

सिद्धान्तसारपद्धतिबाट -

०० कि य डा रा गु (प रा अ) धी अ अ द त वि र वि गा यं सि ड्ड क मा र प द
नौ जी (कौ) दार वि (पिः) ममायूः

मा य न न व णु स ह ष ङ्गु स्थ
मा य रा रु व शु स ह ष णु स्थ

चौगुनारयणको अमृतदेवका पालाको अभिलेखबाट -

आ इ इ ज पा ल ह ङ्गो ङ्गो क्का ध
आ ङ्गो ज ङ्गो धा वा ह ङ्गो इ ङ्गो यं

चौगुनारयणका अमृतदेवका पालाको अभिलेख -

७ ख(स्ति) । इ तु इ रु स मा व रु स म्ब रु स र ड भ त द्रु य ।
इ ष मा स्या सि ता ष्णो ग इ षी म् त रु य तः ॥
का तु विं ज य ट व स्या रु र्गु स म्या पि रु त व ।
ए वि णा य्या दि द व न ज न न्या म पु क श्रियः ॥०॥
आ ङ्गो सु ज मि वा पा य म्प्रा दा ला व ल (स्ति) तः ।
क ष्णु स्या वि पि व रु ङ्गो व ष्णु न बां न व दि ना ॥
प्र त्ये नान न ला का र्य सु र्पा ह व तु स र्ध दा
प गार्ध का र ण ये व पु व रु दि स हा म्ना नां ॥०॥

धा रु ला व णि सु हा दि ङ्गो च्छे क्का त्य ष च दि
या रु ला व णि सु हा सि षे च्छे क्का त्य ष च दि
साटन वलदेवको अभिलेख -

१ अष्टयातिनु डाय का दि गु लि न मा श न था
का दि क रु द्या ह न य तो य णा स ति नु वं च च्या डया
द्यः सुः । या ष्ठ य ट्टि क या स हा म ल ड ल ट्टा
ला कि मं द रु वान् मा र्गा ङ्गो न गा ष्टि का
सु नि दि तं ङ्गो व रु रा य णं ॥ त त्वा दि
की य ट्ठा क्का द ना य व णि व का व रु ष यः ॥

[लिपिचित्र २७]

भक्तपुर भमस्तिपालका डुटेधाराको अमृतदेवका पालाको अभिलेखबाट

७ अ ङ्गो आ ड के स्थ रा ज णि त दा धि न य रु
अं अ आ उ क ख ग ज णि त दा धि न प भ

[लिपिचित्र २८]
प्राचीन नेवारी लिपि

ताडपत्रको बृहज्जातकसंक्षेपटीकाबाट

आ ष्ठ के सि व ड ड ल डी णि ष द णि न य रे म
आ इ क खि च ज ठ ण डी त थ दे धि न प भ म
य र ल व श णि धि म रु कु ली
य र ल व श णि धि स ह श न

बृहज्जातकसंक्षेपटीकाको -

दीक्षयंमंदि फ्रा का शणा सुविश रुमिदि वरु न ते द्वौ ह्यलन -- ष्ठ णि
सभ्रुते २०१ युधमाण्ड दुर्ल हे णीयायौ ॥ श्रादित्यवामभ । युषान क्रुय
भागाठि वा ज णी भा नधु व य व म र्त्त धू र के णी म द्रु ल को म द व स्य वा डी लि
खि रुमिदि ॥ सि दू द व ली जे ने णाल के स्थ पु मु मि

[लिपिचित्र २८]

देउपाटनको सरस्वतीको पाटपठमा रहेको विजयपालको अभिलेखबाट

१ अ क खि गा ड ड ल ा न प न णा व न म या र ल
अ क खि गा ज ठे णा त ध न णा शु भ म या र ल

प्राचीन नेवारी लिपि

व ङा ष स रु कु णी स्तु के
व ङा ष स ह श ब्यो ल्य च्छ

देउपाटनको सरस्वतीको पाटपठको अभिलेख

१ कन्याविजयपालस्याम न ङीनाममारुना
कालस्यवसमायेनामल द्वा दृ एनक्रिया
त न् सो का कु लिते व क्रिः पिरु मारु क्रि दूः खितेः
सम्निनीषया न स्या णि व मा या हु का य णा न ॥
व षयं क्तु (ग्रु सं ख्या द णा फ म ष्ट कु व णु रु
मा स्या षा छ णा ता ख्यं द म रु वृ प या म प्र
श्रुयि ता णी म हा गी री श्रा गा षा रु स म्बो रु वा

त (सं) तान च पालन (अ) लिन (अ) रु ड न्बना

[लिपिचित्र ३०]

प्राचीन नेवारी लिपि
ताडपत्रको पथरसा पुस्तकबाट
विक्रमको चौथो शताब्दी

१ आ अ के ग चा ङ ठ ल प हल ऐ म थ य ण
ॐ आ ए क ग बा ज टे ण प फा भ म य र श्र
षी स ह कू ण ह्ये न्ये य दे णु ध श्र
श्री स ह शु षे षे न्ये ये दे शु ध श्र

ताडपत्रको गुह्यकालीपूजा पुस्तकबाट -

ॐ श्र आ इ० उ ऐ ख ण ध कू ठ ङ ल त थ द
ॐ अ आ इ उ ऐ ख ग घ छ ठ ड ण त थ द
घ न रू व शे ले व रु
ध न फ व भ ल व ह

पथरसा पुस्तकको -

१ नभाकि गव ह्ये आ यम हासा ह सुधुमदेन्ने ॥ धवमायाणु रभकसि
भमथरीग वावाङ्ग गृह विह रेतिस्म ॥ गृधुके टयव न दक्षि लपाले
वधु गा य प्र वे लवृरूपु हाभवेनेष लुभरु ताकि कू संथाने सादुमद्वेण
यादगारि कि कू गरीः ॥

[लिपिचित्र ३१]

प्राचीन नेवारी लिपि
देउपारन दुटे धाराको रुद्रमल्लका पालाको

श (श) ष षा ह्ला ञे रू श स्व धी ध रु ह
गा गो घ पा फा भ रु स पथ ह्य घ सु ह्य

देउपारन दुटे धाराको अभिलेख -

श्रीया इषु सल्लते ४३१ लले शुने वषि रराज द्विराज श्री श्री जयान
न्दे देवशः धर्म विजं भवेति । रे गुर्वं तावेता रशा श्री जय रू टु मल्ले
दवेसाः लिस्व विषय भाजं रुवतिः शीटव (शाश) धुना यानां सुखाय
भवति ५ यजमान चवति कि क्कावत् । रे भाजि यद्यम (ला) ता रासभ
नावां क्का (श) द्वि ररू, पूर्व (दर्वं) तपि तायाना खल्ले काक संया पूमरु ।
वाविस्वयति गृधु शि जसु वासि प्र क्क (र) उ श्री दो यूच्यं मानो नियते

सन् ११११ मितिनी १५ न

सु तु ऊं (शु) रु ऊं
सु लु ज्ञ ज्ये थ्य मं

फर्निडू खिसिरोलको अभिलेख -

७ शु रु (शु) या रु सु सखत १२१ रु लु न शु कृ त, तीयायां ति (भ) सवती न
काण शु कृ (अ) ग ॥ शु कृ वा ग ल ॥ समसू य क्रिया सम सं कृत यू व या डा
धि ना डा श्री श्री म हू य धर्म म ह्य द व स्या वि ड य ना ड्ड ॥ श्री श्री रुं (क) ध
नी व न त द्य प स्या द त्या दि वि न द्या व ती वि रु ऊ मान म म सू य क्रिया स म
लं कृत ना वृ क्त श्री डा य के वु सिं रु रु व ॥ त भ ना वृ क्त श्री ड य त्या ध सिं रु
द व ॥ त भ ना वृ क्त श्री ना म सिं रु रु व ॥ त भ ना वृ क्त श्री रु व सिं रु रु व
वृ त्तै रू य ति रिः सं ष लित ॥ श्री लि ख म य रु न न ग ल ॥

[लिपिचित्र ३४]
पशुपतिको धर्ममल्लका पालाको
विक्रमको पन्थो शताब्दी

अ क गु ऊ उ ट ङ ण प भो म य र सु स्व सि य
अ क गु ज ड ड ढ ण प भो म य र सु स्व सि य

[लिपिचित्र ३३]
मध्यकालेनेवरी लिपि
पाटनसुनथाराको धर्ममल्लका पालाको अभिलेखबाट
विक्रमको पन्थो शताब्दी

ऊं अ आ उ क (ग) ध ति डे थ न ण म य रा म
ऊं अ आ उ क गे चे ति ज थ न ण म य रा म
सा ख ख म्या ड्ड थ
सा ख ख म्या ड्ड थ

पाटनसुनथाराको धर्ममल्लका अभिलेख -

ऊं नमः शिवाय ॥ अथः श्री कलिगत वर्ष ९९०१ श्री विक्रमराज वर्ष
१९९१ श्री श्री करीत वर्ष १२२७ श्री भद्रः नयालिकः श्रिया रु
संखत १२९ धरु क्त ३ ॥ भद्र श्राणी ति (थिः) ॥ इत्ता घाट न क्रु व ॥
शा ध या ग ॥ वृ क्त म ति वा ध य ॥ पूर्व ना ड्ड ना डा धि रा ड्ड श्री श्री
कू य धर्म म ह्य द व स्या वि ज य ना ड्ड ॥ श्री श्री लि ख म य रु व ता धि श्रि त

[लिपिचित्र ३३]
फर्निडू खिसिरोलको अभिलेखबाट

७ अ क य ग ड ऊं ए त (अ) दा ध न रुा रु क
ऊं ए के ख ग ज ङं ते थो दा ध न फा ह रु

मध्यकालनेवारीलिपि

पशुपतिको यसमल्लकापालको अभिलेख

स्वस्ति ॥ श्रीसूर्यवर्गवृत्तिर्जययक्षमल्लः प्रीठयनायसुवनेकमहायु
वीलः । नपालमंडलविश्रितनाजनाजाश्याद्वियक्षमथनासु वि
स्यसिद्धः ॥ तत्पुत्राः श्रीभैरवः कुमानाः सैति ॥ अष्टः श्रीजयनायम
ह्वर्यपतिः श्रीनल्लमल्लः यक्षुः श्रीमङ्गीमल्लमल्लदवगुणवान् श्रीनाम
मल्लान्युः ख्यातः श्रीअनिमल्लदवसकतीश्रीमल्लमल्लवमल्लयैवेनिज
लाः ययांतुनिधनंक्षीराः सुसाटादिरु ॥ तद्विजयनाश्र ॥

[लिपिचित्र ३५]
नेवारी लिपि

ताडपत्रमालेखिको नागरसर्वस्व भन्ने पुस्तकबाट
विक्रमको मत्रौं इनादी

अ ँ क ख ग घ ङ जा ण ट ध न प र
अ इ क ख ग घ ङ जा ण ट ध न प म
अ य व लं व ण ष स रू ङा बु ज्ञे लि ङ्ग
अ य र ले व शा ष स ह सा इ र्ग ण्ड ङ्ग

नेवारी लिपि

नागरसर्वस्व भन्ने पुस्तकबाट

याशाधर्मवशात् सुनिर्दिष्टमपि येषु यद्युर्जवत्प्रावणीनिर्दिष्टाः
कृत्विना रुचनुमृदिगाः सक्तायलाशचिगाः । अन्त्याययिगय
सन्नमनसः सर्वेषु सन्तुयजा निर्वृत्तिषु सुसर्वसखनिचयेस
यूचिगामदिनी ॥ ॐ गियडु गयद्यशीकानविचिठनागय
कसर्वसखनादथानामाष्टम यचिठुटः समापुः ॥ ॐ गि
नागयकसर्वस्ययिसमाफुमिगिदिर्व ॥ नामानागयसर्वस्य
नागवाणां यमालयः । श्रीजयश्रीगिगीणनलेखयित्वायुयत्तगः
नयासुपोषयाकार्यासमनखणयसर्वेः । श्रीख्यसमर्पिगः
सिद्धिनयसिंरुमरीरुण ॥ द्वियमसु ॥

[लिपिचित्र ३५]

पाकेकागतमालेखिके मातसहस्रिकापुष्पाभिमा
भन्ने पुस्तकबाट
विक्रमको अठौं इनादी

अ ँ क ख ग घ ङ जा ण ट ध न प र
अ इ क ख ग घ ङ जा ण ट ध न प म

न प रु रु म य र ल व ङा य स रु रु क
न प फ भ म य र ल व श स स ह श भ

शतसाहसिकाप्रज्ञापारमिताबार -

इति सा रु श्रु ॥ युक्त्या यमिगाया ॥ द्वादश यविवर्त्त ॥ उपमख ३४
समाफ ०० कि ॥ ॥ श्रीमयाजाधिनाजयमभक्षयमरुट्टारकीम
शुद्धीशीसिद्धिनरसिंरुमक्षदवस्यविजयार्थ ॥ - - - - -

सच्चत पुश्चते पथमाषाठपुक्कृद्वितीयार्णनेधु ॥ दिनपुनर्वसनक्षु
यागवद्विषुलानुकुले । शीरयमूनिवोद्याचयेल लिखितसमाफक न
मिति ॥ - - - - - श्रीनिवासनरदवनाजाशेरुत्तुजानीप्रतियाल
दक्ष ॥ तस्यप्रसादाच्च विजिण्मार्णोस्त्रिलखपुक्कृसकलीसलकी ॥ यशु
निवासनयधर्मवापीदक्षो विधाद्वील्लिखनायपुक्कृ ॥ अद्धनेयालिकला
तगुरुयत्रिसंयुग । मासुपुपथमाषाठपुक्कृयद्वितीयको पुनर्व
क्षेवनक्षुवृद्विअगणनदिन युक्त्या यमितामूर्त्तु ॥ अम लिखित
पुरे ॥

ह्रस्वपन्दोकाकोट्टेधाको प्रतापमल्लको अभिलेखबार

आ आ क ख ग घ ङा चो ऊ त द धा न य व
आ ओ फ ख ग घ ङा चो ज त द धा न प व
क (स्म) छि क्क श्रु र्त्तु
क्ष श्लो णि ल श हु ण

कान्तिपुर ह्रस्वपन्दोकाको प्रतापमल्लको अभिलेखबार -

मन्नाजाधिनाज शीधीनाजना अन्दु कवीन्दु जयप्रतापमल्लदवनशिम
न्यामा आखल (स्म) कदयकावथमथासं तथा पछितजनयनि सन थ
(स्म) कषाडाओ अर्थययमाल (ग) क्कन थवाडाओ अर्थयाता क्क ध
ययलित । सन्वत ११४ माघपुक्कृधीयशुमीउ गुरुदनकुरु
लिबयागपुक्कृवान थक्कङ्कसंयर्त्तु ॥ - - - - -

लिपिचित्र ३७ ।
कमलदीगणेशस्थाना ज्योतिप्रकाशको पालाको अभिलेखबार
विक्रमके उन्नाईसौं शताब्दी

१ आ उ क ख ग ङा चै क्का ज त थि द न
३ आ ए क ख ग ङा चं छ्वा ज त थि द न

नेवारी लिपि

ताडपञ्चमा लेखिकको खण्डुरवाद्य पुस्तकबाट

स्वरवर्णमाला

अ आ उ डु (डा हो) अं अः याच्ची -----

ॐ ँ ञ ने चतु ख्यं -----

अ अ द्वयं (नरु) ७ ७ द्वयं लका (च) ॥ ॐ निगल्यविधिः ॥

श्रीमनोत्तरतन्त्र पुस्तकबाट -

स्वरवर्णमाला

अ आ ॐ ँ ञ ७ उ अ अ ७ ७

ए ऐ ओ औ अं अ ४

व्यञ्जनवर्णमाला

क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ

ट ठ ड ढ ण न थ द ध न

प फ व र म य न ल व

श ष स रू ङः

नेवारी लिपि

प म य ना ल व ण ष स रु इ

प म य रा ल व श ष स रु इ क्ष

कमलाक्षिको ज्योतिप्रकाशको पालको अभिलेखबाट

१ खमि ॥ वेणस्वमासशुक्यङ्क ॥ ७ कादसियुद्वायथ्यन्ति (थ, ह स

न द्द ते ७ शुद्धि श्याथ्यश्रुदित्वालसभं व यनासिगतं सवित्तु कच्य

नासिगत्तं दं मसि ७ शी ३ गनसकमनाठिट आदादा ॥ ७ ३ जय

श्यातियकागम्मलटव्वसयुश्यासद्दाद्य ॥ शुथिसम्वयन ७ मरुज

न ७ शुत्तन्नगुनाम ७ मवाका ग्थसिंहनतटा ॥ ७ ७ ॥ यत्तायक्कार

भवयाश्यादिन ॥ सम्बन् ७ १० मद्रुगुथिजनमाल ७ नानसक

मद्र ७ पयमहापाप

नेवारी लिपिको विकास

व्यञ्जनवर्ण

ॠ, ॡ, ॢ, ॣ, ।, ॥

॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥

॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥, ॥

[लिपिचित्र ४०]
नेवारी लिपिको विकास

स्वरवर्ण

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ

ॐ, ॐ

ॐ, ॐ

ॐ, ॐ

ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ

दे.ना. स्वरवर्ण

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ

ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ, ॐ

दे.ना.

ओ

औ

अं

अः

क

ख

ग

घ

ङ

च

छ

ज

प्राचीन रञ्जना लिपि

आशास्त्रादिज्ञानात्मपात्रतीसमाप्ता ॥ यद्यप्यर्थाद्यंयुवमहायान
 ध्यायिन । शब्दापिपाठययसम्भययमनट्टयक । धीमदिशुटवसावि
 डयशठ । धीशांमूलंशापिवासिनः यशभायाशिका । पनसिंद्दुशय
 दचयृषां मानायिनयुर्वैशभन । सकलसलवासम्भरुत्
 हलसयायृशिकि ॥ ॥ समष्ट आ ६६ कार्त्तिकगुल्लयंत्रयां धीडावृ
 लक धीकिनचेठमहाविहायापिवासीसामुत्तिसुबलवृपूलयकनलि
 शिवहसिदंयुसुकशिदि ॥

[लिपिचित्र ४१]

ताडपत्रमालेखके प्रज्ञापागमिनाबाट
 विक्रमके तेहौं शताब्दी

आ	क	चा	ज	झ	ञ	ट	ठ	ड	ण	त	थ	द	ध	प	फ	ब	भ	म	य	र
आ	क	चा	ज	झ	ञ	ट	ठ	ड	ण	त	थ	द	ध	प	फ	ब	भ	म	य	र
ल	व	श	स	ह	ल	शि	क्ष	ष	मा	मी	मु	खं	इ	ई	उ					
ल	व	श	स	ह	ल	शि	क्ष	ष	मा	मी	मु	खं	इ	ई	उ					

[लिपिचित्र ४१]
 प्राचीन रञ्जना लिपि
 पकेकागतमा लेखके उष्णीषविजयधारणीबाट
 विक्रमके बाहौं शताब्दी

कुं	श	शा	००	उ	ड	स	प	वे	ड	दो	त्रं	भः
कुं	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ए	ऐ	ओ	औ	अं	अः
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ	ट	ठ	ड
क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ	ट	ठ	ड
त	थ	द	ध	प	न	न	म	म	य	र	ल	व
त	थ	द	ध	प	न	न	म	म	य	र	ल	व
स	ष	म	ह	क	क	का	कि	की	कु	कु	कै	कै
श	ष	स	ह	क	क	का	कि	की	कु	कु	कै	कै
का	की	कु	कु	क	क							
का	की	क	क	क								

उष्णीषविजयधारणीको पत्रबाट -

टं नमानस्यवनवदुत्तसाराश्लिष्यां शाश्वतवागनाशाद्भन
 सभासंभवद्यथ ॥

प्रजापारमिताको पत्रबगर उद्भूत

व स य स ही कृ व य द्या स्म च स य हृ श्री
 व श य स ही क्ष न्य म् दद्या स्म मं म् स ह श्री
 वे श्रि नु हा ण्डु श्र त्वा य नु
 न शि न्द झा ज्ये र्ण म् नु

इचकुको विजयकामदेवको पाल्को अभिलेखको -

..... य इत्थापिचित्रिविक्रमसतिश्रेयुत्थाप्यहतिः ॥ श्रीमत्प्राशिम
 यवदृष्टिमिलयथासादवदीलमहाथश्रीद्विदबन्धयविक्रवृत्ताय
 शिंदोचककक कृकचकललक्षचकाञ्चोमिदोवाञ्च
 शोकिदोडगचवधश्चायघनानद्यो ॥ समश्रुतुवक्षनानन
 नदत्तु ऊपिययिलयत्रुयायुवच्चयकासम् । यित्तिचयड
 नद्याः साश्चमसु श्वात्तिठचः० प्रिमसमद्याश्चनान्दुश्चोद्वेः ॥ आ
 कामनयनचदूनयाघमशालवश्रथपङ्क । माश्रितुत्त्रोचिदव
 शत्रुः श्रीविडचकामश्चय लसत्यश्चयचववीश्रमश्रि
 शान्ताशिसामिदुमदीनिवमाधधन ।

दवपभाशंश्रवमसरायानद्यादिनः ॥ श्रीललिङ्कमश्रीभासकपि
 वासिन । भासल्लिङ्गनाश्रीनाश्रयदन्नयुज्यनरुप्रत्वावाशायायाय
 मानायिनयुचक्रंठलासकलसत्वाप्राप्रचरुचरुनरुलावा
 यथदिति ॥ ॥ मसुनु श्वा३१ दे सानुशुक्तयोक्तुमशांश्रादित्य
 दिनश्रीयवभश्चययमनठप्रकमहावाडपिप्रजयप्रभासिद
 श्रीशानरुदवयुवहमानविजयश्रुल्लिङ्गितिगिति ॥ ॥

[लिपिचित्र ४२]

इचगुनारयणभर्गाडिको विजयकामदेवको पाल्को
अभिलेखबगर

आ ङः क का कि कु हृ सि ग गा गृ श च ड
 आ इ क का कि कु ख खि ग गा गृ घ च ज
 टो ठा ता थ द धा न यि वृ नि मृ य र ल
 ढी ण ता थ द धा न पि बु भि मु य र ल

प्राचीन रश्मनालिपि

गनञ्जानयानिअभाधिअलभद्रभ्राद्गवतयगनप्रकुअनिन
 थिनान्नयवनामञ्जश्रीअननलत्थययमादानामसकीनियसि
 नभाभाह ॥ श्रीकाम्भुमलुययययभल्लाकनाश्रुधवल्लयव
 अनिश्रीदिनरखिन^३द्वाधाभिकहययमभिशचथानिनाम्मा
 धआञ्जअनरूनयप्रकमुह्रमहे ॥ नयालहयनमुहुयुवायवद
 किबन्धे । गननदृग्लमात्मांम्लवृथादिवामाप्रय ॥ चान्
 थियञ्जययमभरययमनद्राधिकःश्रीमधरञ्जमहेश्वरथ
 थिअययद्धुनि ॥ नानुत्तिकुश्रीअमरअनजालिखिनमिदं ॥

[लिपिचित्र ४५]

ताडपत्रमालेखके दुर्गासप्रशतीयेनेचण्डीमहात्म्यबाट
 विक्रमकेपन्थीं शताब्दी

अ आ आ इ ई उ ऊ ऋ ए ऐ ओ औ अं
 अ अ आ आ इ ई उ ऊ ऋ ए ऐ ओ औ अं

[लिपिचित्र ४४]

प्राचीन रश्मनालिपि
 पाकीकागतमा लेखके नामसंगीत पुस्तकबाट

अं अ आ आ इ ई उ ऊ ऋ ए ऐ ओ औ
 ऋ औ अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 ए ऐ ओ औ ए ऐ ओ औ ए ऐ ओ औ
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं

नामसंगीतको पत्रबाट -

अ आ आ इ ई उ ऊ ऋ ए ऐ ओ औ अं
 ऋ औ अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 ए ऐ ओ औ ए ऐ ओ औ ए ऐ ओ औ
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं
 अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं अं

ङास्रिष्वानाशाङ्गमाश्रुतुतागीनमदायवीताह । मत्वंदरीद्धद
 द्रग्गाहनमन्मद्ययी ह श्रीकीचिमत्तनुयनीचिचवकमत्तव ॥
 नशाङ्गंमिनसावुत्तलिगिकयतामत्तलाना । डामयनिना
 मनाश्लिषष्टीमादीत्यायत्तदां ॥ मुत ॥

[लिपिचित्र ४६]

पाको क्वातमा लेखेको अष्टसाहसिकाज्ञापारपिताको
विक्रमको प्रठगो मतादी

ङौ आ रा क खि ना च छ ड ता न र ध
 ऊ आ र क खि ग च ज ड ण त द ध
 न शा म न य र रु ला व म् य या मु दा
 न पा म भ य र रू ला व से सा शु हा
 थ्ये य शु छ सु
 के र्थे प्र ना सु

ङौ के ह ना द्य ष्ट च छ ड ता र शो द व न य
 ऊ क ख ग घ ङ च छ ज ण त थो द ध न प
 म शौ र ल व म सा दी प्र सु म् क ङं म् छि बु
 म ये र ल व म सा ही श्रे सु म् थ जो ङ्ग जि ङ्गी

चण्डी महान्त्र पुराणको -

नञ्जमश्छिकाथी ॥ प्रयाहू नुममर ७१३७ वमद्वमुनयञ्चि
 आत्रिषो ॥ मूलनद्व ॥ प्रिवथाय ॥ आदित्यवासय ॥ श्रीश्री
 श्रीमत्पुत्रनिचपत्तक मलशदिनश्रीश्रीश्रीमानश्वरी वृधवनाव
 चलद्वयमाचवीरनाचायताङ्गवराङ्गश्रीश्रीश्रीजयप्रामलद्ववय
 विजयचङ्गा ॥ अगालधुमिमादीयनीषवथाचनतायाहका
 दीनानांमत्तलाशिमाम्नामदनांमत्तल्यवृष्टायमहा आनवपुत्रय
 कुलावन्मत्तिलकमच्चिचिचिचिचिभावीचवृश्रीजयकीचिम
 ल्लनुयनिहृश्रीत्रयनाचायलह ॥ अथात्रमहः सकलनिति वि

काठमाडौं लगनवहालको पोथिवेन्द्रका पालाको अभिलेखबाट

ब्रा ॐ अ न म य र ल व झ य स म ह क्ष ज
 ॐ अ इ क ग च ज ण त थ द ध न प फ
 न म य र ल व झ य स म ह क्ष ज

मानवहालको अभिलेखको -

१ आनन ० श्री ० वज्रमलाया ॥ हसि ॥ श्रीमलद्वयसिचनया
 २ मलवलिद्वयसिचनद्विचयहद्वीमलात्रद्वयी ० दृश्यवतावनलद्व
 ३ मालदददीयामानमानतनविकलतिरकद्वमध्वजनयालद्व
 ४ मलानाडविवाडयाजुमकरचक्रविद्वयत्री ० इययासिचद्व
 ५ मलयमत्रद्वानकद्वबानात्रद्वमत्रद्विजयिनविजयत्राक्र

अलसाहसिका प्रजापारमिताबाट

वञ्जनमानगतद्वेयायद्वयानमिलत्रे ॥ निचिकल्प
 नमस्तुभ्यंयद्वयाचमिअ ६ मिअ ॥ मखंमचानवद्वामिअ
 निरीञ्जय ॥ आकाइमिअवनिअयानिअयद्वानिरक्षन ॥
 यन्मिअनिनावनमयद्वानिनवागानं ॥ नवरात्रयुगा
 द्यायावहच्यवजगद्वया ६ ॥ यधमाद्वद्वयन
 वाद्वद्वयानवागनाद्ववद्वयाञ्जयानिवावपवंवादी
 मदाञ्जमला ॥ मदायद्वधियद्वययमद्वयय
 मसलायक ६ श्रीश्रीगाम् ६ द्वजवतायश्रीश्रीकवीद्वद्वय
 नायमल्लयवयुवाक्रययविजयत्राङ्क ॥
 अया ६ अमसुन ११४ नाइवमाअमुक्तयक्षचतुष्टानि
 शोस्तानिनकसेद्वयागायकाकरलासुद्वनशागवाचम्लक
 म्निगनमविनलिचुल्लानिगानचद्वमसिगनद्विनलिन
 मंयशुभिति ॥

व्यञ्जनवर्ण
 अ. अ
 उ. उ. अ
 इ. इ. इ
 ऋ. ऋ
 ए. ए. ए
 ओ. ओ. ओ
 अं. अं. अं
 अः. अः
 व्यञ्जनवर्ण
 क. क. क
 ख. ख. ख
 ग. ग. ग
 घ. घ. घ
 ङ. ङ. ङ
 च. च. च
 छ. छ. छ
 ज. ज. ज

देना	क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ	ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	
स्वरवर्ण	इँ	उँ	अँ	आँ	इँ	ईँ	उँ	ऊँ	अँ	आँ	इँ	ईँ	उँ	ऊँ	अँ	आँ	इँ	ईँ	उँ	ऊँ	अँ	आँ
स्वरवर्ण	इँ	उँ	अँ	आँ	इँ	ईँ	उँ	ऊँ	अँ	आँ	इँ	ईँ	उँ	ऊँ	अँ	आँ	इँ	ईँ	उँ	ऊँ	अँ	आँ

देना	क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज
स्वरवर्ण	इँ	उँ	अँ	आँ	इँ	ईँ	उँ	ऊँ
स्वरवर्ण	इँ	उँ	अँ	आँ	इँ	ईँ	उँ	ऊँ

देना ओ ओ अं अः क ख ग घ ङ च छ ज

रमतिमाञ्जति । कायवृष्टियावन्नञ्चममदृष्टिवराकृसाठ ।
रुत्यावेवामायाणकिक्किच्चाकाउसमुदलंयनंसमाप्रे ॥ संवत्
१०१९ आषाढवदि ४ महाबाडाधिराजयुष्यावालाकासामवात्ताड
वराकडधडापीमद्गादयादवगुइमानतीरगुक्तिकचालाविदय
बाद्यानयालादशीयशाणुशातिकेपीश्रानच ।

[लिपिचित्र ५०]

ताडपनमा लेखेको हरिसंश भन्ने पुस्तकबाट उद्धृत
विक्रमको चौधौं शताब्दी

अ इ भ म य र ल व श स ह कृ श्री
अ इ क ख ग च ज ङ ण ड त थ द न
य भ म य र ल व श स ह कृ श्री
प भ म य र ल व श स ह कृ श्री
श्री क्त षि क्का ग
श्रे क्तु खं क्का ग

आ इ क ख ग घ ङ च ज ट ठ ड ढ
आ इ क ख ग घ ङ च ज ट ठ ड ढ
ला त द ध न य गु म य र ल व स
ण त द ध न प भ म य र ल व श
श ष स ह प्र ष श्व त्र श्र ह्या श्र श्रि
श ष स ह प्र ष श्व ने श्र न्या श्य ज्ये
प्या षी ङ्ग क्तौ क्तौ कृ
प्या षी ङ्ग क्तौ क्तौ कृ

वाल्मीकिरामायणको -

आयुप्रतिष्ठयात्रश्वमर्ध्वतठयविलाकयन् । आडनानांमनस्था
न्रवन्वाडीदर्मद । रुचिरञ्चयहान्नवविधधुमात्तानिदं । शीपि
मासागृगोदृषंमलायाथवनंमदत् । सागरंसागरचूथान्सागरा
बूयजनद्रुमान् । सागरस्यचयत्नीनीमुखानिचवालकयन् । सम
हामायसंकासंवीक्षन्नात्मानमात्मवान् । निरुयानमिवाकासंभ्रका

[लिपिचित्र ५१]

प्राचीन देवनागरी लिपि

नाडपत्रमा लेखेको लक्ष्मीसहस्रनाम भन्ने पुस्तकबाट

उं अ आ इ ए क ख ग च ण त थ ध
 ऊं आ आ इ ए क ख गं च ण त थ ध
 फ भ य श स ङ्क ङ्क श्री श्री
 फ भ य श स श श श्री श्री

नाडपत्रमा लेखेको मत्तङ्गमातेश्वरतन्त्रबाट -

उं अ इ उ ङ्क ङ्क प ष ण छ ष व ङ्क
 ऊं अ इ उ ङ्क ङ्क ए घ ष छ थ ब ङ्क

नाडपत्रमा लेखेको कुलमूलरत्नपद्यकावताबाट -

उं उं अ अ इ इ इ इ उ उ ङ्क ङ्क प उ
 ऊं अ अ इ इ इ इ उ उ ङ्क ङ्क ए ए
 ए ष च छ ज अ उ ण ष भ श ङ्क
 ए घ च छ ज अ उ ण थ ध भ श ङ्क

प्राचीन देवनागरी लिपि

नाडपत्रमा लेखेको कृत्यकल्पतरु भन्ने पुस्तकबाट

उं आ इ उ अ प वे ष ङ्क ङ्क ज ट
 ऊं आ इ उ ङ्क ए ए ष ङ्क ङ्क ज ट
 ठ उ उ ध प फ व ङ्क
 ठ उ उ ध प फ ब ङ्क

नाडपत्रमा लेखेको खरपुच्छागभोगभन्ने पुस्तकबाट -

उं अ इ इ इ छ ण ष भ य श
 ऊं अ इ इ इ छ ण थ भ य श

हरिवंश भन्ने पुस्तकको -

॥ श्रीमद्वाचाणस्यां गोविन्द चन्द्रविजयनाम्ने सुमन्त्र १२०१ अग्रहरामा
 षशुक्लपक्षे तिथिषोर्षमास्यां नन्दशालीश्रीचाङ्गलचन्द्रदवस्थार्धलेखापि
 तं नायक श्रीवन्सोमाख्यः लेखापितं पाभिजानह्रिवंशपुष्पकं लिखितं च
 पंडित श्रीमत्सुदेवेनेति ॥ इति महाशाचतशतसहस्रांशुसंहितायां वि
 याधि अंयाविजालाहरिवंशः समाप्तः ॥

[लिपिचित्र ५२]

प्राचीन देवनागरी लिपि

मुमलाफाराजा पृथ्वीमल्लको नामापत्रबाट उद्धृत

विक्रमको पन्ध्रौं शताब्दी

उं अ ः क ख ग च छ ज रु ट ठ ड
 ऊं अ इ क ख ग च छ ज भ ट ठ ड
 रा त थ द ध न प त म य र ल
 ण त थ द ध न प भ म य र ल
 व श स ह क्त क्त ह्र क्ष क्ष क्षी
 व श स ह क्ष क्ष क्ष क्षी

पृथ्वीमल्लको नामापत्र -

उं स्वस्ति ॥ स्वस्तिकेन द्यावतं श्रीशास्त्रवतुः शालमुधधवलसौख्यसंगतामनासं
 मीनगनो हनो हनकुका नाशं युक्तगि कपितप्रतीककुमुमाशुगजीवानुनमणीय
 कटाक्तविक्रैपवानिवाहप्रभुदितगनुणजनमनः शिखावलापातः अपानसौन्य
 सुत्यन्धुकनसुखनसहकानाशोकपुत्रागसुनलितपनिसने श्रीमतिसेजानग
 ने ॥ गनुउधडावतानापानसंसानसागनोदानसेतु सूतापधनश्रीघनानाध
 नाधिमनप्राज्यनाज्यनका रुमप्रचंडनिऊनुइदंडकुंडलिनकठिनकोटंड
 निर्मुक्तनिशितशननिकननिर्दिज्ञानातिप्रतीकोट्टलकृतज्ञासवयानोब

प्राचीन देवनागरी लिपि

नाडपत्रमा लेखको कुलालिमाझाय पुस्तकबाट

ं श आ ए ई उ ऊ अ आ इ ई उ ऊ क ख ग घ ङ च छ ज
 ऊं अ आ इ ई उ ऊ क ख ग घ ङ च छ ज
 उ अ ओ औ अ ट ठ उ ट ठ ण त व द धं न
 ऋ अ ट ठ उ ट ठ ण त व श क्त ह्र
 प फ व भ म य र ल व श क्ष न
 प फ व भ म य र ल व श क्ष न

लक्ष्मीसहस्रनामप्रन्ने पुस्तकको -

इति हि न ण ण खेमदातोत्रमागत्यद्यानास्योक्तं हि न ण ग र्ज ह
 दयसर्धसुं लक्ष्मीनामसहसुं संसृष्टं भित्तियुं ॥ संवत् १२३१
 आथाटमुदियंचमीगुरुदिललिस्मितं ह्रस्वयंडितन ॥ ॥

क, क,
ख, ख
ग, ग, गा
घ, ण, ष
ङ, ङ
च, च,
छ, छ, छ,
ज, झ, ज, ज
झ, ऊ
ञ
ट, ट
ठ, ठ
ड, ड
ढ, ढ

ण, ण, णा
त, त, त
थ, थ
द, द
ध, ध, ध
न, न
य, प,
फ
ब, व
भ, भ, भ, भ
म, म,
ब, य, य
र, न, न
ल, ल

नोक्त कटप्रतनो तालवे तालकोलाहलकाहली कृतसम्भधनीगंडलाक्षेशे
पायनीकृतमन्त्रेनेडगंडस्थलगलन्मदामोटमुदितमधुकनमधुनजाकान
सुखनितापथितनान हानसमोत हानक महानाजाधिनाजनाजपनेमेश्वन
नाजतानातनशिभोमन्तुधीमल्लदेवा। साक्षः पुनपलिवानाः विद्रयिनः ॥
श्रीशके १२७८ श्रावणसुदि १० शुक्लना १० को आदेस्

[लिपिचित्र ५३]

देवनागरीलिपिकोविकास

उं, ऊं, उं, उं, उं, उं	म, क, क
अ, अ, अ	प, अ, प, प
ह, ह, ह, ह, ह, उं	च, ल, च, रे
ई, ई, ई	उ, अ
उ, उ,	अ, अ
ऊ, ऊ,	अं

[लिपिचित्र ५५]
कुंमोललिपि

द्वयनागरीलिपिको
विकास

अ आ इ ई उ ऊ ङ ङं ङः ङः
 क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण
 त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व श
 स ङ ङं ङः ङः ङः ङः
 ङं ङः ङः ङः ङः ङः

व, व, ह, ह,
 ङ, ङ, क, क, क,
 ङ, ङ, ङ, ङ, ङ,
 ङ, ङ, व

[लिपिचित्र ५४]
भुजिमोललिपि

स्वरवर्ण -

अ आ इ ई उ ऊ ङं ङः ङः ङः
 क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण

[लिपिचित्र ५५]
कुंमोललिपि

अभ्रनवर्ण -

अ आ इ ई उ ऊ ङं ङः ङः ङः
 क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण

पञ्चमोत्तरलिपि

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ अ ओ
 क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ढ ण
 त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व
 श ष स ह ळ षि षि षि षि षि षि

द्वितीयोत्तरलिपि

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ अ ओ
 क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ढ ण
 त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व

इ ष ऊ ष फ व ह भ य प्र ल वृ ङ श श्र स ह ङी
 द ध न प फ ब भ म य र ल व श ष स ह भ

गोत्रोत्तरलिपि

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ऌ ॡ अ ओ
 क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ढ ण
 त थ द ध न प फ ब भ म य र ल व

ष स ह ङी
 ष स ह भ न

हिमोललिपि

ट ध न ढ ढ थ न् य पर ब य म झ ग
 ट ण त थ द ध न प फ ब भ म य र
 न व लो य म रू तु उ द्रु
 ल व श य स ह भ त्र ज

[लिपिचित्र ५०]

लितुमोल लिपि

अ आ इ ई उ ऊ ऋ ॠ ॡ ॢ ॣ । ॥ ॥
 क ख ग घ ङ च छ ज झ ञ ट ठ ड ढ ण त
 थ द ध न प फ ब भ म य र ल व श य
 क्ष लृ कृ फ्र ऊ

[लिपिचित्र ६१]

नेवगलिपिको उत्पत्ति

क्ष. म. न. अ. अ. अ. अ. अ. अ. अ. अ. अ.
 ः. श. ण. ः. ०. ०. ०. ०. ०. ०. ०. ०.
 L. Z. S. U. U. U. U. U. U.
 A. P. P. P. P. P.
 R. P. P. P. P. P.
 +. न. क. क. क. क. क. क. क.
 १. १. १. १. १. १. १. १.
 A. ग. ग. ग. ग. ग. ग. ग. ग.
 W. ष. ष. ष. ष. ष. ष. ष. ष.
 F. F. F. F. F. F. F. F.
 v. उ. च. च. च. च. च. च. च. च.
 क. क. क. क. क. क. क. क.
 E. E. E. E. E. E. E. E.
 H. H. H. H. H. H. H. H.

ण. ण. ज. ज. ञ. ञ. र. र. रु
 ष. ष. ड. ड. म. म. य. य. स. स. म. म
 ङ. ङ. थ. थ. ध. ध. य. य. य
 १. १. १. १. र. र. व. व. र
 च. च. ल. ल. ल. ल
 ठ. ठ. द. द. व. व. व.
 ञ. ञ. म. म. म. म. ण
 ङ. ङ. ध. ध. ध. ध. ष
 ढ. ढ. ङ. ङ. ङ. ङ. स. स. स. स
 ङ. ङ. रु. रु. रु. रु. रु
 ङ. ङ. ङ. ङ. ङ. ङ. ङ
 ङ. ङ. ङ. ङ. ङ

ण. ण. ङ. ङ
 च. च. ट. ट. ट. ट
 ०. ०. ०
 १. १. ३. ३. ३. ३. ३
 ङ. ङ. ङ. ङ. ङ. ङ
 १. १. १. १. म. म. थ. थ. ल. ल. ल. ल
 १. १. १. १. १. १. १. १
 ०. ०. ०. ०. ०. ०. ०. ०. थ
 १. १. १. १. १. १. १. १. द
 ०. ०. ०. ०. ०. ०. ०. ०
 १. १. १. १. १. १. १. १. न
 ७. ७. ७. ७. ७. ७. ७. ७. प
 ७. ७. ७. ७. ७. ७. ७. ७. रु
 ०. ०. ०. ०. ०. ०. ०. ०. व

N, V, N, M, S, S, S [N, N, N, N, N, N]
 h, R, R, R, N, M
 C, C, C, T
 O, O, O, O
 I, I, I, I, I, I
 I, I, I, I, I, I, I, I, I, I
 A, A, A, A, A, A, A, A
 O, O, O, O, O, O, O, O, O, O
 I, I, I, I, I, I, I, I, I, I
 U, U, U, U, U, U, U, U, U, U

H, H, H, H, H, H, H, H
 H, H, H, H, H, H, H, H
 I, I, I, I, I, I, I, I
 L, L, L, L, L, L, L, L
 M, M, M, M, M, M, M, M
 N, N, N, N, N, N, N, N
 O, O, O, O, O, O, O, O
 P, P, P, P, P, P, P, P
 Q, Q, Q, Q, Q, Q, Q, Q
 R, R, R, R, R, R, R, R
 S, S, S, S, S, S, S, S
 T, T, T, T, T, T, T, T
 U, U, U, U, U, U, U, U
 V, V, V, V, V, V, V, V
 W, W, W, W, W, W, W, W
 X, X, X, X, X, X, X, X
 Y, Y, Y, Y, Y, Y, Y, Y
 Z, Z, Z, Z, Z, Z, Z, Z

[लिपिचित्र ६३]
नेवारी लिपिको कुराशर
कालमाहेश्वरविधि भन्ने पुस्तकबाट

ॐ यमलवसं	ॐ	य म ल व सं
ॐ ममलवसं	ॐ	म म ल व सं
ॐ लमलवसं	ॐ	ल म ल व सं
ॐ वमलवसं	ॐ	व म ल व सं
ॐ समलवसं	ॐ	स म ल व सं

पश्चिमचरुविधान भन्ने पुस्तकबाट

ॐ यमलवसं	ॐ	य म ल व सं
ॐ ममलवसं	ॐ	म म ल व सं
ॐ लमलवसं	ॐ	ल म ल व सं
ॐ वमलवसं	ॐ	व म ल व सं
ॐ समलवसं	ॐ	स म ल व सं

देवनागरी लिपिको उत्पत्ति

७. उ. ए. अ. इ. ए. फ
 ८. म. व. र. ब. व
 ९. त. न. उ. ज. च. ज. भ
 १०. ङ. ङ. य. म. म
 ११. ञ. थ. थ. च. य. य
 १२. र. र. र. र
 १३. ल. ल. ल. ल
 १४. ल. ल. ल. ल
 १५. व. व. व. व
 १६. श. श. श. श
 १७. ष. ष. ष. ष
 १८. स. स. स. स
 १९. ङ. ङ. ङ. ङ
 २०. ङ. ङ. ङ. ङ

PLATE 82

[लिपिचित्र (१)]

ब्राह्मीलिपिको अंक
नानाघाटको अभिलेख र आन्द्रभृत्यको अभिलेखबाट

—	१	२	३	४	५	६	७	८	९	०	१०	२०	३०
⊕	१००	४००											

सत्रपके अभिलेखबाट

१	५	७	८	⊕
३०	४०	७०	८०	

[लिपिचित्र २]

पूर्व लिच्छविलिपिको अंक
चौगुको मानदेवको अभिलेख र सूर्यघाटको विजयवर्तीको अभिलेख
बाट

—	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	१५
५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९

१६५ १७

PLATE 81

[लिपिचित्र ६४]
देवनागरीलिपिको कूटाक्षर
महालसंहिताभन्ने पुस्तकबाट

संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत

संस्कृत

[लिपिचित्र ३]
उत्तर लिच्छविलिपिको ग्रंथ

ताडपत्रमा लेखिएको संक्षिप्तभाव दर्शिताबाट

लृ	११	लृ	१२	लृ	१३	लृ	१४	लृ	१५	लृ	१६	लृ	१७	लृ	१८	लृ	१९	लृ	२०	लृ	२१	लृ	२२	लृ	२३	लृ	२४	लृ	२५	लृ	२६	लृ	२७	लृ	२८	लृ	२९	लृ	३०	लृ	३१	लृ	३२	लृ	३३	लृ	३४	लृ	३५	लृ	३६	लृ	३७	लृ	३८	लृ	३९	लृ	४०
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

ताडपत्रमालेखिएको निम्न्यासतत्त्वमुखसंहिताबाट

पृ	४५	पृ	४६	पृ	४७	पृ	४८	पृ	४९	पृ	५०	पृ	५१	पृ	५२	पृ	५३	पृ	५४	पृ	५५	पृ	५६	पृ	५७	पृ	५८	पृ	५९	पृ	६०	पृ	६१	पृ	६२	पृ	६३	पृ	६४	पृ	६५	पृ	६६	पृ	६७	पृ	६८	पृ	६९	पृ	७०	पृ	७१	पृ	७२	पृ	७३	पृ	७४	पृ	७५	पृ	७६	पृ	७७	पृ	७८	पृ	७९	पृ	८०
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

प्रभुसंघको देउपाटनको अभिलेखबाट

लृ	३०	लृ	३१	लृ	३२	लृ	३३	लृ	३४	लृ	३५	लृ	३६	लृ	३७	लृ	३८	लृ	३९	लृ	४०	लृ	४१	लृ	४२	लृ	४३	लृ	४४	लृ	४५	लृ	४६	लृ	४७	लृ	४८	लृ	४९	लृ	५०
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

पाटनचपटालको मृगीनीको अभिलेखबाट

लृ	५१	लृ	५२	लृ	५३	लृ	५४	लृ	५५	लृ	५६	लृ	५७	लृ	५८	लृ	५९	लृ	६०	लृ	६१	लृ	६२	लृ	६३	लृ	६४	लृ	६५	लृ	६६	लृ	६७	लृ	६८	लृ	६९	लृ	७०
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

रत्नसंघको देउपाटनको अभिलेखबाट

लृ	७१	लृ	७२	लृ	७३	लृ	७४	लृ	७५	लृ	७६	लृ	७७	लृ	७८	लृ	७९	लृ	८०	लृ	८१	लृ	८२	लृ	८३	लृ	८४	लृ	८५	लृ	८६	लृ	८७	लृ	८८	लृ	८९	लृ	९०
----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----

[लिपिचित्र ५]
 विक्रमको एघारौं शताब्दी
 ताडपत्रमा लेखेको सर्वज्ञानोत्तरतन्त्रबाट

अ १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४
 इ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४
 ए २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४
 ओ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४
 औ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४

ताडपत्रमा लेखेको तन्त्राग्न भन्ने पुस्तकबाट

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

[लिपिचित्र ६]

विक्रमको बाह्रौं शताब्दी
 ताडपत्रमा लेखेको ब्रह्मयामालान्त्रबाट

अ १०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४
 आ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५
 इ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५
 ए २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५
 ओ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५
 औ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५

[लिपिचित्र ४]
 प्राचीन नेवारो लिपिको अंक
 विक्रमको दशौं शताब्दी
 ताडपत्रमा लेखिएको लंकावृ भन्ने पुस्तकबाट

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

१० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

ताडपत्रमा लेखिएको उषोषविजयधारणीबाट

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

१० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

ताडपत्रमा लेखिएको अभिसमयालंकारकारिकाबाट

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

१० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २०

[लिपिचित्र ८]

विक्रमको चौधौं शताब्दी

ताडपत्रमा लेखेको महालक्ष्मी मंग भन्ने पुस्तकबाट

ली	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०
४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१
५३	६०	७०	८४								

[लिपिचित्र ९]

विक्रमको पन्ध्रौं शताब्दी

ताडपत्रमा लेखेको सुश्रीवशासन भन्ने पुस्तकबाट

५३	५९	६४	७५	८६	९७	१०८	११९
५३	५९	६४	७५	८६	९७	१०८	११९

ताडपत्रमा लेखेको माध्याग्नीयशुक्रयजुर्वेदसंहिताबाट

५३	५९	६४	७५	८६	९७	१०८	११९
५३	५९	६४	७५	८६	९७	१०८	११९

[लिपिचित्र १०]

विक्रमको तेस्रो शताब्दी

ताडपत्रमा लेखेको प्रतिष्ठास्यणसमुच्चयबाट

५३	५९	६४	७५	८६	९७	१०८	११९
५३	५९	६४	७५	८६	९७	१०८	११९

[लिपिचित्र ११]

विक्रमको सत्रौं शताब्दी

नाडपत्रमा लेखेको अष्टसाहसिका प्रजा पारिमिताव्यार

क	ख	ग	घ	ङ	च	छ	ज	झ	ञ	ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ	ब	भ	म
४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८

[लिपिचित्र १०]

विक्रमको सोह्रौं शताब्दी

नाडपत्रमा लेखेको गुह्यसिद्धि तन्त्र भन्ने पुस्तकव्यार

च	छ	ज	झ	ञ	ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ	ब	भ	म
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	

[लिपिचित्र १२]

विक्रमको अठारौं शताब्दी

नेपाली कागतमा लेखेको इतस्याहसिका प्रजापारिमिताव्यार

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०
२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१

नाडपत्रमा लेखेको ज्योतिषरत्नमालाव्यार

दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि	दि
२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७

नाडपत्रमा लेखेको एकादशीमाहात्म्यव्यार

च	छ	ज	झ	ञ	ट	ठ	ड	ढ	ण	त	थ	द	ध	न	प	फ	ब	भ	म
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	

अक

PLATE 91

[लिपिचित्र १३]

अंकात्मकसंख्या
विभिन्न इस्त्रलिखितग्रन्थबाट उद्धृत

ताडपत्रमा लेखेको बृहज्जातकसंक्षेपटीकाबाट

१ २ ३ ९ २ ९ १ ८ ९ १०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

ताडपत्रमा लेखेको चण्डिस्तव भन्ने पुस्तकबाट

१ २ ३ ९ १ ९ १ ८ ९ १०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

ताडपत्रमा लेखेको भोजदेवसंग्रह भन्ने पुस्तकबाट

१ २ ३ ७ १ ९ १ ८ ९ १०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

ताडपत्रमा लेखेको गुह्यसिद्धितन्त्र भन्ने पुस्तकबाट

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

PLATE 92

ताडपत्रमा लेखेको एकादशीमाहात्म्यबाट

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

ताडपत्रमा लेखेको पद्मरक्षा पुस्तकबाट

१ २ ३ ९ २ ९ १ ८ ९ १०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

[लिपिचित्र १४]
रञ्जनामा

ताडपत्रमा लेखेको पद्मरक्षा पुस्तकबाट

१ २ ३ ९ २ ९ १ ८ ९ १०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

ताडपत्रमा लेखेको दुर्गासप्तशती पुस्तकबाट

१ २ ३ ९ २ ९ १ ८ ९ १०
१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

[लिपिचित्र १६]
लिखिवकालका अभिलेखमा प्राप्
संवत्का अंकहरू

अभिलेखमा प्राप्त	संवत्का अंक
बाँसुको मानदेवको स्तम्भको	४०६
लाजिमपाटको नरवर्माको	३८८
लाजिमपाट र तिलगंगाको मानदेवको	३८८
लाजिमपाटको श्वेसमुन्दरीको	३८०
विद्यालनगर दुडालदेवीको मन्दिरको	३५७
देउपाटनको रत्नसंघको	३८८
पशुपति पञ्चदेवलको	४१०
पशुपतिको जयलम्भको	४१३
लाजिमपाटको गुणवतीको	४१५
पलाञ्चोकको विजयस्वामिनीको	४२५
बाँसुको निरपेक्षको	४२७
सूर्यघाटको विजयवतीको	४२७

ताडपत्रमा लेखेको महाभाषास्तोत्र भन्ने पुस्तकबाट

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०

[लिपिचित्र १५]
प्राचीन देवनागरीमा

ताडपत्रमा लेखेको मतङ्गपारमेश्वरपुस्तकबाट

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----

ताडपत्रमा लेखेको कुलभूलरत्नपञ्चकाव्यबाट

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
								६	१

ताडपत्रमा लेखेको कुलालिकाम्नायपुस्तकबाट

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०

अभिलेखमा प्राप्त

अभिलेखमा प्राप्त

संस्कृत अंक

देवनागरीमा

संस्कृत अंक

देवनागरीमा

हौं डिगाउँको भारविको

२५५३ =

४०२

थानकोटको आदिनाथगणपतिरको

२५०८५

४२८

फर्पिङ कोटालटोलको

२५५३१

४०९

पाटन बाराजुवाको वसन्तदेवको

२५५४६

४३५

काठमाडौं बसुटोलको

२५५३१

४०९

जैसिदेवलको वसन्तदेवको

२५५४६

४३५

बौकीटारको गणदेव, भौमगुप्तको

२५५० =

४८२

किमिपीडाको

२५५५१

४४९

देउपाटन त्यागलटोलको

२५५०५

४८७

पाटन रवीपिंडको वसन्तदेवको

२५५६ =

४५२

चपलीगाउँको

२५५०१

४८९

पशुपतिआर्घ्याटको

२५५८ =

४५२

पाटन शङ्खमूल सिफुबट्टीको

२५५०६

४९५

बौकीटारको वसन्तदेवको

२५५८५

४५४

बलम्बु पारिषयको वसन्तदेवको

२५५८५

४५४

पशुपति भस्मेश्वरको

२५५८६

४५५

साँवु दुगाहिटीको वासनदेवको

२५५३

४६०

पशुपति वत्सलानि आभरीको

२५५३ =

४६२

मुगस्थलीवारको रामदेव, कमलीजको
पालाको

२५५३१

४६७

[लिपिचित्र १०]

बूटानीलकण्ठनिरको शिवदेव र
भौमगुप्तको पालाको

३५११ =

५१२

पाटन ज्यासलटोलको

३५११६

५१५

पाटन भीमसेनथानको शिवदेव र
अशुवर्माको

३५१११

५१६

अभिलेखमा प्राप्त	संस्कृत अंक	देवनागरीमा	अभिलेखमा प्राप्त	संस्कृत अंक	देवनागरीमा
बुडमतीको अंशुवर्माको	४ १	२६	भक्तपुर गोलमाटोरोलको	२५	४१
हाडिगाउँको	२	३०	धर्मस्थलीको शिवदेव, अंशुवर्माको	३०	२
हाडिगाउँको	२ =	३२	बूढानीलकण्ठको	३२	२ =
साँगाको	२ =	३२	समुद्रगलको	३२	२ =
पाटन सुतधाराको	२ ५	३४	टोखाको	३४	२ ५
देउघाटनको अंशुवर्माको	२ ३	३६	धरमपुरको	३६	२ ३
पाटन द्वि-नमालाको धुवदेव, विष्णुगुप्तको	५ ७	४८	खोपासीको शिवदेव, अंशुवर्माको	४८	५ ७
मालाटारको	५ १	४८	धापासीको	४८	५ १
बलभुको भीमार्जुनदेव, विष्णुगुप्तको	७ ७	४६	लेलेको	४६	७ ७
मालिगाउँको	७ ७	५५	कान्तिपुर ज्याबहाल	५५	७ ७
धानकोटको भीमार्जुनदेव, विष्णुगुप्तको	७ ७	५७		५७	७ ७
याङ्गालहिरोको भीमार्जुनदेव र विष्णुगुप्तको	१ ५	६४		६४	१ ५

अभिलेखमा प्राप्त
 सुनागुठीको शिवदेवको
 बलम्बुको शिवदेवको
 पाटन च्यासलटोल नर्यहिरीको
 पाटन मीननाथको धाराको
 जैसीदेवलको टुटेधाराको
 पशुपतिको जयदेवको
 पाटन मङ्गलवजार डवलीको
 पाटन सुबहालको
 काठमाडौं हनुमानटोकाको

संवत्का अंक
 २५ ३
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५

देवनागरीमा
 १२१
 १२६
 १३७
 १४८
 १५१
 १५७
 १७०
 १८७
 २०७

अभिलेखमा प्राप्त

सुनागुठीको श्रीमार्जुनदेव विष्णुगुप्तको
 पाटन तलेजु चोकको नोन्दुदेवको
 यङ्गालहिरीको नोन्दुदेवको
 देउपाटन चोदंदेटालको ॥ पालाको
 देउपाटन कसाईटोलको नोन्दुदेवको
 नक्साल भगवतीवल्लको ॥ पालाको
 पाटन गैह्रीधाराको नोन्दुदेवको
 बलम्बु प्रणिधिपूर्णविहारको
 पाटन च्यासलटोलको
 पशुपति वज्रघरको नोन्दुदेवको
 पाटन मदिन्दुनाथको टोकातिरको
 नाला लगनटोलको शिवदेवका पालाको

संवत्का अंक

३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५
 ३ ४ ५

देवनागरीमा

६५
 ६७
 ६७
 ६६
 ७१
 ७८
 ८३
 ६०
 ६८
 १०३
 १०६
 ११८

परिशिष्ट
[लिपिचित्र १]
भेषिली लिपि

PLATE 101

[लिपिचित्र १८]
हस्तलिखित ग्रन्थमा प्राप्त
संस्कृतका अक्षरहरू

नादशास्त्रमन्त्रे पुस्तकबाट उद्धृत -- क्रि.पु.प्र.नं. ७६३	हस्तलिखितग्रन्थमा प्राप्त	संस्कृतका अक्षर	देवनागरीमा
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ	लंकावतार मन्त्रे नाटपत्रको	ॐ	२८
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ	किरणमन्त्र मन्त्रे	ॐ	४४
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ	योगयाज्ञवल्क्यसंहितामन्त्रे	ॐ	१४४
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ	ब्रह्मयामलतन्त्रमन्त्रे	ॐ	१७२
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ	सिद्धान्तसारपद्धति मन्त्रे	ॐ	१६७
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ	स्कन्दपुराण मन्त्रे नाटपत्रको	ॐ	२३४
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ	पद्मरक्षा मन्त्रे नाटपत्रको	ॐ	२५३
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ	प्रज्ञापारमिता मन्त्रे "	ॐ	२७२
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ	शतसाहस्र्या प्रज्ञापारमितामन्त्रे	ॐ	७६६
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ	भगवत्साखिदायायथालब्ध तन्त्रराजको ग्रन्थसंस्था	ॐ	१८००

रा.पु.नं. ३२५८ को अक्षरकोशको पुस्तकबाट उद्धृत

अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ
अ आ इ ई उ ऊ ङ ञ ट ठ ड ढ ङ

PLATE 107

मेथिली लिपिको अंक

१ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०
 १ २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

भरतनादशास्त्रको अन्तिम पत्रको पुष्पिका -

शुचिनिश्चयनिवासाद्दः शिवानीविलाद

ध्रुवनरुद प्ररुबीमत्रथस्याथद्रु उः ।

शक्ति उ तु व स्रगण्णार्थ ननुः कामिनीना

अघति अघतिनादः यथम (अथयत्तदः ॥

शक्ति श्री उ व ७ नाम प्रदीपकनाद भ्राम्मु कवि नक्षत्रननामयैषु ॥

मुखिनिमुखनिवासो दुःखितानां विनोदं

अवणकृतयभरी मन्मथस्याप्रभृतः ।

अतिचनुरसुगम्यो वल्लभः कामिनीना

जयतिनयतिनादः पञ्चमशोपवेदः ॥

इति श्रीभरतनामदीपकनादशास्त्रे कविलक्षणं नाम संपूर्णं ॥

लिपिचित्र २
किरातलिपिको वर्णमाला

PLATE 108

अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ अं अं लो
 ङ ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग
 क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क
 ख ख्ख ख्ख ख्ख ख्ख ख्ख ख्ख ख्ख
 ग ग्ग ग्ग ग्ग ग्ग ग्ग ग्ग ग्ग ग्ग
 घ घ्घ घ्घ घ्घ घ्घ घ्घ घ्घ घ्घ
 च च्च च्च च्च च्च च्च च्च च्च
 छ छ्छ छ्छ छ्छ छ्छ छ्छ छ्छ छ्छ
 ज ज्ज ज्ज ज्ज ज्ज ज्ज ज्ज ज्ज ज्ज
 झ झ्झ झ्झ झ्झ झ्झ झ्झ झ्झ झ्झ
 ञ ञ्ण ञ्ण ञ्ण ञ्ण ञ्ण ञ्ण ञ्ण ञ्ण
 ट ट्ठ ट्ठ ट्ठ ट्ठ ट्ठ ट्ठ ट्ठ ट्ठ
 ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ
 ड ड्ढ ड्ढ ड्ढ ड्ढ ड्ढ ड्ढ ड्ढ ड्ढ
 ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ
 न न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण
 त त्थ त्थ त्थ त्थ त्थ त्थ त्थ त्थ
 थ थ्थ थ्थ थ्थ थ्थ थ्थ थ्थ थ्थ थ्थ
 द द्द द्द द्द द्द द्द द्द द्द द्द
 ध ध्ध ध्ध ध्ध ध्ध ध्ध ध्ध ध्ध ध्ध
 न न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण
 प प्प प्प प्प प्प प्प प्प प्प प्प
 फ फ्फ फ्फ फ्फ फ्फ फ्फ फ्फ फ्फ
 ब ब्ब ब्ब ब्ब ब्ब ब्ब ब्ब ब्ब ब्ब
 म म्म म्म म्म म्म म्म म्म म्म म्म
 य य् य् य् य् य् य् य् य् य् य्
 र र् र् र् र् र् र् र् र् र् र् र्
 ल ल् ल् ल् ल् ल् ल् ल् ल् ल् ल् ल्
 व व् व् व् व् व् व् व् व् व् व् व् व्
 श श् श् श् श् श् श् श् श् श् श् श्
 स स् स् स् स् स् स् स् स् स् स् स्
 ह ह् ह् ह् ह् ह् ह् ह् ह् ह् ह् ह्
 ञ् ञ् ञ् ञ् ञ् ञ् ञ् ञ् ञ् ञ्
 क् क् क् क् क् क् क् क् क् क् क्
 कि-की कु-कू के के के के के के
 ङ् ङ् ङ् ङ् ङ् ङ् ङ् ङ् ङ् ङ्

अ आ इ ई उ ऊ ए ऐ ओ औ अं अं लो
 ङ ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग ङ्ग
 क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क क्क
 ख ख्ख ख्ख ख्ख ख्ख ख्ख ख्ख ख्ख
 ग ग्ग ग्ग ग्ग ग्ग ग्ग ग्ग ग्ग ग्ग
 घ घ्घ घ्घ घ्घ घ्घ घ्घ घ्घ घ्घ
 च च्च च्च च्च च्च च्च च्च च्च
 छ छ्छ छ्छ छ्छ छ्छ छ्छ छ्छ छ्छ
 ज ज्ज ज्ज ज्ज ज्ज ज्ज ज्ज ज्ज ज्ज
 झ झ्झ झ्झ झ्झ झ्झ झ्झ झ्झ झ्झ
 ञ ञ्ण ञ्ण ञ्ण ञ्ण ञ्ण ञ्ण ञ्ण ञ्ण
 ट ट्ठ ट्ठ ट्ठ ट्ठ ट्ठ ट्ठ ट्ठ ट्ठ
 ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ ठ्ठ
 ड ड्ढ ड्ढ ड्ढ ड्ढ ड्ढ ड्ढ ड्ढ ड्ढ
 ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ ढ्ढ
 न न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण न्ण
 प प्प प्प प्प प्प प्प प्प प्प प्प
 फ फ्फ फ्फ फ्फ फ्फ फ्फ फ्फ फ्फ
 ब ब्ब ब्ब ब्ब ब्ब ब्ब ब्ब ब्ब ब्ब
 म म्म म्म म्म म्म म्म म्म म्म म्म
 य य् य् य् य् य् य् य् य् य् य्
 र र् र् र् र् र् र् र् र् र् र् र्
 ल ल् ल् ल् ल् ल् ल् ल् ल् ल् ल् ल्
 व व् व् व् व् व् व् व् व् व् व् व् व्
 श श् श् श् श् श् श् श् श् श् श् श्
 स स् स् स् स् स् स् स् स् स् स् स्
 ह ह् ह् ह् ह् ह् ह् ह् ह् ह् ह् ह्
 ञ् ञ् ञ् ञ् ञ् ञ् ञ् ञ् ञ् ञ्
 क् क् क् क् क् क् क् क् क् क् क्
 कि-की कु-कू के के के के के के
 ङ् ङ् ङ् ङ् ङ् ङ् ङ् ङ् ङ् ङ्

Summary.

All scripts in Nepal are said to derive ultimately from the Brahmi script. This latter script was believed to have been invented by Brahma, the creator of the universe. Early Jain Sutras and certain Buddhist texts mention the Brahmi script. It was in this script that the majority of the inscriptions of Açoka was recorded. It was commonly believed that the Devanagari script originated from the Devas or Gods: but in fact Devanagari script developed from the Brahmi script and diverged from it gradually.

Alongside the Brahmi script, a new script developed during the Gupta period and was known as the Gupta script, later called also the Kutila script. The reign of the Licchavis in Nepal coincided with that of the Guptas in India and both dynasties used the same Gupta script. During the rule of the Malla, the script was similar to that used in Mithila. Prior to Jayasthiti Malla's rule the script was known as "Ancient Newari" and thereafter as "Newari". The use of this script was current in the Eastern Dolakha region. The Western Mallas used the ancient Devanagari script. Different "Newari" scripts existed in the Malla period such as Bhujimol, Kumol, Ranjana, the latter being the most attractive and best known. Indian-origin scripts were popular because the written forms were not complicated. Each letter was believed to be governed by a special deity.

The introduction of printing-machines put copyists out of business besides ending the continued use of the old scripts. However, after the appearance of Kirkpatrick's Account of Nepal in 1811 A. D. and the publication of Lichchavi and Malla inscriptions by Pandit Bhagawan Lal Indrajī in 1880 A. D., interest in the old scripts revived in Nepal. The usual materials employed in writing the old scripts were (a) Palm-leaf (b) Birch-bark (c) Cotton paper (d) Textile (e) Wood (f) Ink (g) Pen (h) Salaka (ruler for drawing straight lines).

The author next devotes some space to the use of Sambats (eras). Kaliyug sambat came into use soon after the Mahabharata war, and is also known as Yudhistir Sambat. Later the Nanda, Chandra Gupta, Shudrakadev, Shaka and Manadev Sambats came to be used. The difference between certain sambats is as follows:

Kaligata and Vikram sambat: $4505-1461=3044$

Kaligata and Shaka era: $4505-1326=3179$

Vikram and Shaka era: $1461-1326=135$

Kaligata and Nepal era: $4505-524=3981$

Vikram and Nepal era: $1461-524=937$

Shaka and Nepal era: $1326-524=802$

Nepal sambat begins at Kartik Sukla pratipada whereas Shaka sambat begins from Chaitra sukla pratipada. Vikram sambat starts on the first of Baisakh. Therefore the difference between Vikram and Nepal eras is 936 years. Likewise, the difference in years between Shaka and Nepal Era, since the Nepal Era starts on Kartik sukla pratipada and the Shaka on the first of Baisakh, comes to 801. Shaka sambat dates can be equated to Christian era dates by adding 78 years. And Nepal sambat dates plus 880 years correspond to Christian era dates.

After the Licchavi period changes came gradually in the scripts with the modification of vowel patterns. Pre-Licchavi script pre-dates Manadev I, and Post-Licchavi script dates from after Amshuvarman. Around the 10th century V. S., Newari script seems to have been in a formative stage called "Ancient Newari". In the 11th century, more artistic talent was deployed by the scribes and scripts like Bhujimol and Kumol came into use. However the use of these latter was not practical in everyday life and they disappeared slowly. There are some similarities between the old Malla and the Mithila scripts; and the script of the Karnali Zone is similar to Devanagari script.

The script used by the ancient Kirati is not accessible, but script used at present among them is available for study. There are very wide differences between the Kirat and other scripts and much research remains to be done on the formative period of of this script. Eventually, with the establishment of the Shaha dynasty in Nepal, Devanagari came into permanent and widespread use. Changes took place slowly and one script was not suddenly replaced by another—just as palmleaf was still used after the introduction of paper.